

O československém vězeňství

/ Sborník /

Charta 77

Praha 1987

Prezidentu ČSSR, Federálnímu shromáždění ČSSR, vládě ČSSR,
Ministerstvu spravedlnosti ČSR, ČTK a čs. veřejnosti

Ke sborníku O československém vězeňství

Deset let činnosti občanské iniciativy Charta 77 je zároveň deset let perzekucí ze strany československých úřadů. Pro několik signatářů či příznivců Charty 77 či jiných aktivních občanů to znamenalo léta či měsíce strávené ve vězení, ať už ve výkonu trestu nebo ve vazbě, odkud byli někteří často i po mnoha měsících bez soudu propuštěni a jejich případy nejsou dodnes uzavřeny.

V posledních měsících nejsou sice známí aktivisté Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných odsuzování k trestům odnětí svobody, avšak neexistují žádné záruky, že československé úřady - bude-li se jim to zdát politicky vhodné - tento druh perzekuce opět neobnoví. Rada signatářů Charty 77 a jiných vězňů svědomí, odsouzených v minulých letech a měsících, však ve vězeních stále sedí a ani tvrdé podmínky výkonu trestu se u nich nijak nezměnily.

To, že u nás jsou vězněni lidé za projevy svého přesvědčení, kritiku vlády či vládnoucí strany, nebo za náboženskou činnost, je v hrubém rozporu jak s mezinárodními závazky ČSSR, tak s politickou kulturou českého a slovenského národa. Je smutné, že tato praxe trvá u nás v různé intenzitě již bezmála 50 let, od obsazení českých zemí hitlerovskou armádou až podnes.

Zároveň s tím, jak byla rozšiřována soudní perzekuce signatářů Charty 77 a členů VONS, začaly vycházet na veřejnost také otrěsné informace o poměrech čs. vězeňství. Již samotná vazba je vykonávána v nedůstojných a nehygienických podmínkách, presumpce nevinny zde není respektována, a omezení, jimž je obviněný podroben, zdaleka překračují důvody vazby, stanovené trestním řádem. Ve výkonu trestu pak vedle přeplněnosti, špatných hygienických podmínek, nedostatečné stravy i lékařské péče jsou to zejména bezostyšné pracovní vykořisťování a vláda vybraných zločinců, jimž je svěřována moc nad spoluvězni. Tyto skutečnosti postihují nejen vězně svědomí a přesvědčení, ale všechny vězně, kteří tvoří neustále 3 promile všeho dospělého obyvatelstva ČSSR.

Za těchto podmínek nemůže čs. vězeňství plnit proklamovaný cíl nápravy odsouzených a sloužit převážně jako stálý zdroj levných pracovních sil pro některé podniky. Ty pak mohou prostřednictvím tzv. nápravně výchovných ústavů nutit vězně pracovat v takových podmínkách, v nichž by žádný zaměstnanec nepracoval; ušetří tím na mzdách i na investičních nákladech. /Vězen totiž nemá možnost odmítnout práci, na kterou nestačí nebo která ohrožuje jeho zdraví, aniž by riskoval - kromě bezprostředních represí - další trestní stíhání podle § 171 tr. zák. a odsouzení k dalším letům ztráty svobody, teoreticky až do 5 let, jež může být i mnohokrát opakováno. / Primát v tomto vykořisťování mají bezesporu státní podniky vyrábějící skleněnou bižutérii. Není divu, že propuštění vězňové, zejména pokud byli odsouzeni v mladém věku a k delším trestům, odcházejí z vězení mravně narušení a často i tělesně poškození a stávají se pro společnost nebezpečím nebo zátěží. Ale k podobnému mravnímu ohrožení dochází i u těch, kteří z práce vězňů a z poměrů v čs. vězeňství bezprostředně těží nebo jsou na jeho provozu existenčně závislí. Také oni mohou být pro naši společnost nebezpeční. Toto nebezpečí je o to větší, že veřejnost se nesmí o poměrech v čs. věznicích nic dovědět a že tedy společnost nemůže kontrolovat, co se zde jejím jménem koná.

Předkládáme naší veřejnosti tento sborník jako neúplný, leč výmluvný obraz života v čs. věznicích. Apelujeme znovu na odpovědné státní orgány a činitele, aby se závažnými problémy vězeňství kriticky zabývali a aby z této kritiky vyvodili žádoucí důsledky.

Jan Litomiský
mluvčí Charty 77

Libuše Šilhánová
mluvčí Charty 77

Josef Vohryzek
mluvčí Charty 77

Jan Litomiský

Libuše Šilhánová

Josef Vohryzek

Petr Uhl

Ú V O D
=====

V květnu 1978 vydala Charta 77 dokument o vězeňství. V obsáhlém textu byl podán rozbor právních otázek, týkajících se podmínek vazby a trestu odnětí svobody; kromě nedostatečnosti právních předpisů a jejich porušování se dokument zabýval i některými dalšími jevy čs. vězeňství, které jsou svou povahou spojeny s neúctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti a které, jsouce těžko postižitelné právními normami, souvisejí s politickým a sociálním uspořádáním společnosti a se stupněm jejího rozvoje. Po devíti letech od vydání vězeňského dokumentu se objevila potřeba se k této tématice^{sc} vrátit: ve vazbě a zvláště pak ve výkonu trestu došlo k některým právním i faktickým změnám, jako např. ke změnám ve stravovacích normách odsouzených; k úpravě srážek z pracovní odměny odsouzených; ke zvýšení paušální částky za den výkonu trestu (prakticky: za tzv. díru, tedy kázeňské potrestání samovazbou nebo umístěním do celodenně uzavřeného oddělení, platí odsouzený 50,- Kčs denně z vlastní kapsy; stravní dávky jsou přitom redukovány na méně než polovinu tzv. základní dávky, tedy na jídlo za 3,40 Kčs na celý den); k rozšíření praxe trestního stíhání odsouzených pro odmítání práce nebo i pro neplnění výkonových norem; k častějšímu trestnímu stíhání odsouzených pro tr. čin maření výkonu úředního rozhodnutí (např. za motáky nebo tzv. civilní peníze); k utužení vojenského drilu; ke zveřejnění řádu výkonu trestu atd. Vcelku je však možno konstatovat, že se výkon trestu v polovině let osmdesátých jen málo liší od trestu odnětí svobody před deseti nebo patnácti lety - určitý společenský pokrok, projevující se v čs. společnosti zřejmě hlavně v jistém růstu materiální životní úrovně, se do vězeňství promítl jen nepatrně.

Proto vznikla v prostředí Charty 77 myšlenka vytvořit tzv. pozitivní dokumentaci vězeňství, tj. vypracovat aspoň rámcové návrhy na to, jak by měla vypadat penitenciární i postpenitenciární péče, koncipovaná v duchu zásad moderní humanity, zkušeností z některých jiných států, současných výzkumů - tedy vězeňství budované na účtě k lidské bytosti a jejím právům, v aktuálním pojetí těchto slov. Ukázalo se však, že tento úkol je zatím nad naše síly.

Zatímco tento záměr projektu nové koncepce vězeňství sledoval nalezení alternativy pro desítky tisíc čs. vězňů, objevovaly se současně znovu a znovu požadavky na specifikaci pojmu 'politický vězeň' či v moderním pojetí 'vězeň pro přesvědčení', 'vězeň pro projevy svého svědomí', požadavky na to, aby bylo konečně uvedeno, kolik v Československu takových vězňů je, a aby byly popsány podmínky, v nichž jsou vězněni. I tento úkol je těžko řešitelný: čs. právo takové kategorie nezná a z nouze nepomůže ani dělení na odsouzené podle první hlavy zvláštní části trestního zákona a na ostatní. Některá ustanovení této hlavy, počínaje vlastizradou (§91) a rozvracením republiky (§92), přes podvracení republiky (§98), pobuřování proti zřízení republiky (§100), různá hanobení (§§102 až 104), až po poškozování zájmů republiky v cizině (§112), ale do značné míry i další jsou svými záměrně "gumovými", všeobsažnými formulacemi, umožňujícími odsoudit kohokoliv za jakýkoliv kritický nebo nezávislý projev, anachronismem a výsměchem oběma mezinárodním paktům o lidských právech, čs. právnímu řádu, jehož jsou pakty součástí, i helsinským ujednáním a všem snahám o Evropu mírové spolupráce svobodných lidí a národů. Tato ustanovení by měla být spolu s ustanovením podle §109 -^o opuštění republiky - bez náhrady a bezpodmínečně zrušena, a to i tehdy, užívají-li se v praxi jen ojediněle. (Je tomu tak např. u ustanovení podle §101 - zneužívání náboženské funkce. Lze si totiž představit, že pro tento trestný čin by bylo možno odsoudit kteréhokoliv duchovního, presbytera i kostelníka.) V těchto letech dává státní moc přednost mírněji posuzovanému trestnému činu 'maření státního dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi' - §178, považuje-li za účelné pronásledovat křesťany.

Protože však národní bezpečnost, veřejný pořádek, veřejné zdraví atd., které podle mezinárodních paktů mohou být omezujícím činitelem v užívání práv, dostatečně chrání další ustanovení trestního zákona (nebo jejich případná úprava) a další zákony, je třeba se domáhat úplného zrušení těchto prvohlavových zákonných ustanovení a nikoliv jen změny "judikatury" (ve skutečnosti hlavně komentáře k zákonům). Je pravda, že je takový požadavek málo reálný: právě tyto zákony mocensky zajišťují politický systém, nadvládu hierarchizované sociální skupiny s mocenskou elitou v čele; zajišťují mocenský monopol této elity, politický systém byrokratické diktatury. Tato ustanovení jsou konkretizací ústavní zásady "vedoucí úlohy KSČ", tudíž tento monopol moci opisující. Nesplnitelnost požadavku zrušení této nedemokratické zásady nebo jen na ni navazujících zákonů nás však nesmí odradit: při zvýšeném úsilí v tomto směru je tu vždy větší šance, že tato protiprávní zákonná ustanovení přestanou být používána nebo budou nadále používána minimálně, než když budeme napadat jen "judikaturu", tj. mlčky dotvrzovat, že tyto zákony jsou možná dobré, jen jejich výklad je špatný. Charta a v jejím duchu veřejně působící Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, specializovaný na případy nespravedlivého justičního a s ním souvisejícího policejního pronásledování, mají přímo povinnost dožadovat se, aby byly odstraněny rozpory právního řádu pokud jde o lidská práva, a žádat tedy zrušení resp. novelizaci těch zákonných ustanovení, která nejsou v souladu s platnými předpisy vyšší právní síly. Je to důležité i z hlediska ovlivnění obecného právního vědomí. (Nekompromisně je ovšem možno i nutno trvat na tom, že než dojde k příslušné novelizaci, nesmějí - podle výslovných ustanovení paktů - čs. justiční orgány vykládat "gumové" zákony tak jako dosud, tj. postihovat jimi výkon občanských, politických, kulturních atd. práv, práv garantovaných pakty.) Pro přípravu této novelizace by ovšem bylo třeba, aby se Charta a VONS více zabývaly potřebným či nutným zákonným zajištěním veřejné bezpečnosti, veřejné morálky atd. a zákonných záruk, že nebude zasahováno do práv jiných, tak jak to naznačují v řadě ustanovení paktů; bylo by třeba prozkoumat, nakolik neprvohlavová zákonná ustanovení toto za-

jištění a záruku umožňují, a naopak, nakolik i tato ustanovení umožňují svými formulacemi zneužití ve smyslu politické represe, a navrhnout, co by z prvohlavových ustanovení mělo být zachováno či novelizováno. Je zřejmé, že nejen zmíněná ustanovení trestního zákona, nýbrž všechna jeho ustanovení a další zákony (o ochranném dohledu, přečinnový, trestní řád, zákon o výkonu odnětí svobody atd.) by potřebovaly důkladnou revizi, a to především z hlediska obou mezinárodních paktů a dalších mezinárodních úmluv.

Z těchto důvodů je tedy obtížné dělit vězně na 'prvohlavové' a ostatní. Vlastně v každém odsouzeném případě se nějakým způsobem projevuje nedemokratický politický systém, deformující justici k nepoznání. A je to právě tento systém, který stírá hranice mezi vězni: mezi těmi, jež je možno označit za 'politické', a těmi, kdož jsou vězněni pro činy obecně kriminální povahy. Orientaci znesnadňuje i okolnost, že VONS zaznamenává jen menší část 'politických' trestních věcí a že např. převážná většina frekventovaných případů tzv. hanobení, různých konfliktů s činiteli státní moci, neúspěšných pokusů o opuštění republiky, ale i případů tzv. pobuřování proti zřízení republiky zůstává tímto výborem neodhalena a tím i veřejnosti neznáma.⁺) (Pro přesnost: VONS nemá na zveřejňování takovýchto případů úplný monopol, stává se, že o některých politických vězních či postizích tohoto typu se veřejnost dovídá jinak, většinou díky katolickým aktivistům na Slovensku, kteří referují o pronásledování věřících.)

Je nepřírozené a trapné (a zároveň však pro celý justiční a penitenciární systém příznačné), že v Československu se prostě nezveřejňují žádné statistiky o soudnictví a vězeňství. Dokonce ani neveřejné kriminalistické statistiky neobsahují žádné údaje o počtech vězňů. Podle (neveřejných) statistických ročenek Generální prokuratury ČSSR byly v roce 1984 pravomocně odsouzeny k nepodmíněným trestům 39 252 osoby.

Z toho:	do 6 měsíců	12 578 osob
	od 6 měsíců do 1 roku	11 252
	na 1 rok až 2 roky	9 890
	na 2 roky až 5 let	4 744
	přes 5 let	789

Zde je nutno učinit první korekturu, částečně odhadem. Mnozí odsouzení trest nenastoupí, z velké většiny proto, že byli odsouzeni v nepřítomnosti. V r. 1984 bylo pro trestný čin opuštění republiky podle §109 trestního zákona (a k tomu někdy i pro další trestné činy) odsouzeno k nepodmíněnému trestu v nepřítomnosti 3 124 osob. Pokud neuvažujeme další uložené, ale nenastoupené tresty a případy osob, odsouzených v nepřítomnosti, které byly naopak donuceny trest nastoupit, a pokud neuvažujeme (vzájemně se vyrovnávající) "skluzu" z roku 1983 a let předcházejících a naopak do roku 1985 a let následujících, nastoupilo výkon trestu v roce 1984 36 128 odsouzených. Snížíme-li poměrně počty odsouzených v jednotlivých rozpětích o nenastoupivší (statistika uvádí rozdělení podle výše nepodmíněného trestu i u §109 zvlášť) a odhadneme-li průměrné tresty v jednotlivých rozpětích na 4,5 až 5 měsíců, 9 až 10 měsíců, 18 až 20 měsíců, 3,5 až 4 roky a 9 až 10 let, vychází průměrná délka uložených a skutečně započatých trestů 1 rok 4 měsíce a 10 dnů až 1 rok 5 měsíců 15 dnů. Průměrná délka skutečně vykonaného trestu je jen o málo nižší než průměrný uložený a započatý trest. Opět jsme odkázáni na odhad, založený na zkušenostech z vícero čl. nápravně výchovných ústavů: skutečně vykonaná délka trestu je zhruba o 10% nižší než délka uložená; je tedy 1 rok, 2 měsíce 21 dní až 1 rok 4 měsíce 27 dní. (Odhad se týká hlavně podmíněných propuštění a občasné amnestie, protože další vlivy jako milost, úmrtí, upuštění od zbytku trestu, přerušování trestu, obnova řízení atd. jsou v podstatě zanedbatelné.) Z toho plyne celkový počet vězňů 44 120 až 47 870. K tomu je třeba přičíst menší počet obviněných ve vazbě, kteří jsou později propuštěni a nedostanou se do výkonu trestu (podmíněné tresty, osvobození atd.). Tedy celkový počet čl. vězňů lze odhadovat na 45 až 48 tisíc. Je to 292 až 310 vězňů na 100 000 obyvatel, jsou to plně 4 promile obyvatelstva staršího 15 let, tedy toho, které může být vězněno. Čtyři naši spoluobčané z tisíce jsou tedy v každý okamžik ve vězení. Československo se v tomto ukazateli řadí na jedno z předních míst na světě. Podle údajů Evropské rady byly v západoevropských zemích k 1.1.1986 počty vězňů (s vazebními vězni) na 100 000

obyvatel následující: nejvyšší v Rakousku (100,5) a Turecku (102,3), dále ve Velké Británii, včetně Severního Irsku s jeho konflikty (95,3), dále např. v NSR (87,9), v Itálii (76,3); na konci tabulky je Řecko (38,8), Island (34,3), Nizozemí (34,0) a Malta (28,8). V Československu je to zhruba třikrát až desetkrát více. Jako z jiného světa zní doporučení Evropské rady jednotlivým státům (pravda, ne všude uskutečňované a uskutečnitelné), že "vězni mají být v zásadě ubytováni na noc v ložnicích po jednom vězni".

Uchýlíme-li se k hrubému odhadu, můžeme, pokud si neklademe příliš přísná kritéria, uvážit na základě zkušeností z čs. věznic a některých údajů zmiňované statistiky, kolika vězňů z oněch 45 000 by se širší označení 'politický vězeň' mohlo týkat. Zahrňme do této skupiny především ty, kdo jsou vězněni za projevy svého přesvědčení ('vězeň pro přesvědčení'), tj. buď za nenásilnou, násilí nepřipravující a k násilí nevybízějící činnost politickou, lidskoprávní, kulturní, náboženskou či obdobnou nebo za kritické projevy nebo za verbální či fyzické konflikty s představiteli či stoupenci státní moci, z velké většiny rovněž nenásilné povahy. Dále sem zahrňme ty, kdož byli odsouzeni, resp. jsou vazebně trestně stíháni za takový nenásilný trestný čin resp. činnost (způsob života), který by podle mezinárodních paktů nebo jiných platných právních ustanovení neměl nebo aspoň nemusel být považován za trestný čin, resp. by mohl být považován za jiný trestný čin či přečin, za nějž by bylo možno uložit podstatně nižší trest, a to zejména tehdy, pokud takové odsouzení nebo obvinění je v zřejmém rozporu s mezinárodně uznávanými zásadami v oblasti lidských práv. V této podskupině jde hlavně o odsouzené za tr. činy opuštění republiky⁺⁺) (motivy k tomuto činu jsou nejrozumnější, od čistě politických, přes hospodářské až po takové, které mají kriminální aspekty, ovšem postup policejních a justičních orgánů, zakončený vyměřením trestu - to je vždy politikum par excellence), za mnohé trestné činy vojenské a proti brannosti (pokud je nelze zařadit do první podskupiny), za trestné činy výtržnictví a příživnictví a za některé přečiny. Konečně je třeba do této skupiny zahrnout i případy tzv. zástupného trestního stíhání, kdy vlastní důvody postihu jsou jiné než

žalovaná - ať už vykonstruovaná nebo skutečná - činnost. Pro politické vězně všech podskupin je často charakteristické, že jejich stíhání bylo selektivní, postihlo je výběrově, zatímco mnohé další osoby (někdy i stovky osob) z téhož prostředí, o nichž bylo známo, že dělají totéž nebo něco podobného, postiženy nebyly. Tato selektivnost je výrazně pocítována jako výsměch zásadě rovnosti před zákonem a tím i celému právu. Hrubý odhad celé skupiny takto chápaných politických vězňů, tedy spíše zjevných politických obětí nespravedlivého politického systému než "bojovníků" za lepší poměry, je 10% celkového stavu, tedy zhruba 4 000 až 5 000, z čehož ovšem jen několik set připadá na podskupinu 'vězňů pro přesvědčení'.

Jak už bylo řečeno, je obtížné vytyčit ostřejší hranice mezi jednotlivými podskupinami a zvláště pak mezi celou skupinou politických vězňů a ostatními. Měli bychom usilovat o stále upřesňování pojmů 'politický vězeň' a 'vězeň pro přesvědčení', systematicky vyhledávat všechny osoby nespravedlivě vězněné (a to i tehdy, je-li jejich věznění částečně oprávněné) a zasazovat se o jejich propuštění nebo aspoň o zmírnění podmínek, v nichž jsou drženy; měli bychom vytvářet ^{příznivější} společenskou atmosféru (a dosáhnout příslušných právních záruk), aby se už neotvíraly nové trestní věci tohoto druhu. Avšak z druhé strany: spravedlnost je pro všechny a všichni čs. vězni jsou dvakrát postiženi. Poprvé řízením, které nerespektuje přirozenou lidskou důstojnost, je účelové a mnohdy odporuje zákonům; trest v takovém řízení vynesený, třeba i zasloužený, je potom právem chápán jako určitá křivda. A podruhé je postižen nehumánními a mnohdy i protiprávními podmínkami výkonu vazby a trestu⁺⁺⁺). K obojí problematice - podmínek výkonu vazby a trestu všech vězňů, jakož i průběhu trestního řízení včetně ukládání trestů ve světle souladu či spíše nesouladu policejní a justiční praxe s čs. právním řádem a především s oběma mezinárodními pakty o lidských právech - se bude muset Charta znovu a znovu vracet.

Předkládaný sborník jsme sestavili z deseti textů, z nichž některé byly napsány už dříve pro jiné účely. Snažili jsme se, aby vybrané texty dávaly nahlédnout do čs. věznic z obou uve-

dených úhlů, tedy obecného vězeňství, i žalářování z důvodů politických. Je to nahlédnutí po výtce literární, aspoň pokud jde o většinu příspěvků. Původní záměr vytvořit sborník studií různých penitenciárních problémů podle výběru autorů (většinou intelektuálů, kteří strávili dlouhá léta ve vězení v letech osmdesátých, ale i právníků), se nezdařil: tomu-to zadání vyhověla jen studie o výkonu trestu u mladistvých. "Neliterární" charakter má rovněž anonymní zpráva o NVÚ MS Valdice. (Obdobnou, podstatně podrobnější zprávu o NVÚ Minkovice vzhledem k její délce nezveřejňujeme.)

I když literární črty nebo memoáry těžko nahradí studii, sérii studií, vypoví mnohé a lépe o atmosféře. Chceme proto doufat, že i tento sborník se stane určitou plastickou výpovědí o čs. vězeňství. Prvořadé místo, které v něm zaujímá problematika lidských práv, v nás vzbuzuje naději, že Charta 77, její signatáři a stoupenci, se budou i nadále zabývat právními i dalšími aspekty čs. vězeňství, jemuž by trvalý zájem veřejnosti a veřejná kontrola šly jenom k duhu.

+) K dnešnímu dni registruje VONS pouhých 27 vězňů, z toho již 21 odsouzeného a 6 obviněných. (Další stíhané osoby jsou v různých fázích trestního řízení nebo ochranného dohledu na svobodě.) Z toho je 17 osob odsouzeno resp. obviněno podle ustanovení I. hlavy zvláštní části trestního zákona (8 podvracení republiky, 5 pobuřování proti zřízení republiky, 3 vy-zvědačství a 1 poškozování zájmů republiky v cizině), dále 3 osoby mají zástupné trestní řízení (jeden katolický kněz pro vykonstruovanou majetkovou činnost a dva funkcionáři jazzové sekce Svazu hudebníků pro rovněž zástupnou hospodářskou činnost), dále jeden případ odmítání vojenské služby, jeden případ sporné přípravy ke zmocnění se letadla a pět případů vý-tržnictví.

++) V roce 1984 bylo k nepodmíněným vykonatelným (tj. nikoliv v nepřítomnosti vyneseným) trestům za tento trestný čin, resp. za pokus o něj nebo přípravu k němu, odsouzeno 1238 osob (pl-ných 3,4% z těch, kdo byli toho roku odsouzeni k vykonatelným

nepodmíněným trestům). Statisticky významné jsou i uložené nepodmíněné tresty za útoky na státní orgány a veřejné činitele: verbální - 0,8% všech odsouzených, fyzické - 1,4%; trestné činy podle §§196 až 198 tr.z. (včetně tzv. hanobení národa, rasy a přesvědčení), které mají vždy politický charakter - 0,9%; výtržnictví - 5,5% a zvláště příživnictví - 9,2%(!). Jednotlivé případy a jejich "političnost" je ovšem třeba posuzovat individuálně, mnozí vězni jsou odsuzováni za více trestných činů (včetně např. příživnictví) a pod stejným zákonným ustanovením lze u jednoho vězně zjistit činnost kriminální povahy, u jiného jednání z pohnutek nikoliv zavržitelných, u třetího výkon práva garantovaného právním řádem (pakty), u dalšího činnost společensky prospěšnou atd. Samotné trestné činy "proti republice" (I. hlava zvláštní části trestního zákona) jsou málo početné: za rok 1984 bylo - bez §109 ovšem - uloženo jen 77 nepodmíněných trestů za tyto trestné činy - tedy 0,2%; v předcházejících letech tomu bylo obdobně. (Soudě podle případů sledovaných VONS, zvýšil se počet prvohlavových a jiných politických casus, zvláště pro činnost kulturní, lidskoprávní a proti mladým nekonformním lidem, v posledních 12 měsících výrazně: loni touto dobou hájil VONS jen asi třetinu letošního počtu nespravedlivě vězněných.) Zhruba polovina trestů za prvohlavové trestné činy je ukládána za hanobení podle této hlavy.

+++)) Uvádíme citát ze studie Obrana nespravedlivě stíhaných - pojem a realita (autorský kolektiv 'job + jes + utu'), která byla zveřejněna v Informacích o Chartě 77/5/80. Po sedmi letech se situace v popisovaných aspektech nezměnila ani v nejmenším: "V Československu jsou v tomto okamžiku tisíce vězňů. Každý z nich je či byl nějakým způsobem postižen nespravedlivě. Vyšetřování případů je velmi často vedeno ledabyle, se zřejmou snahou o tzv. realizaci obviněného, zejména u případů obecné kriminality je běžně užíván psychický a fyzický nátlak při výsleších, obvinění jsou drženi neúměrně dlouho ve vazbě, jsou v ní neúměrně omezováni, je porušována zásada prezumpce nevin, hlavní líčení před soudními senáty bývají povrchní a uspěchaná. Orgány justice jsou ve své práci vedeny

především politickými motivy a jsou vázány různými stranickými usneseními, jež dle různých politických záměrů upřednostňují tu či onu problematiku a doporučují v té či oné oblasti přísnější tresty; v zásadě se politika v oblasti justiční represe jako celek záměrně stává od začátku 70. let přísnější, a to každým rokem, ne-li každým měsícem. Vězni jsou vykořisťováni neúměrně namáhavou a jen malým zlomkem zaplacenou prací, podmínky ve vězeních způsobují ničení zdraví vězňů, neexistuje zde žádná převýchova a resocializace, ale tvrdý, až nelítostný postih, vedoucí až k chronicky asociálním postojům odsouzených. Celá oblast justiční represe trpí neveřejností a utajováním."

Eva Kantůrková

D Ů M S M U T K U

Jsou to čtyři křídla budov zahnědlé barvy na okraji Prahy. Dvě spojovací křídla, nižší a kratší, obsahují kanceláře, skladiště, šatny, lékařskou ordinaci, knihovnu a taky tak zvanou kulturní místnost, obrovský sál vyhlížející jako opuštěná hospoda, ostatně stále prázdný; dvě delší křídla, ležící rovnoběžně a uzavírající spolu s křídly kratšími dva dvory, vycházkový a zauhlovací, obsahují cely. Dělbá to je i zvenčí názorná, delší a vyšší křídla architektonicky člení jen řady zamřížovaných oken.

Delší křídla jsou nadél přepůlena chodbami, z nichž se na obě strany vchází do místností pro osm, dvanáct, čtyři, šest, ale taky jen dva vězně. Všechny cely jsou však přeplněné, kde mají být dva, jsou tři, kde čtyři, je jich šest, a přeplněnost je z chodby obhlédnutelná dveřními kukátky; u větších cel jsou kukátka dvě, jedno ještě přidělané ve stěně. Výseč stěny se dovnitř rozšiřuje v obzírací trychtýř, a ten je umístěn tak, aby obhlédl i turecký záchoď, ničím nezastřešený.

Když vedou vězně z pátého patra od výslechu anebo na procházku na dvůr, jak se noří hloub a hloub do budovy, omamuje ho pach stále hustší. V prvních dvou měsících mě předváděč vodil pachem budov čtyřikrát denně, na výslech, z výslechu, na výslech, z výslechu, otevíral a zavíral spoustu katrů a pokaždé mi dal v mříži přednost, nikoli z kavalírství, ale protože je takový předpis; nikdy neřekl "prosím", když mě pouštěl před sebe, ale já vždycky řekla "děkuji", když mě nechal projít; a jednou jsem poznamenala, pod vlivem humanitní iluze: "Dýcháme oba stejný vzduch". Ta iluze dostala potom přímý zásah: zas mě vezlí k výslechu a do výtahu přistoupil propocný

řimbuch, brada ocelová a vlasy krátce přistřižené, bylo léto, vedra, v celách na jižní stranu se ženy v nevyvětratelném smradu dusily a omdlévaly srdečnými nevolnostmi, a vyšetřovatel, jedoucí do vězení za prací, udělal vtip, když mě uviděl: "To se tak někdo má, sedět si v chládku".

A ochota nést osud mě jednou opustila taky v souvislosti se smradem; to bylo zas v lednu, šly jsme husím pochodem dolů hlavním schodištěm na dvůr na vycházku, ruce zabaleny do příkrývek, které na mraze přehodíme přes chatrný oděv, na nohou papírové pantofle, které jsme si do sněhu vycpávaly vatou, a okýnko schodištní šachty bylo rozbité a já uviděla půlkou vteřiny ven do mrazivé zářivosti a současně proti mně zdola vanul ten pach; co tu dělám, napadlo mě, probouha, jak jsem se tu octla! Pach vězení lpí ve vlasech, v šatech, v kůži, v matracích, v příkrývkách, v podlahách, ve stěnách, v kovu postelí i v očích žaláříků; obsahuje kouř z cigaret, nevyvětratelný, neboť okna jsou malá a mají nejen mříž, mají taky hustou kovovou síť, která téměř nepropouští vzduch, v pachu je obsažena nemytost těl a jejich nemoci, smrad záchodů a špatného jídla, smrad vzduchu na mrtvých vydýchaného. Přivyknout nedostatku kyslíku je první úkol vězněva těla; po uvyknutí zbuďte vězni půlka sil, a tu z něj hōdlá vyssát vyšetřovatel.

Vězení je mnohoobsáhlá propast, kus smrti zaživa. Fyzické dno propasti tvoří dvůr, prostor rozdělený do dvou kruhů, jež jsou vysokými zdmi s betonovou omítkou dāl členěny do výsečí, procházkových kotců, samostatných pro každou celu. Oba kruhy mají vlastní strážní budku, vyvýšenou a spojenou s velitelem strážní směny zvonkem; vězni budce, která je zastřešená, říkají špačkárna, strážní své službě v budce říkají stát na prkně, a je to mezi nimi služba neoblíbená. Nejraději kontrolují vězně, když scházejí po schodech, neboť stát na prkně značí střežit, aby nikdo nevyhlížel z oken čel a aby nikdo ze dvora nepokukoval nahoru, aby nikdo, zdola jako shora, nevolal, neobnažoval se, neposunkoval; velitel strážní čety z okna svojí kanceláře pozoruje nejen vězně, ale i strážné dalekohledem, a strážní musí vězně okázale trestat za neukáznenost, jinak by strážné ztrestal jejich velitel. Takže jen za-

blýsknou ve vysokém okně sklíčka dalekohledu, ženy na prknech se rozeřvou a nejneposlušnější kotec pošlou zpátky na celu. Výšeče jsou zastřešeny drátěnou sítí, díky níž shora dvůr o vycházce vyhlíží jako uprchlý ze zoologické zahrady, a vyšetřovatelé ze svého pátého patra vězně rádi pozorují. Vězeň z dna propasti koldokola vidí jen okna s mřížemi a pokud na oknech visí těla odvážlivců, toužících o vycházce vidět na dvůr, zdola je za hustou sítí znatelný jen jejich obrys. Vysoko nad hlavou se vězni vypíná vodárenská věž, mající též ochoz pro hlídku, sídlí na ní rodina poštolek. O výšleších jsem mohla pozorovat, jak poštolky vyvádějí mladé a jak odlétají lovit do nedaleké obory na Bílé Hoře. Na okapech budov řadují holubi, šediví a bílí. Propast nemá příliš pater, z jedné strany šest, z druhé čtyři, nebe je dohlédnutelné, vysoké, klenuté nebe, a přece je to díra všech děr, jedna z prdelí světa.

Všechno je tu obráceno proti člověku. Donucovací systém je založen na spoustě maličkostí, jejichž uplatněním tu člověk přestává být člověkem. Že jste teprve ve vyšetřovací vazbě? Že odsud (teoreticky) můžete být propuštěn bez prokázání viny? Že máte teprve před soudem? Nebuďte dětina. Za zelenými vráty státního zařízení, které si oficiálně říká "ústav nápravné výchovy" ("vy nejste ve vězení," řekl mi vyšetřovatel, "vy jste v ústavu" a znělo to pomalu jako: vy jste v hotelu), končí všechna naděje; a kdo si ji tu uchová, kdo sem vejde s nadějí, že by se odsud mohl dostat, špatně dopadne. Počet případů, kdy vyšetřování bylo zastaveno pro nedostatek důkazů o vině, je zanedbatelný; na koho uvalí prokurátor vazbu, ten už je prakticky odsouzený; soud sám rozhoduje jen o výši trestu. A když přece jen nedojde k soudu, jako se to stalo nám, trestní stíhání prostě prokurátor nezastaví. Bez soudu vás mohou trestně stíhat léta, zákon to omezuje jen nejvyšší sazbou daného paragrafu, u nás to je deset let. Na svobodě chodí dost trestně stíhaných opozičníků, neboť stát nesmí ztratit tvář. A státní pokladna peníze, protože zákon ukládá nedůvodnou vazbu postiženému uhradit.

Naděje tedy tu buď ústí do zoufalství, protože dostává ránu za ranou (jen kolikrát nám prodloužili vyšetřovací vaz-

bu!), anebo zavádí vězně do tak zvané "spolupráce s vyšetřovatelem na objasnění trestního případu". Vyšetřování není ani podle práva založeno na pátrání po objektivních důkazech proti obviněnému, nýbrž na doznání vězně a na svědeckých výpovědích proti němu. Jak říkají vězni "Doznání je polehčující okolnost a jistý trest". Tento princip vyšetřovací praxe má nepochybně vliv i na poměry ve věznici: vězeň je stroze izolován a pokořován, neboť má být udolán. A naděje, pokud ji v sobě včas nezardousíte, má sklon upnout se k osobě vyšetřovatele: za doznání a za svědectví proti druhým ti sníží trest. Tak spíš nežli naději tu člověk pěstuje trpělivost.

"Soudruh náčelník nemá vězně za lidi." To mi řekla při neoficiální rozmluvě mladá referentka, absolventka školy SNB a žena poměrně vysoké hodnosti. Ona sama přičichla při výuce k psychologii a byla ochotna mezi vězni diferencovat. Na tom, že vězeň není člověk, ale provinilec, je založena celá filosofie vězňatelů, je to výchozí bod "výchovy".

"Však my vás vychováváme"! vykřikoval na vycházkovém dvoře pod našimi okny denně opilý starý strážný, nízká šarže před výsluhou. Neřvali na mě, to ne, ořvávají a bijí jen těžko zvládnutelné psychopaty; i slzný plyn se užívá vyjimečně, i řetízky na cele nebo "meďvď", svázání vězně koženými popruhy do omezené pohyblivosti; a v surovostech to ani není, jsou vyjimečné a většinou je vyvolávají sami vězni; vězni se rozhodně víc rvou mezi sebou, než jsou bití strážnými. Domem smutku vládne něco horšího: vane tu smrtelný dech znicotnění. Typ strážného, představujícího rozumnou spořádanost, dbající svých povinností, jako protikladu proti bezmoci a provinilosti vězňů, je na vyhynutí. Kolem naší cely se takový typ člověka mihl jedinkrát: byl příjemně neosobní, dal všechno, co dát mohl, obálku, vložky, přídavek chleba, nevyžadoval opičky a neubližoval. Spořádání lidí, nevyžívající se v moci nad uvězněnými, přestali být pro tuto službu spolehliví. Kulturnost nebo zvláštnost systému se asi nejbezpečněji pozná v prostředích, kde jsou shromáždění lidé bezbranní: v nemocnicích, v domovech starých lidí, v útulcích pro děti a ve věznicích. (Navíc musíme brát v úvahu, že náš rozmařilý stát je současně příliš chudý na to, aby investoval zrovna do věznic.)

Znicotňování člověka, jeho znevýznamňování ("jste moc se-

bevědomá", řekl mi vyšetřovatel, čerstvý doktor práv napomádaného zevnějšku, muž asi pětatřicetiletý) nemá též nijak dramatické projevy; prolíná život napořád (referentka, která mě oslovovala paní Kantárková, se cítila být hrdinkou v akutním nebezpečí) a silně se pocituje při příležitostech vlastně směšných, takových, které tvoří běžnou náplň dne a chování. V nezkušeném vězni dál fungují zdvořilostní stereotypy z "civilu", jak se ^v vězení říká životu na svobodě, a tak jsem například pokaždé nabídla referentce, když mi prohlížela balíček z domova, zda v něm není něco závadného, ovoce nebo bonbon. Žádná si nikdy nevzala a mně má naivita pravila, že mě nechťejí připravit o něco, k čemu mají volný přístup. Pravda byla ta, že mimo odstupu, který strážní udržují k vězni ze služební povinnosti, se současně vězně štítí. Pochopila jsem to, když mě jednou vedl mladý nadutý chlap od lékaře a já sáhla na kliku dveří, že si sama otevřu celu. Taký jeden z přežitků z "civilu", zkušený vězeň počká, až mu celu otevrou, zkušený vězeň si vůbec bedlivě dává pozor, aby neudělal nic za strážného. Sáhla jsem na kliku a chlap na mě zařval, jako když ho bodlo. Pochopila jsem pak, i proč; potkala jsem jiného předváděče, slušného člověka, šel s ovázanýma rukama, dostal svrab. Dostal ho od vězně, od koho jiného. Při přijetí nás lékař prohlížel celkem důkladně, ale na vyrážky se mě pouze zeptal; vyrážku jsem neměla, a kdybych měla a neřekla? Pustili nám na celu dívku se svrabem, jinou s kapavkou, jiná zas měla hlavu plnou vši a ještě jiná měla filcky; ta naštěstí přišla do vedlejší cely. Nakazily se všechny, vedli je oholit a když se vracely, slyšely jsme jednu v černém humoru říci: "Tak, děvčata, a máme po živnosti." Bezbranný vězeň, zcela odkázaný na cizí péči, může lehce dostat a přenést svrab, kapavku, vši i filcky. Ale kdo si tu zaslouží opovržení?

Když jsem někdy v noci nemohla spát, sedala jsem na úzké posteli, zaklíněná do těsného sousedství postelí ostatních, a vnějšíma očima přehlédala obraz, jehož jsem byla součástí. Jak bych se uviděla, projít teď chodbou, odklonit clonu a podívat se na sebe dveřním kukátkem? Ležely jsme namačkané v šesti, přestože cela byla určena pro čtyři, postele kovové, šedivé, přikrývky šedivé, většinou špinavé, prostěradla špatně vy-

praná a potrhaná, postele probořené, o pyžamech lépe nemluvit, byla z oranžového plátna a nerozlišovala fazonu mužskou od ženské, někomu chybělo kus rukávu, jinému půlka nohavice, někdo neměl gumu v pase, prádlo bylo vetché a úžasně zaprané; ležely jsme tam namačkané v šedivých dekách jak oškubaní papoušci, které nikdo nechce. Byly jsme tak ubohé, jak jen může být člověk ubohý. A kdo tu pak člověkem je, a kdo tu člověkem není? V civilizovaných zemích ponechávají vězňům ve vazbě jejich šaty, v bohatých zemích mají i rozhlasové přijímače, televizory, vlastní knihy a noviny, chodí volně na dvůr na vycházky, přijímají návštěvy; avšak oblečen do hadrů, smradlavý, špatně léčený a napůl hladový, čím je vězeň obrazem?

Nepodléhejme však unáhleným soudům. Za ten necelý rok mého věznění nás dvakrát odvedli z cely k osobní prohlídce. Prvně se to stalo před Štědrým dnem, naivně jsme si myslely, že se jdeme před svátky koupat. V cele uhadujete jen z podobnosti zvuků za dveřmi, co se venku děje, slyšely jsme plouhavý krok skupin nohou v pantoflích a k tomu zvuky prohlídek v celách a dovodily jsme si, že koupání je spojeno s filcunkem. Strážná se smála, "koupat? no to si tedy pospěšte, dokud teče teplá voda", a vedla nás dlouhou chodbou, kde už se na zemi válely věci vyhozené z cel, dopisy, prádlo, ešusy, lžice, noviny, léky, byly toho celé hromady; a nevedla nás do koupelny, ale do prázdné cely na konci chodby, kde nám dvě dozorkyně poručily svléci se donaha a naše prádlo a šaty prohmataly a co si která před filcunkem schovala do podprsenky, pod kalhotky či do punčochy, to jí sebraly. Vězeň si chrání nejcennější věci, má přítelkyně ukryla pod prádlo dopisy od milého, strážná, říkalo se jí Mařena, z nich začla vypitým hlasem číst nahlas. "Co to je!" komentovala text, který nedala přítelkyně přečíst ani mně, "snaď ne láska!" Koukala na nás z výše své neostyšnosti, odbarvená tlustá blondýna, sentimentální typ. Doma určitě rozmazluje vnuky a synovi přidala na automobil. "To nemáte jiné starosti?" optala se; druhá, které se přezdívalo Brambora, ji doplnila: "Jsou jak feny." Má přítelkyně musela prokazovat, že dopis není moták, dostala ho řádnou poštou a je cenzurován vyšetřovatelem, přestože to bylo zřejmé na první pohled. Jiné stráž-

né nám mezitím za dozoru vyšetřovatele věznice zpřeházely celou, jako když divoká prasata ryjí zem. Vyházely ze skříněk, kde jsme měly úzkostlivý pořádek, na zem dopisy, toaletní potřeby, jídlo, mně se špinavými rukama hrebaly i v krabici s vánočním cukrovím, poslaným z domova, obrátily vzhůru nohama postele, strhaly na zem matrace, prostěradla, přikrývky, polštáře, zvrhly stolky i židličky, nepoznaly jsme, která matrace které patří a čím je které prostěradlo, chleba, cukr, mýdlo, vata, krémy, dopisy, knihy, vše se válelo v jediné zmeti. To nebyla prohlídka, to byl vybitý vztek.

Má družka, která všude jinde, a i mezi vězni, dovedla okřiknout i sebemenší projev drzosti nebo zpupnosti, tam stála před Mařenou a jen se třásla hrůzou, že přijde o jí tak drahé dopisy. A já se jí měla zastat, já se měla ohradit, že nechci poslouchat cizí důvěrný text, a taky jsem dokázala jen zírat na tu sprostotu. Ne ze strachu, rozumějte, já se jich nebála, ale z úžasu. A taky z bezmoci, z nemožnosti překonat takovouto zpupnost. V domě smutku v ničem, ani v pocitech neplatí měřítko světa venku. A to z toho jednoduchého důvodu, že venku, pokud se takové hrubosti a znásilňování dějí, dějí se většinou zakryty zdáním věcí jiných. Venku se takto otevřeně nemohou přihodit (komu vpadne někdo do soukromí a tváří se, že právem?), anebo jsou tak vyjimečné, že je málokdo zná. Vytvořte však prostředí, kde se mohou a dokonce musí přihodit věci, které by se lidem neměly a nesměly přiházet, a máte vězení; máte svět čirý, nepokryté manipulace, kde je snadno vládnout.

Vězení je důležitá zkušenost pro každého, kdo chce poznat mechanismy světa manipulace. Ve světě nezakryté manipulace neplatí ani "tichá dohoda" Elii Kazana, zde neexistuje žádná dohoda. Byla jsem svědkem scény, kdy strážné odvádějící nás z vycházky potřebovaly klíč od nákladního výtahu, aby nás mohly odvézt do šestého patra, kam se jim nechtělo šlapat pěšky. Klíč jim zapůjčil vězeň pověřený obsluhou výtahu. Mohl klíč klidně zapřít, začít shánět strážného, který na něj dozíral, ale zachoval se slušně, ochotně klíč půjčil. Kolem klíče ale musely být neustále nějaké tahanice, protože když klíč půjčo-

val, velice zdvořile podotkl, aby mu jej strážné vrátily, je za něj odpovědný. Strážná, které učinil tuto laskavost, na něj začala řvát, co si to dovoluje, oslovovat ji, nikdo se ho na nic neptal, ať drží hubu. Ona sama nejlíp ví, komu a kdy klíč vrátit, a bude se bavit jen s jeho velitelem. Brunátná nás nacpala do výtahu a ten ochotný slušňák už věděl, že jestli se klíč rovnou neztratí, tak stejně dostane vynadáno od svého strážného, že jej půjčoval.

My měly věci rozházené po podlaze, my je musely rozebrat, poshledat si svoje a zas je uklidit, my musely sečíst, která z našich cenností skončila na skládce odpadu přede dveřmi, my musely vyslechnout důvěrná slova lásky z cizího dopisu. Když na vás sprostý hlas řve, čím je ten snímek, který schováváte pod prádlem na těle, a když je to snímek osoby, kterou milujete a vy musíte před tou furií vyslovit její jméno - máte navrch? Navrch má možná člověk až potom, až to celé ponížení spolkne, až je rozemele vlastními zuby a ochutná vlastním patrem a stráví vlastními střevy, aniž při tom příliš zvrací. A má skutečně navrch? My se později svojí hrůze i zasmály, ale jednak fotografii zahozenou do odpadků už nikdo nevrátí a jednak - v člověku zůstane osten. Zůstane v něm v čisté podobě zakusené vědomí bezmoci. Někomu se může zdát, že toto nejzazší - nejzazší před smrtí - poznání zušlechťuje, kdo poznal vlastní bezmoc, má pak pochopení pro cokoliv; je to možné. Faktem ale zůstává, že vědomí bezmoci je přesně to, co do vás chce manipulants infikovat. Vy si máte na vězení uvědomit, jaká jste nula. Vy máte dostat před vězením strach. - Druhou takovou prohlídku nám strážné uspořádaly 8. března, na státní svátek žen. Mně to bylo lhostejné, já žádný státní svátek nedržím, ale ty ostatní ženy měly ten den spojený s jistou slavnostností, byly tak zvyklé ze svých zaměstnání, a Brambora na námitku, proč že si vybraly k prohlídce právě tento den, řekla: "Vy jste provinilé, vy nemáte žádný svátek." Kdežto ona slavila státní svátek žen bdělým rytím do našich skříněk.

Zápas o důstojnost jsme sváděly odpíráním povinného zaklesnutí rukou vzadu za tělem. Když vyvedou vězně z cely na chodbu, třeba proto, že jiní vězni vyměňují na cele žárovku,

musejí stát čelem ke zdi a mít ruce za tělem. Když vedou vězně na vycházku, děje se to v odstupu jednotlivých cel tak, aby na sebe neviděli, vězni jdou v husím pochodu, nesmějí spolu mluvit a zas - ruce musí držet za zády. Všimla jsem si dobře, jak vypadá člověk v utahaných teplácích, mnohdy roztrhaných a téměř vždy špinavých, civící do stěny a mající ruce za zády: už to není člověk. Vezmou vám lidskou podobu a cítí se pak oprávněni zacházet s vámi jako s dobyt看em. Tak jsme nejdřív chtěly vědět, jaký paragraf vězeňského řádu opravňuje strážné nutit nás mít ruce za zády, když řád vylepený na cele a obsahující i nejpodrobnější nařízení nic podobného neobsahuje. Dvakrát jsme se ptaly při raportu, až nám referentka přinesla odpověď z porady u náčelníka: podle vězeňského řádu má náčelník věznice podle místních potřeb právo přičiňovat k vězeňskému řádu další nařízení, a toto je jedno z nich. Jiná referentka byla uznalejší: když se začaly z poliček vedle dveří ztrácet léky, řekla: "Vidíte, a to je taky jeden z důvodů, proč musíte držet ruce za zády." (Dozvěděla jsem se později, že léky kradli hlavně strážní a prodávali je fetujícím vězňům, v Ruzyni se dokonce konal veřejný proces s jedním z nich a vězni svědčili proti němu.) My léky nekradly, zkusily jsme držet ruce dál podle těla. Některý strážný to přešel - jsou rozestavení cestou na dvůr na každém odpočívadle a v každém ohybu - jiný, a byl to právě ten, který pak měl proces, řval: "Ruce dozadu!" a oháněl se pendrekem. Vyvolávat jejich řev nebo dostat ránu taky není nic důstojného, tak jsme zavěšovaly ruce za palce na bocích za gumu teplákových bund. Měly jsme ruce za zády, a neměly jsme ruce za zády, byly jsme jak ta chytrá horákyne v pohádce Boženy Němcové, která nepřišla k soudci ani pěšky ani nepřijela na voze, která nebyla ani oblečená ani nahá, a která se nedostavila ve dne ani v noci; kupodivu to respektovali, drobná "tichá dohoda", malé věžňovo vítězství.

Přihodilo se mi, že mě vedli po záchvatu k lékařce (nikoli, aby mi pomohla, jak jsem se dozvěděla potom, ale protože si vyšetřovatel vyžádal její zprávu, když jsem po záchvatu odmítla jít na výsledky, a její zpráva byla samozřejmě v můj

neprospěch), provázela mě referentka a velitel strážní směny, na první dojem inteligentní mladý muž, který rozhodně pouští ženy první do dveří a kterého maminka naučila nahlas zdravít. Vesele se bavili a když já, bílá jako zeď, již jsem se přidržovala, v naivitě člověka vězeňsky neostříleného řekla: "Prosím vás, mohla bych se o vás opřít, kdybych padala," on neodpověděl, jen přešel na druhou stranu chodby. Kdybych padla, kdyby mě museli nést nebo podpírat, zavolali by na to chodbačky. A tak kdykoli teď potkám na ulici autobus vezoucí vězně z práce nebo k soudu, přestože nevím, zač který je vězněn a přestože si zločin ošklivím možná víc než ti, kteří ho stíhají, pocítím závan onoho zvláštního druhu bratrství, které se v člověku rodí v místech, kde naděje už neplatí. Kdo jednou pobyl ve vězení, je vězňům bratrem, ať je důvod jejich věznění jakýkoli; a není to romantická iluze, neboť kdo prodělal nákazu nemocí, která se jmenuje bezmoc, ví nejen dopodrobna, proč jsou všichni vězni ve tvářích tak velice ztrápení a proč mají úlek v očích, ale ví i to, proč není hanbou být vězněn. Není to hanba, je to zkouška. Poměry ve věznici činí z věznění zkoušku a hanba se kamsi vytrácí. Vězeňství je promyšleno, organizováno, zásobováno lidmi a vedeno způsobem tak nelidským, že v nejhorších podobách nerozpoznáte rozdíl mezi zlobou věznitele a vězněného; sprostota, ten přirozený průvodce věznic, čiší z obou; a v rozporu s proklamovaným účelem věznic - "ústavy nápravné výchovy" - se tu vytrácí i důvod zavření. Každý, kdo projde kriminálem, se v něm ještě víc zkaží. Má zkaženost je asi v tom, že když se teď ohlédnu za jeho peklem, ujišťuji vás, že nezkamením.

Nevybrala jsem si, s kým budu nemačkána na pár metrech za dveřmi bez kliky, v místnosti, kde se jí, spí a vyměšuje, kde je zima, kde není pořádně co dýchat, kde je šero ve dne a rozsvíceno v noci, kde není kam uniknout před pohledem špehyrkou ani před očima spolunocležnic, kde neutečete před cizím smradem, řečí, slzami, křikem, nevyehovaností, neurotismem a kde jste k tomu všemu navíc předmětem nenávistného a nespravedlivého stíhání. Na svobodě bych ty ženy potkala nanejvýš jako hostinskou, kdybych v té hospodě obědvala, jako sestřič-

ku, kdybych se v té nemocnici léčila, jako prodavačku, kdybych v tom obchodě nakupovala, čili nic podstatného bych o nich nevěděla a i jejich případ, pokud by se ke mně donesl, bych znala v podání soudu anebo nanejvýš advokátově. Avšak dýchá-li vám někdo noc co noc do tváře, jste-li mu společníkem v dlouhých hodinách nejistot, použije-li vás dokonce i jako vrbu při své noční mŕče, zhlédáte všechna jeho lidská pro i proti. Skořápky, pokud vůbec nějaké jsou, ve vypjatých podmínkách praskají vlastním přetlakem. Znalost však zakládá spíš soucítění. Nikoli, že bych se s jejich zlými činy (pokud tam byly za zlé činy) solidarizovala, že bych je omlouvala; ale spatřila jsem, že člověk přistižený i při špatném činu, když není úplně zkažený - a úplně zkažených je tam pramálo - je spíš smutný a nešťastný, je zaskočený. Provinilost odstoupí od člověka jaksi do objektivity, je jím vážena a zkoumána, odmítána a zatajována, člověk se s ní neztotožňuje, neprožívá ji. Prožívá smutek. A smutek je už pouto a je to pouto stejné naléhavosti, jako spoluprožívané ponížení.

Ota V e v e r k a

I D Y L K A P O D R A L S K E M

Dveře krejčovské dílny se rázně otevřely. "HABACHT!" zařval jsem, vyskočil ze židle za šicím strojem a postavil se do předpisového postoje, paty u sebe, bradu vystrčenou nahoru, sevřené dlaně přilepené na švech kalhot. Ve dveřích stál pradlák Pepíček a s přísně strnulou tváří se pátravě rozhlížel po místnosti. "Velte RŮT, trestníče".

"RŮT!" řízně jsem zavelel a uvelebil se zpátky ke stroji; když vtom se ve dveřích za Pepíčkem ozvalo: "Co to tady tropíte, vězni?" Pepíček ustoupil a v jeho stínu se objevil oddílový vychovatel poručík Janák, s udiveně zvědavým výrazem. Pepíček se k němu otočil: "Když je jednou HABACHT pane velitel, tak je HABACHT. Tak stojím v pozoru, haksny u sebe, držím zobák a kulím oči, jako když kocour sere do plev. Teprv až je RŮT, tak je RŮT."

Pepíček domluvil a s vážným výrazem pozoroval Janáka. V obličejí poručíka se objevilo přesně to, co Pepíček tak výstižně popsal, totiž výraz kocoura seroucího do plev. Chvilí rozpáčitě stál, pak se otočil na podpatku a beze slova odkráčel chodbou skladu. Pepíček zavřel dveře, složil se na žehlicí stůl a mezi smíchem zajímavě vyrážel: "To je blb! Viděls, jak je blbej?" Chechtali jsme se oba a smích dusili do rukávů, aby něco z něj nedoznělo za odcházejícím poručíkem.

"Už zase fízluje", povídá Pepíček, "jestli se neulejváme. Ale teď to dostal. Vsadím se, že z toho bude zblblej nejmní do večera."

Když se Pepíček uklidnil, zvažněl a zatvářil se spiklenecky.

"Poslyš, mám pro tebe kšeft."

"O co jde?"

"Jeden mukul chce spíchnout kalhoty. Je to můj známej ze čtvrtýho baráku."

"Dobrý, pro tebe to udělám. A co za to?"

"To si s ním dohodni sám."

"Je to tvůj kámoš. Pošli ho za mnou a řekni mu, že to za padesát zmáknou. Hlavně aby to nikde nerozkecával, poslední dobou se tady nějak moc motají bezpečáci. Mám to za pár, nerad bych na poslední chvíli vzlítnul do průseru."

"Neboj, nejsme žádný vořezávátka. Ale, musí sem jít? Víš, že sem muklové nesměj."

"Já za ním na barák nepolezu. Jestli to chce, musí sem nějak šikovně proklouznout."

"Fajn, vyřídím."

"Hlavně, aby ho nechytily bezpečáci nebo Pedro."

V tu chvíli na chodbě zazvonil zvonek. Čtyřikrát krátce. To bylo znamení, že mám jít do kanclu.

"Vidíš, my o vlku a už zvoní. Musím k němu."

Zvedl jsem se ze židle a vyšel na chodbu. Zaklepal jsem na dveře kanceláře a vešel. Za stolem se rozvaloval nadpraporčík, velitel skladu materiálu, kterému všichni, nevím proč, říkali Pedro. Byl jako obvykle oblečen v civilu a netrpělivě ťukal tužkou do desky stolu.

"Máte vyžehlený ty věci pro dochtorku?"

"Je to nachystaný, veliteli, měl by si pro to přijít lapiduch."

"Tak až přijde, tak mu to dejte a žeňte ho ze skladu, ať tady neočumuje. Je to pěkněj vychcánek. Doufám, že s ním nemáte nějaký kšefty."

"Ani nápad, veliteli, vím co je to zač," odpověděl jsem a v duchu vzpomněl, že mi dotyčný vychcánek dluží čaj a dvoje Startky za zúžení košil.

"Tak to je všecko. Můžete jít."

Zavřel jsem dveře a odpochoďoval zpátky do krejčovny. Pepíček už tam nebyl. Sedl jsem ke stroji a pustil se do opravování montérek pro mukly. Bylo pondělí. Na žehlicím stole a na červené, hladké, betonové podlaze se kupila hromada čtyřset černých montérkových kalhot a třiset plůz. Ve čtvrtek se budou měnit. Jednotvárná, nudná práce. Horkou žehličkou přilepit zažehlovací záplaty, příští na stroji a poskládat. Byli jsme na to dva, ale Prcek, malý nerudný mukl, potetovaný od hlavy až k patě, zavřený za porušení ochranného dohledu, si odeseděl své

tři měsíce a minulý týden šel do civilu.

Byl jsem tedy v krejčovně sám a díky tomu tu byl svatý klid, jen občas rušený štárami bezpečáků a Pedrem. V akvariu na polici tiše plavaly duhové rybičky, které tu zbyly po Prckovi a v regálech u protější stěny byly vzorně vyrovnané štosy muklovských mundůrů, dek a chlebníků, připravených na opravu až bude čas. Čas nebyl. Čas byl jen na opravování montérek a hlavně na kšefty. Každou chvíli někdo něco potřeboval zašít, ušít, zúžit nebo vyžehlít. Nechtěl jsem balit Tarasa, proto jsem se musel snažit. Každý, kdo se chtěl mít líp než řadový mukl, se musel snažit. Obvyklá cena za ušití kalhot nebo saka, kterou jsem převzal po svém předchůdci, a kterou on zas převzal od svého předchůdce, byla padesát korun v táborových poukázkách, připomínajících bony. Za menší opravy to byly cigarety nebo čaj, v množství podle dohody. Kdo chtěl v lágru dělat frajera, chodit v mundůru ušitém na míru, musel krást. Kradlo se všechno. Kuchaři okrádali mukly na jídle, kradli vzácný cukr, maso nebo zeleninu. Lapiduch kradl injekční stříkačky, jehly a prášky z ošetřovny. Muklové si kradli vzájemně, na co přišli. Já kradl ze skladu velká čísla uniforem, abych je mohl přešít na míru pro mukla, který mi za to dal to, co někde ukradl. Koloběh života v lágru se řítil pod heslem: KDO NEKRADE, OKRÁDÁ SEBE.

Nikdo z muklů to ovšem nebral jako zlodějnu, pokud se to netýkalo osobního majetku. Plechové skřínky na pokojích, ve kterých jsme měli svůj majetek, se nedaly a ani nesměly zamykat. Bylo tedy běžné, že se kradlo v tom pravém slova smyslu. Dal-li se takový zlodějíček chytit, ocitl se v nezáviděníhodné roli fackovacího panáka. Nikoho nezajímalo, že ho k tomu dohnala většinou nouze a kdejaký parchant, který sám kradl jako straka, si do něj s chutí bouchl. Fakt je, že toho nikdo moc nevlastnil. Kapesné dělalo v průměru osmdesát korun na měsíc. Pokud člověk nebyl zrovna kuchařem nebo krejčím jako já, či ještě tak někým z lágrové elity, nemohl si s penězi příliš vyskakovat.

Na lágru vegetovalo zhruba něco přes devětset muklů a z toho asi padesát se počítalo mezi elitu, která si mohla do-

volit kouřit "kulatý" (t.j. cigarety) celý měsíc. Ostatní balili Tarasa do papírků (když byly) nebo do novin a ti nejchudší sbírali vajgly. A také elita se dělila na kasty podle postavení v lágru. Táborová režie, tedy skladník, kuchaři, obuvník, krejčí a ještě několik dalších na tom byli nejlíp s cigárama, čajem a hlavně se stravou. Se stravou na tom byl výborně i krmič psů. Lágrovým psům se totiž vařilo tak, že se o tom mukulům ani nesnilo a protože krmič bydlel na naší cimře, i nám občas něco od psů ukápl. Tyto hody ovšem nebyly často, krmič procházel přísným filcunkem, aby ty užvané čtyřnohé potvory nepošly hladem.

"Nástup na sčíták!" řval skladník na chodbě. To znamenalo, že je devět hodin. Hodinky smělo vlastnit jen několik vyvolených. Ostatní se řídili podle sčítáků a nástupů na jídlo. Seřadili jsme se před skladem do dvojstupu a mazáckým rádobý pochodem šoupali k jídelně. Tam jsme se postavili pro změnu do pětistupů a čekali, kdo dnes bude počítat.

"Když je jednou HABACHT, tak je HABACHT," ozval se za mnou Pepíček. "A jéje - Kalkulačka," povzdechl si.

Bachař Kalkulačka, který měl ovšem k téhle počítací mašince asi tak daleko, jako koza k astronomii, měl dnes dévěťáka.

U muklů byl neoblíbený, protože jeho matematické schopnosti byly neúměrné vězeňské trpělivosti. Často slýchal různé uštěpačnosti typu: "Vrať se do školky! Kup si kompjůtr!" a jiné. Snášel to celkem klidně a na oplátku počítal déle.

"Já mám dost času," říkával. "V tvaru se nebavím, v tvaru stojím, nevrtím se a držím hubu."

"Tak drž a počítej," vracela mu ozvěna.

Na lágru bývalo dopoledne asi dvě¹stě muklů. Ostatní brzy ráno rozvezly autobusy do okolí na práci na stavbách a do fabrik. Za půl hodiny nás Kalkulačka spočítal. Dnes naštěstí a kupodivu nikdo nechyběl. Sluníčko příjemně hřálo a nikomu se nechtělo do tmavých baráků. Když byl dán povel k rozchodu, jen neochotně se naše skladnická desítka odšoupala zpátky. Zasedl jsem ve svém krejčovském salonu na židli ke stroji. Otevřeným oknem bylo vidět na protější vysoký, zalesněný kopec, z jehož vrcholku se na mě zubila zřícenina hradu Ralsko. Zavřeným oknem nebylo vidět skoro nic. Okna jsme nemyli

na ochranu proti zvědavým pohledům bonzáků, bachařů a zvláště bezpečáků, kteří často slídili, jak by nás přistihli při nepovoleném melouchu. Melouchy jsme nesměli dělat ani pro bachaře, ale dělaly se a Pedro nad tím přivíral oči. Občas si ce řval, aby si zachoval zdání autority, nikdo z muklů ve skladu to však nebral vážně. Bachaři měli před Pedrem respekt. Vědělo se, že je velký kamarád s náčelníkem lágru, a že o sobotách a nedělích eskortuje několik muklů na náčelníkovu rozestavěnou chatu-vilu.

Před oknem se objevil jeden z kuchařů. Ostražitě se rozhlédl a když zjistil, že vzduch je čistý, přiskočil k oknu. "Dělej, rychle, ber!" Cpal mi skrz mříže salám, chleba, pytlík s rajčaty a pytlík s mlíkem. Odskočil od okna a hlasitě šeptal: "Odpoledne se stavím, potřebuju přešít dvě košile." Znovu se rozhlédl a zmizel směrem ke kuchyni. Schoval jsem proviant do skříňky, za vyrcované cívky se zažehlovacími záplatami. S obědem mám tedy vystaráno. Na oběd do jídelny jsem ostatně už skoro vůbec nechodil. Ještě tak pro maso. Jinak se ty šlichty nedaly jíst. Zato při četbě jídelníčku vyvěšeného u okýnka výdeje měl člověk pocit, že se stravuje v interhotelu. Královský řízek, myslivecká roštěná či jiné lahůdky byly na denním pořádku. Člověku by se sbíhaly sliny, kdyby ovšem nevěděl, že královský řízek je karbanátek ze ztuhlé mouky a rozemletých šlach, a nevábná, řídká omáčka neurčité barvy s mikroskopickými částicemi masa, ona stará známá roštěná. Salám, který jsem dostal, také nepatřil k nejkvalitnějším. Nejspíš to, co zametli po směně na jatkách, nacpali do papíru a protáhli letmo komínem. Pořád to však bylo lepší, než to, co nám dávali v jídelně do ešusu jako jídlo. Jen jsem musel dávat pozor na kamínky.

V deset hodin jsem se pustil do práce. Na velkém žehlicím stole jsem rozkládal černé, montérkové blůzy, občas horkou žehličkou přilípnul záplatu, blůzu poskládal a uložil do kouta na hromadu. Obšíval jsem jen velké záplaty. Zpočátku jako nováček jsem se snažil, poctivě přišíval každou záplatu a natržené kapsy. Za týden jsem to vzdal. Natržené kapsy jsem teď nekompromisně strhával a zvláště velké díry likvidoval tak, že

jsem montérky roztrhl vejpl. PRÁCE mi šla rychle od ruky. Pedro byl spokojen, objednával nové montérky a nadával na mukly, že si neváží státní péče.

"Co si myslejš? Hajzlíci," říkal, "žijíme je, šatíme a oni na to serou."

A měl pravdu. Za hodinu jsem z třiset montérkových blůz udělal stopadesát jako nových a měl padla. Byl čas na oběd. Nakrájel jsem salám, cibuli, rajčata a s trochou sádla ukuchtil báječný oběd. K tomu účelu byl na chodbě elektrický dvouplotýnkový vařič. Vařit se na něm směl jen čaj, co by však mohl neriskl pro svůj žaludek. Riskovali všichni a daleko víc. Muklové pracující na stavbách s civilními zaměstnanci nosili navzdory přísným kontrolám přes lágrbránu jídlo, kafe a chlast. Pranic se neohlíželi na hrozbu vysokých trestů. Kdo byl chycen, šel do díry. A nosilo se dál. Znal jsem maníky, co dokázali pronést dvě láhve rumu bachařům pod nosem. Jednou dokonce někdo přinesl tahací harmoniku. Byla zabavena, když se příliš hlasitě zpívalo či spíš řvalo:

Až otevřou brány kriminálu

to se budem mít

Odjedeme do Spojených států

tam si budem žít

A to proto jen, že jsem měl svou zem tak rád

dělí nás ostnatý drát

Dojedl jsem oběd. Předě mnou byla vyhlídka na dlouhé nudné odpoledne. Mohl jsem se opalovat v okně přes mříže nebo psát dopis Taťáně, která na mě stejně nečeká nebo zalézt do speciálně upraveného regálu a spát, snít o svobodě v tom velkém kriminále za drátama nebo vzít koště a tvářit se, že zametám venku před skladem. Vybral jsem si koště. Venku bylo fajn. Nikde nikdo, odpolední směna zakatovaná na barácích, jen občas prošel bachař nebo někdo z režistů.

Předstíral jsem zametání, sluníčko, ten starý zlatý kamarád, vařilo ostošest, chyběl tu bazén s modrou vodou a štíhlé, opálené holky v miniaturních plevkách, co stěží zakryjí jejich něžné přednosti.

"Co tam kurva děláš? Přestaň se vopírat vo to koště a koukej makat do skladu!" přerušil mě Pedro rekreaci. Naklusal jsem

do krejčovny a zalezl do regálu pokračovat ve snění. Po dvou hodinách havaje mě probudily pochoduující rotý muklů, vracejících se z ranní směny. Před skladem zevloval bachař a očumoval tu přehlídku unavených, lhostejných tváří.

"Tvrdší krok!" zavelel snaživý brigádýr, chtěje se režimákoví zavděčit.

"Vyliž si prdel," ozvalo se vzápětí.

Bachař se probudil a čile zarejdl očkama po narušiteli kázně.

"V tvaru se nemluví!" zavřísknul. "Brigádýre, otočte tu bandu zpátky, ať se to naučí. Todle je nějaký pochod? Ta cesta musí dunět!"

Brigádýr otráveně zavelel čelem vzad. Když se opět vraceli, přitvrdili chlapi krok a šoupání bylo o poznání hlasitější. Bachař se spokojeně culil. Generál se prosadil, cesta duněla, zdecimované vojsko táhlo na barák, ptáci zpívali, blbost kvetla.

Zavřel jsem okno, sbalil potřebné věci do chlebníku a šel taky na barák. Mohl jsem se lágrem pohybovat samostatně. Opravňoval mě k tomu oranžový pruh přišitý vzadu na blůze uniformy, označující volný pohyb. Před skladem jsem předpisovým smeknutím čepice pozdravil bachaře, jak se to dělávalo v nacistických koncentracích, odkud bylo do našich koncentráků převzato více praktických figlů upevňujících kázeň. Z oken baráků na mě pokřikovali známí i neznámí muklové. Známi na pozdrav, neznámí aby na sebe upozornili, abych si jich všiml, zapamatoval si je pro případ, že budou něco potřebovat. Téměř všichni řadoví muklové usilovali o přízeň táborových režistů. Známost s krejčím znamenala možnost dostat se k nové košili se všemi knoflíky, ke krásnému, křiklavě oranžovému pyžamu s gumou v pase, k čistému mundúru a k mnoha dalším krásným a potřebným věcem. Nemohl jsem, kdybych se rozkrájel, vyhovět všem. Znal jsem je.

Přišel more, cikánek. "Krejčí, ušij mi gatě. V civilu jsem byl frajer. Bílé holky se za mnou otáčely. Gádžové záviděli." Visí na mě očima. Dostane gatě. Přejde na barák a: "Koukejte čavales, jaké mi krejčí ušil kvádro." Cikáni koukají, obdivují a já druhý den balím deku a jdu na díru, protože

jeden cikánek má pěkné gatě a druhý bonzuje.

Ne, nechtělo se mi na díru. Měl jsem to za pár do civilu. Mým jediným cílem v tomhle lágru bylo v klidu odsedět těch pár dnů, co mi zbývalo. Nechtěl jsem žádné kšefty. Ani s cikánema, ani s bílýma. Nikomu se nedalo věřit. Člověk si musel zatraceně opatrně vybírat, bez rozdílu rasy, s kým se bude bevít. Kšefty se daly dělat jen s muklama, kteří byli od příchoďu na lágr známí tím, že na to mají. Nikdo, ani bachař se nepozastavil nad tím, že známý karbaník má vyžehlený a zjevně přešitý mundúr. Chodil tak pořád a všichni na to byli zvyklí. Naopak mukl, kterého nikdo neviděl jinak než ve špinavých, umaštěných, plandavých kalhotách o tři čísla větších a najednou se objevil celý v novém, byl nejpozději druhý den na raportu. Bonzáci fungovali perfektně, jako ostatně na každém lágru, ať v jedničce nebo trojce.

V baráku na cimře ještě nikdo nebyl. Všichni z téhle cimry byli zaměstnaní ve skladu, kromě krmiče psů. A skoro všichni zůstávali v práci až do odpoledního sčítáku v šest hodin. Na baráku se nudili a ve skladu mohli dělat melouchy. Já jsem ovšem měl myšlenky už jen na civil a byl jsem vděčný za ty chvíle klidu. Na cimře bylo pět postelí s bidlem a jedna bez. Ta byla umístěna přímo pod oknem a patřila mně. Nebyla to ovšem žádná výsada. Každý se snažil zašít někam co možná nejdál do kouta. Jednak aby na něj nebylo vidět a jednak bylo v zimě u okna citelně chladněji. Mně to vyhovovalo. Bylo léto a já věděl, že tu přes zimu nebudu a kromě toho byla naše cimra úplně na konci baráku, těsně u koridoru. Koridor byl celou noc jasně osvětlen. Díky tomu jsem po večeři, když se muselo zhasnout a ostatní konečně usnuli, měl dostatek světla na psaní toho, co mě občas napadlo.

Zalehl jsem na postel a dumal o tom, co budu dělat, až mě pustí. Z klidu mě vyrušilo klepání na okno. Venku stál bachař. Kývnul na mě hlavou: "Haló vy, sežeňte kuchaře Šebestu a pošlete ho do kuchyně."

Bachaři byli líní sami někoho shánět a tak k tomu využívali většinou lidí z naší cimry. Barák byl katrem rozdělen na dvě půlky. Jednu obývala táborová režie a druhou muklové z volné-

ho komanda. Na naší půlce jsme byli jediná cimra s okny do dvora, na kterém se konaly odpolední sčítáky. Sehnal jsem Šebestu a opět zalehnul. V prvním patře protějščího baráku lezl po mřížích jako velký pavouk bachař Stíhačka a kradl vyprané košile, které si tam muklové pověsili uschnout. Sušit košile na mřížích bylo z neznámého důvodu zakázáno. Muklové si je přesto sušili a pro bachaře to byla příležitost k léčení komplexů. Stíhačkovi se podařilo ukořistit čtyři košile, nyní slezl z mříží a pyšně kráčel přes dvůr, vítězně třímaje vybledlé lovecké trofeje. Věděl jsem, že je nese do skladu, pochlubit se Pedrovi, jaký je machr. Pár chudáků muklů bude mít místo dvou košilí jednu. Novou mohl takový postižený mukl získat buď tak, že něco podstrčil skladníkovi (čaj nebo cigarety) anebo půjde přímo za Pedrem a v tom případě zaplatí plnou cenu nové košile, bez ohledu na to, že košile, o kterou přišel, byla třeba rok stará. Stejně tomu bylo se všemi věcmi, které mukl ztratil.

Prvním příchozím z práce byl krmič psů a zanedlouho po něm přicházeli ostatní osazenci naší cimry. V místnosti asi pět krát čtyři metry nás bylo osm. Tři postele byly volné. Sousedili jsme se společenskou místností, kde kromě televize byly dva stoly a asi dvacet židliček bez opěradel. Nad televizí byl z velkých polystyrenových písmen sestaven nápis:

POCTIVÁ PRÁCE, JEDEN KROK K NÁPRAVĚ VINY.

Nikdo z muklů se však necítil vinen, všichni tu byli zaručeně nevinně. Nikdo tedy neměl motivaci k poctivé práci.

Byl vyhlášen nástup na večeři. Na nádvoří se řadili muklové do pětistupů. Když vytvořili padesátičlenné skupiny, odváděli je brigádyři a členové vězeňské samosprávy před jídelnu. U jídelny kroužil kolem padesátek horlivý bachař Stíhačka. Špatně oholené, či jinak neupravené mukly vracel zpět na baráky. Jestliže se nestihli oholit a upravit do odchodu poslední padesátky, byli ten den bez večeře. Stěžovat si mohli náčelníkovi věznice, dozorovému prokurátorovi, národnímu shromáždění, prezidentské kanceláři a na lampárně nebo jeden druhému. Vyšlo to na stejno.

Na večeři jsem nešel. Zbýl mi ještě salám a rajčata od oběda. Spořádal jsem to s chlebem a máslem, které jsem jako

dietář s žaludečními vředy fasoval ráno ke snídani. Když se kluci vrátili s večeří v esusech, bublala už v hrnci na vařiči voda na čaj, který tam před nástupem postavil Pepíček. Přinesl teď kouřící třílitrový hrnec do cimry, postavil na stůl, rozbálil krabičku "číny", celý obsah vsypal do vařící vody a přikryl hrnec pokličkou. Seděli jsme u dvou stolů přiřazených k sobě a čekali, až se ty černé, voňavé lístečky čaje propadnou ke dnu a dají vodě tu pravou chuť, vůni a barvu báječného magoráčku. Silný čaj nahrazuje muklovi nedostatek kafe, alkoholu a jiných dobrých věcí. Dává mu pocit, že je chlap. Častokrát jsem si všiml, že při pití čaje se muklové chovají jako kdyby seděli v hospodě u piva nebo sklenky tuzemského. Seděli u stolu, klábosili o ženských, o sportu, o amnestii, probírali učeně otázku jak to, že psi neštěkají na bachaře a na mukly ano.

Ještě jsme ani nedopili a služba na chodbě vyhlásila nástup na sčíták. Na dvoře se pomalu řadili mukli po peticích do padesátek. Vyšli jsme z baráku poslední a zařadili se na konec, čímž jsme získali výhodu, že po sčítáku půjdeme první na barák. Vedoucí táborové samosprávy běhal kolem muklů a dělал mezery mezi padesátkama. Pak přišel dévéťák, dělал si čárky na papír a když nikdo nechyběl, vyhlásil mukl ze samosprávy, kdo jde zítra domů a jiné důležité události. Horší bylo, zjistil-li dévéťák, že někdo chybí. Služby oddílů se rozběhly po barácích a hledaly opozdilce. Většinou ho našly někde spícího, občas taky oběšeného. Ospalec naklusal po sčítáku do díry, oběšenec po příslušných ceremoniích do márnice. Dnes už po druhé nikdo nechyběl a dévéťák dal povel k rozchodu na baráky.

Zasedli jsme znovu k čaji. Pepíček vyprávěl historky ze života výsadkářského instruktora, kterým kdysi býval, než začal chlastat a vyvolávat rvačky. Teď měl oboustrannou kýlu, rvát se nemohl, nebyl instruktorem a pít mohl leda tak čaj a jen zřídkakdy propašovaný alkohol. Někdy se taky dělala kváska, slabý alkoholický nápoj z vody, chlebových kůrek a kvasnic, po kterém druhý den bylo v hlavě jako po výbuchu. Zkusil jsem to jen jednou.

V půl osmé byl vyhlášen nástup na televizní noviny. Někteří povinně šli, odvážlivci a výstupáři to měli na háku.

Zůstal jsem coby zapárísta ležet na posteli a četl. V lágrové knihovně, když měl člověk známého knihovníka, se našly indexové klenoty, jaké byste marně hledali po všech veřejných knihovnách naší vlasti. Četl jsem zakázanou knihu, zakázaně kouřil na cimře a čekal, kdy přiběhne Stíhačka s komandem bachařů v patách na kontrolu. Nic se nestalo. Byl to vyjimečný den, patřící k té vyjimečné knize.

Po novinách přišel kuchař Láďa. Vytáhl karty a začal karban ve velkém. Tři majetní hráli poker, ostatní nemajetní, co nezůstali na televizi, přihlíželi, fandili a kibicovali. Na stole se vršily hromádky stokorun a v devět hodin, když hra nabývala na dramatičnost, zhaslo světlo. Byla večerka. Karbaníci se přemístili na záchody, kde svítila matná žárovka celou noc. Pokračoval jsem v sebevzdělávání na posteli, při světle z koridoru. Vrátili se televizní čumilové, dopili čaj, zalehli a pomalu usínali. Usínal celý lágr. Za chvíli se z postelí na cimře a taky z oken protějšního baráku ozývalo pravidelné chrápání.

Zůstal jsem ještě vzhůru, vytáhl ze skříňky sešit a v sedě na posteli psal první sloku písničky, co mi dnes napadla.

Tak pil jsem hořký čaj deziluzí
kolem kámen svět nahrbených soch
Defilé ochotníků, voskové penoptikum
zlomenost Ikarových křídel

Nad lágrem bděla noc a bachaři a jejich psi a fotobuněk
v koridorech.

leden 1987

Jaromír Š a v r d a

O S T R O V V S O U O S T R O V Í

Ze skladu na barák nástupního oddílu, kterému se lidově říká "příbylák", je to daleko a do kopce. Vleču náruč výstroje a kufrík osobních věcí. A ještě jeden kufr. Nový, docela prázdný. Ten mi ve skladu "prodali" za pouhý podpis, a řekli, že až budu odcházet, strhnou si za něj 57 korun. (Už aby si je strhli!) Zůstávám pozadu za tvarem, kterému velí předseda samosprávy, neboli, jak se tady říká, barákový z příbyláku. Je to starý, zasloužilý gauner, pomalu mu táhne na sedmdesátku. Nikdo na mě za to opožďování neřve, snad že není v dohledu žádný bachař. Dědek barákový je uznalý, a občas zpomalí tempo tvaru, abych jej mohl dohnat. Opravdu už nemůžu a nestačím popadnout dech.

Postele ve světnici nízkého dřevěného baráku, kam nás zavedou, jsou ovšem patrové. Na chodbách nástěnky. Vypadá to tu tak trochu jako v kasárnách, je to snad jen sešlejší a zanedbanější. Na chodbě za dveřmi světnice místo stojanu na pušky dlouhá police na boty. Každý se musí přezout. V botách se dovnitř nesmí. Ve skladu jsme kromě nepohodlných komišňáků se spinkami dostali ještě pantofle, takové, v jakých se chodí ve vazbě. Jinak se vyrábějí pro potřebu pohřebních ústavů jako obutí do rakve. Barákový posílá z vedlejší světnice chlepa, aby nám ukázal, jak se stele kavalec.

Všecko honem, honem.

V jednu hodinu zasedá v kinosále rozmisťovací komise. Má určit, kdo bude zařazen na které pracoviště. Ve tři čtvrti na jednu je nástup. Do té doby musí být úklid proveden.

Čas na oběd a mytí šálků zůstal tentokrát ušetřen. Oběd žádný není. Dostali jsme přece v Praze to kolečko salámu v pytlíku od mouky.

V kumbálu vedle kinosálu se opět svlékáme do naha. (Je v tom jistá logika. Je nám všem jasné, že nás tu budou buzerovat.) Nu což - ať se páni bachaři pokochají pohledem na naše zbědované kostry. Ať mají dočasnou radost. Vždyť kdo se směje naposled, ten se směje nejlépe. Barákový stojí u dveří do kinosálu, kde komise zasedá, a tečou mu nervy. Řadí nás podle abecedy a hlídá, aby vždy aspoň dva byli připraveni k okamžitému vstupu dovnitř.

"Hlásit se budete tomu nadporučíkovi, co sedí uprostřed," vysvětluje každému muklovi zvlášť. "Jsou tam i kapitáni, ale na to nedejte, předsedou komise je ten nadporučík. Pak postupujte zprava doleva."

Až se tu trochu otrkáme, přestane zaručeně každému vrtat hlavou, proč je předsedou komise, složené převážně z kapitánů, nadporučík. Je to nadporučík Jaroslav Krejčí, náčelník výchovy, jeden z nejzručnějších bachařů pravděpodobně nejen v tomto lágru. Mukli mu nevím proč říkají Gulliver. Brzy ho poznáme líp, než nám bude milé. Ale zatím ho neznáme.

Zavolá si dovnitř barákového. Ten za chvíli vyjde, zrudlý a nazlobený.

"Gulliver mě zbuzeroval," povídá. "Jeden z vás to popletl a postupoval zleva doprava. Tak ještě jednou, dávejte všichni pozor." Od této chvíle vysvětluje ještě mnohem horlivěji.

Jsem v abecedním pořádku až skoro na konci. Komise už toho má plné zuby. Gulliver se mě ptá, kolik nás tam ještě je. Za minutu jsem venku. Dostal jsem jednu jedinou relevantní otázku: kdy budu mít konec trestu.

"Dvacátého šestého března 1981," povídám a úplně to mnou otřese. Teď jsou pořád ještě sedmdesátá léta. Bachař, který se mě na to ptal, se podívá do lejstra a řekne:

"Ano."

Rychle se oblékám. S nervozitou, zda najdu hromádku svých kriminálních hader v pořádku. Ale mezi námi zloději se nekrade. Všecko je O.K.

Vycházka tady trvá hodinu. Proto snad, že jsme v Krušných horách; šest měsíců prý tu mrzne a šest měsíců je zima. Nevím - jsem tu první den. Po deseti minutách vycházky mi zuby samy od sebe začínají cvakat. Dává se do deště. Nenápadná skupinka

muklů, napřed malá, ale stále rostoucí, postává za větrem, pod okapem, není tam odnikud vidět, ani z táborové ulice, ani zvnitřku baráku, dokonce ani ze špačárny, kterých je tu samozřejmě plno jako v každém koncentráku, ale v nejbližším okolí naštěstí jen jedna. Muklové pod okapem jeden za druhým zapalují cigarety. Připojím se k nim také.

Za chvíličku se přisouká barákový.

"Je zima, co?"

Nikdo mu neodpoví. To mu ostatně nemusíme potvrzovat, to cítí sám.

"Ale takhle tady nemůžete stát, chlapi - co kdyby někdo přišel." Pak udělá dramatickou pauzu. Nikdo nepospíchá, aby mu odpověděl, nebo dokonce aby zhasl cigaretu. Všichni máme na všecko čas. Moře času. Měsíce, léta... "Ale o něčem bych věděl," povídá. "Kdo by chtěl místo vycházky do dílny - nebudou námitky. Čistě dobrovolně ovšem. Není pracovní doba."

Jsem pro. I po docela obyčejné, sprosté, dokonce otročké práci člověk zaprahne, když si na ni po celé dlouhé měsíce ani nemákně. Konečně většina ostatních se také na nic neptá a hrne se dovnitř.

Ukáže se, že dílna je přímo v baráku. Montují se zde vodovodní průchodky z několika dílů, které tu leží v bednách všude kolem. Jedna z nich se dokonce vyrábí na místě. Soustruh v rohu místnosti už běží. Dílna není ovšem vytápěná, ale přesto je tu mnohem tepleji než venku. A neprší tu a nefouká tu studený krušnohorský vítr.

Večeře: hrách a kroupy. Mezi tolika lidmi se vždycky najde někdo, koho lze i takovouhle "večeří" podarovat - a ještě ti bude vděčný. Hned po večeři nástup na sčíták. (Další nové slovo, které se počínaje dnešním dnem dostává na dlouhý, dlouhý čas do mého kmenového slovníku pojmenování, nezbytných pro uhájení života.) Obouvám komišňáky, dnes už počtvrté nebo páté, kolem chodí barákový: "Dělejte, chlapi, dělejte, ať není průser!" Žene nás z baráku ven.

Stojíme na betonové cestě před barákem. Přestalo pršet, ale beton se ve světle zářivkového osvětlení ještě leskne po dešti, a studený vítr lehce proniká vetřnými bluzami prastarých, sepraných uniforem. Stojíme rozestavení v řídkém tvaru,

málem jako na spartakiádních značkách. Uplývá čtvrt hodina za čtvrt hodinou. Konečně přicházejí dva bachaři: ani jednomu není víc než pětadvacet. Barákový jim podá hlášení. Jeden z nich porovnává počet ohlášených vězňů podle lejstra, které drží v ruce, druhý počítá trojstupy. Oba jsou vyzbrojeni radiostanicemi. Za nimi tápe vlčák: podle exteriéru spíše vlk. Nás mukulá si ani nevšimne.

Naštěstí počet mrznoucích chlapů souhlasí se záznamem, je rozchod a jdeme dovnitř. Kdyby záznam nesouhlasil, stáli bychom tu ještě hodiny. Možná do rána. Útěk vězně je ovšem událostí vzácně řídkou. Ale bachaři se často spletou v součtech, občas se také stane, že někoho někam odešlou a pak se na to zapomene. A je zle.

Kouřím v baráku na chodbě pod nápisem, pečlivě písmeno po písmeni vystříhaným z barevného papíru: KUŘÁCKÝ KOUTEK. Mlčím; není mi do řeči, je mi smutno, šíleně šmutno. Tak smutno, že se div nerozbrečím. Jiní na tom zřejmě nejsou tak zle: z ložnice i z umývárny, kde právě probíhá večerní holení, se ozývají halasné řeči a smích. Někteří jsou tu potřetí, popáté, poosmé, chodí sem už léta jako domů a přesně vědí, co je čeká a co je nemine. A jsou mezi nimi jistě i takoví, co sem vkročili dnes naposled a nikdy v životě už neuvidí nic jiného než lágr v Ostrově nad Ohří: když jsme stáli venku na sčítáku, projel tudy vůz pohřební služby. Ani v dalších měsících tu nebude řídkým hostem.

S takovými a podobnými myšlenkami si v přesně stanovenou dobu vylezu na kavelec nahoře a dívám se do stropu: hodiny a hodiny. V devět zhasne světlo. Je mi to nové a vzácné: po třináct měsíců jsem neviděl tmu, ani když jsem zavřel oči. I v dobách nejhorší energetické krize kolem Nového roku se vždycky našlo těch pětadvacet wattů, aby se dalo svítit spícím mukulům do očí. Aby se bachař mohl podívat kukačkou, zda řádně a předpisově leží v posteli, zda si potají nečtou knížku či zda, probůh, si dokonce nezapálili cigaretu.

K ránu v té zbrusu nové a blahodárné tmě přece jen usnu. Když se pak probudím, do chaosu a rumrajchu cimry, ve které si čtyřicet lidí najednou stele kavalce, ani si neuvědomím, co se mi to vlastně zdálo tu první noc v koncentračním táboře.

Ráno po snídani (je stejná jako ve vazbě, na dně ešusu trochu neoslazené břečky, která se na jídelníčku prezentuje jako "bílá káva"; kdo chce, může si ukrojit krajíc tvrdého chleba; kdo chce, může si jej i posolit - a to je proti vazbě, kde sůl byla zakázána, určitě výhoda) je před barákem nácvik ranní rozcvičky: "první soubor ranního cvičení", jako na vojně. Chlap z vězeňské samosprávy předvádí, opravuje, "jede se" pořád dokola. Neumí to naučit, neumí to vysvětlit tak, aby si člověk těch šestnáct taktů zapamatoval.

Ani ve svých nejlepších časech jsem nikdy nebyl v dobré sportovní kondici, na tělocvik jsem byl odjakživa nemehlo. Kvůli tělesné výchově, která se známkovala, jsem ve dvaceti letech málem zanechal vysokoškolského studia. Teď, v pětácti letech, s invalidním důchodem a s padesáti kilogřamy živé váhy, jsem na konci nácvikové hodiny víc mrtvý než živý. "První soubor ranního cvičení" samozřejmě neumím. A ty soubory jsou prý čtyři. Páni bachaři budou mít později jistě důvod, aby mě proto umlátili k smrti.

Pětiminutová přestávka na půl cigarety.

Přichází barákový. "Je tu nákej Šavřda?"

"Nákej by tu byl," povídám.

"To jste vy? Máte jít k panu vychovateli." A aby nebyl průser, který by se eventuálně svezl i po jeho hřbetě, zavčas mě poučí: "Dneska je v civilu, protože je sobota. Jinak má hodnost kapitána. Tak ho tak oslovte."

Vychovatel se jmenuje Nyiregyházkí. Je to jméno skutečné, ale nebudeš si je asi pamatovat, milý čtenáři. Nemusíš. Je to jméno bezvýznamné. (Ostatně těch pár muklů, pro které nějaký význam má, si ho dávno překřtilo na Esterházyho.) Kapitán Nyiregyházkí není "ani horký, ani studený", jak se říká v Apokalypse. Tlustý, plešatý padesátník, jen vzadu na krku má vlasy o poznání delší, než by se slušelo na muže v uniformě. (Všiml jsem si: vlasy přes límec nosí všichni bachaři, mladí i staří, takoví, co jim to sluší, i takoví, které to hyzdí. Snad to mají předepsáno. Aby se odlišili od muklů, kteří musí mít zátylek holý téměř po vrchol lebky. Na to se tu neobyčejně přísně dbá: kdyby došlo k bombardování nebo k požáru, poznaly by odklízecí čety naprosto přesně, koho pohřbít s počtami a koho zahrabat

v koridorech. Poznaly by to podle zátylků.)

Kapitán se mě vyptává, zač jsem byl odsouzen, a když mu to řeknu, dobrosrdečně, leč neuměle se mě snaží přesvědčovat o přednostech "reálného" socialismu. Málem by mě přesvědčil o něčem jiném: že je to jeden z těch řídkých prostáčků, co v něco takového věří. Dokonce mě povzbuzuje, abych s ním polemizoval, abych zkrátka řekl, co si o tom myslím já. Sám ho nakonec musím upozornit, že bachař není pro politického vězně tím nejvhodnějším partnerem k politické diskusi. Je to, pokud vím, první bachař, který neštěká, ale zachovává normální melodiku češtiny. Snad je to proto, že jeho mateřskou řečí je maďarština.

"Poslechněte, Šavrdó, ale vy sem nepatříte, víte to?" Otevře nějaké desky, které má na psacím stole. "Vy máte plný invalidní důchod?"

"Ano, pane kapitáne."

"Komise včera rozhodla, že budete vykonávat trest mezi nepracujícími odsouzenými."

"Protože mám invalidní důchod?"

"Ne, proto ne. To platí v civilu, tady se k tomu nepřihlíží. Na základě lékařského dobrozdání nejste schopen práce. Půjdete na ixko."

"Kdy, pane kapitáne?"

"Jak chcete. Hned nebo po obědě. Můžete si jít balit."

Otočím se na podpatku, jak je předepsáno, a jdu se balit. Odpoledne mě barákový odvede do protějšího baráku. Ačkoli je to pět kroků, pomáhá mi cestou nést ranec. Je sobota, nikde žádný bachař v dohledu, nepočítaje toho, co sedí na špačkárně u kulometu. Na novém baráku mě zavede na kulturu, na podpis mě předá tamní samosprávě.

Oddíl X...

U vchodu, jako všude jinde, stolek, u stolku dvě služby se žlutými páskami na rukávech. Mladí lidé se surovými obličejí. Proti nim v chodbě dlouhá tyč, na ní kolem stovky ošklivých šedivých kabátů. Nad kabáty visí staré kuchyňské hodiny a pod nimi šedivá tabule s červenými písmeny, umístěnými šikmo z levého dolního do pravého horního rohu: ODDÍL X.

Co je psáno, to je dáno. Početní stav. Okénka. V nich číslice: 138. Když mě barákový z příbyláku přivede a hodí můj ranec na zem vedle visících kabátů, jeden z těch mláďenců se žlutými páskami vstane a pootočí ciferníkem: 139. Jsem ve stavu. Za kabáty stojí invalidní vozík: rozbitý, rozvrzený, z čalounění lezou péra. To je vchod.

Kolmo ke vstupnímu prostoru běží hlavní chodba. Z ní pak vedou dveře do jednotlivých místností: hned proti vchodu je vychovatelova kancelář, vedle ní kulturka, proti kulturce výdejna stravy, na druhé straně umývárna a záchody. A deset světnic pro odsouzené. Jejich veškeré zařízení tvoří kavalce ve dvou patrech nad sebou, plechové skřínky, dva velké stoly a spousta stoliček na sezení. Staré známé stoličky, stejné jako ve vazbě.

"Tebe soud zařadil do jedničky?" ptá se mě chlapík s páskou na rukávě.

"Do jedničky," přisvědčuji.

"Tak si vezmi věci a jdi na trojku. Velitel ložnice se jmenuje Králík. On už ti řekne." Tím je mé přijetí do oddílu X definitivně vyřízeno.

Vleču ranec dek a zelený kufr, svítící - dnes ještě - novotou, dlouhou chodbou až nakonec. Trojka jsou poslední dveře. Jako všecy dveře tady, i tyto mají horní výplň skleněnou. Aby z chodby bylo vidět dovnitř, kdo co dělá. Později, jednou, až nebude co dělat, se přesvědčím na vlastní oči: kavalce, stoly a skřínky jsou rozmístěny tak důmyslně, že před pátravým pohledem z chodby se tu nikdo neschová.

Vstoupím a sháním se po Králíkovi. Ukáže se, že je to vysoký, vychrtlý sedmdesátník s chorobným třasem rukou.

"Jsem nový, přidělili mě na vaši světnici, pane Králík," povídám a řeknu své jméno.

"Tak je nás zase o jednoho víc," zamyslí se nepřítomně, jak už to staří lidé mívají ve zvyku. "A pořád nás přibývá... Řekněte - jsou tam venku ještě lidi, co nejsou zavření?"

"Vidím, že se v nejednom názoru budeme shodovat," odpovím poněkud neopatrně. Pomlčím zatím o tom, že by mě víc zajímalo, kde budu spát a kam si dám věci. Ale obavy nemám. Vidím, že přes Králíkovu jeremiádu je tu dost volných kavalců.

"No, a zač vás... tento?"

Informuji ho několika stručnými slovy. Pokyvuje hlavou, jakoby na souhlas, ale může to být také jen projev stejného neduhu, který mu rozechvívá ruce takovou měrou, že mu vlastně k ničemu nejsou.

"A kolik vám dali?"

"Dva a půl roku."

"Sakra - to je dost... prakticky za nic," hvízdne údivem. "To vám teda nezávidím, člověče." A dodá skoro vesele: "Já to mám za padesát osm."

"Já asi za pět set. Rok už mám za sebou, ve vazbě."

"To jste byl rok ve vazbě? Je to vůbec možný?"

Pak se bez jakékoli souvislosti obrátí a ukáže na krajní zelenou skříňku u dveří. "Tady máme chleba. Nechcete si ukrojit? Nemáte hlad?"

"Děkuju. Radši bych si zapálil."

"Tak to musíte počkat. Kouřená bude tak za deset minut. Kouří se tady jenom na chodbě, jinde je to zakázáno. Na chodbu se smí vycházet jednou za hodinu. Jen když je vyhlášena kouřená. Buďte tak hodný a ukrojte mi krajíc. Tak asi středně silný. Nůž je vevnitř."

Doma máme kráječ chleba na kliku. Síla krajíce se na něm seřizuje na milimetrové stupnici. Nožem jsem chléb ještě nikdy nekrájel. Ale s podivem zjistím, že to není zdaleka tak těžké, jak jsem si vždycky myslel. Krajíc se mi povede rovný a úhledný. Podávám ho Králíkovi do třesoucích se rukou. Při pohledu na ty ruce pochopím, že chleba si ukrojit nedokáže.

Králík si osolí chleba a začne jíst. Teprve až dojí, zeptám se ho, kde budu spát. Chtěl bych si začít stlát. Nemám ponětí, kdy sem může vrazit nějaký bachař a řvát po mně za to, že jsem s tím ještě nezačal.

"Kde chcete," ukáže rukou kolem dokola. V rohu za dveřmi stojí dvoják, oba kvalce jsou volné.

"Třeba tady?" ukazují na spodní lůžko.

"Tady ne. Tady spí Weis. Je zrovna v díře, vrátí se za čtrnáct dní."

"A nahoře?"

"Beze všeho."

Hodím svůj ranec na postel a začnu rozvazovat uzly.

"Teď bude vycházka. Nepůjdeme, zůstaneme tady a dáte si to všechno v klidu do pořádku," povídá stařec. "Teď už nestojí za to s tím začínat. Napřed bude kouřená." Vytáhne z kapsy pouzdro na cigarety, má v něm naskládány úhledné smotky vlastní výroby. Jeden si vybere a zastrčí do úst. Zapálit si samozřejmě nemůže - není na chodbě. "Máte cigarety?" zeptá se.

"Něco jsem si našetřil ve vazbě, a tak prozatím mám."

"Tady je nouze. Brzy budete muset taky balit."

Otevrou se dveře, v nich se objeví nakrátko ostříhaná hlava.

"Kouřená," vykřikne.

Všichni, co jsou uvnitř, ať do této chvíle dělali cokoli, se hrnou ze dveří ven.

My dva ovšem také.

Jiří W o l f

M Á M S E S T Á L E D O B Ř E

UŽ týden se snažím napsat domů dopis, ale ještě se mi nepoštěstilo vybojovat si místo, či spíše právo sedět u stolu. Stejně je to i s jídlem. Na malé cele je nás umístěno deset, je tu pět patrových postelí, deset stolků na osobní věci, deset stoliček bez opěradel, ale pouze dva stoly, ty jsou jen pro osm vězňů, takže zbývající muslimani si musí kousek toho místa ke stolování někde najít. Házím do sebe trochu těch blafů buď ve stoje jako kůň, nebo sedím na spodní palendě a vystavuji se tak přísnému potrestání. Zdejší vysoká civilizovaná kultura - vlastně subkultura - nepokročila ještě tak daleko, aby se tu jedlo příborem z talířů, a tak se dlabе z polních nádob-ešusů. Dokrmujeme se hliníkem (Al). Podle hygienických norem může být na jedné cele umístěno nejvíce pět osob. Zde, v těchto otřesných životních podmínkách, je norma překročena o sto procent, a okresní hygienik v Jičíně v tom žádnou závedu nespatřuje. Snažím se získat aspoň roh u stolu, abych se mohl kulturněji najíst, ale tady si každý hlídá ten kousek vydobytého životního prostoru, a tak se mi to nedaří. Nejhorší je situace, kdy se o svátcích nejde do práce. Jinak se otročí všechny soboty a neděle. O svátcích je cela plná, špatné větrání vyvolává bolesti hlavy, oči trpí záněty spojivek a kouř se dá pytlovat. Zápach z WC umístěného v rohu cely je jakýmsi aperitivem před jídlem a celou dusnou atmosféru ponorkové nemoci doplňují pravidelné hádky a rvačky. Jakýsi řád pomáhají udržovat bengové-dozorci. Nějaké dobré mezilidské vztahy skoro neexistují, udávání je na denním pořádku, a zcela normálním jevem se stalo cenzurování všech písemností druhému. Jakoby nestačila ona ponižující aktivita oficiálního cenzora.

Je otřesné žít v takových poměrech, kde se neustále kra-
de, shání porce chleba, a zcela veřejně se provozuje homose-
xualita v té nejperverznější podobě. Zrovna včera, při sobot-
ním obědě, zatímco jsme jedli, dva mukli na horní posteli
klidně souložili. Ten smrad přehlušil i zápach z WC. Ostatní
tu perverzitu kritizovali, ale za několik dní to budou oni,
koho někde v práci na WC přistihnu při tom samém. Na cele
jsem jediný, kdo si v téhle jízdě vlakem nelibuje. Je dušev-
ně vyčerpávající žít v neustálém napětí, v ovzduší intrik, po-
dezírání, pomlouvání za zády, násilí a udavačství. Ještě že
tu mám Kódlu, který na mě mnou drží ochrannou ruku. Ty dva sto-
ly, o kterých se zmiňuji, jsou většinou pořád obsazené. Před-
evším se u nich nepřetržitě hrají kostky, karty a šachy. To
potom sedím s knížkou pod oknem, lepám po trošce čerstvého
vzduchu, a čekám, že se mi snad uvolní místo. Někdy se strh-
ne hádka, rvačka, z níž vytěžím konečně své místo. Mít pro
sebe místo u stolu je mým snem.

Vidíš, milá, potom že není problém napsat dopis domů.
Je, a velký! Když začnu psát, hned se přiblíží bonzák-konfi-
dent a vyzvídá: "Co píšeš, kam píšeš?" - "Ale jenom domů,"
odpovím informátorovi, tomu to však nestačí. Má přece za ú-
kol zjišťovat vše. Z deseti muklů na cele jsou nabeton čtyři
bonzáci. Informátor se nahne přes rameno a snaží se něco pře-
číst. Rozepsaný dopis zakrývám rukou a dávám konfidentovi
krátkou lekci o normách slušného chování. Odchází. Zítra bu-
de hlásit, že jsem asi něco nevhodného psal a dostane za úkol
celý týden mě sledovat. Nejvěrnějším konfidentem byl vězeň
Prošek, homosexuál a primitivní násilník, kterého jsem se ne-
mohl nikde zbavit. Dnes mě osobně hlídají dva další homouši,
vězni Konečný a Dostanou za hlídání peněžitou odmě-
nu nebo také možná povolení balíčku. Ve všední den, kdy noční
směna spí přes den do šestnácti hodin a ranní směna je v prá-
ci, zůstávají u stolů nejvýše tři až čtyři vězni. To se stá-
vá, když mám odpolední směnu a než odejdu na šichtu; využívám
volného času po vycházce ku psaní a ke studiu, pokud ovšem
není nástup na úklid, brigádu, přinesení chleba, odvoz odpad-
ků atd., což bývá také často. Času ke psaní mám velmi málo,

protože odsouzený Jiří W. musí být neustále využit. Nejvíce času bych měl na 3. oddělení, kam s určitou pravidelností chodím do samovazby a *CUO* (celodenní umístění), leč tam mi není povoleno vzít si s sebou tužku a papír.

Dnes po dlouhé době se mi konečně uvolnilo místo u stolu k napsání dopisu domů. Hazardní hráči v kostky o čaj, tabák, maso k obědu, přídevek jídla a jiný sortiment opustili - až na jednoho Róma - stůl a zalehli do postele. Odpočinek na lůžku v nepovolené době přes den - vyjma noční směny - je nebezpečný, následuje po něm často kázeňské potrestání nebo jen vyfackování. Někdy si může přistižený vybrat. Buď kázeňák nebo převýchovné facky. I to je prý v souladu se zdejším resocializačním procesem. Je zajímavé, že většina muklů volí raději trest fyzického rázu. Exekuce, bití, se provádí přímo na cele, za asistence všech. Stává se ale také, že není možnost výběru, a mimo "přes držku" následuje report u vychovatele v kanceláři s uděleným trestem. Stejně je tomu, když je některý nešťastník přistižen na WC při vaření čaje v pánvi láhvi. Také jsou ale případy, kdy viník odejde jen vydrhnout kartáčem schody nebo nekonečně dlouhou chodbu. Záleží jen na momentální náladě benga, nebo také na svérázných způsobech jednotlivých dozorců. Každý je holt jiný. Je ale zajímavé, že i přes všechna ta rizika se dál polehává, hrají se kostky, vaří se čaj. Dnes je dobrá služba, trest by se rovnal jen mytí rajonů. Muklové už dobře znají každého dozorce, vědí, co mohou od toho či onoho očekávat. Dnes je tedy - jak se říká - havaj, a na nejedné cele se provozuje nepovolená činnost. I na naší cele se po chvíli ozývají prasečí zvuky. Chrní se ostošest a já chci psát. Leč nebude mi to umožněno.

U stolu stojí Róm Déžo, pod paží nese své rozsudky a bude zase otravovat. Sídá si vedle mne, rozbalí spisy a podává mi jeden za druhým a vysvětluje, jak byl nezákonně odsouzen. Tenhle cirkus se opakuje pravidelně. Už mi to jeho sebeobelhávání leze na nervy. Moc ho neposlouchám a v duchu skládám svůj dopis. Róm pak sbalí spis a odchází vařit čaj. Konečně беру do rukou propisku. Jsem unavený, ale nechci dopis odbýt. Čím začít? Jak pokračovat? Víím, že byli umělci, kteří dokáza-

li pozvednout dopis až na vrcholně krásnou prózu. Myslím tím třeba řecké a římské filozofy v antické době, Cicerona, Platóna a jiné. Nejlepší se mi píše, když usedám s nějakou uspořádanou myšlenkou, kterou pak během psaní rozvíjím. Někdy se mi podaří něco víc, než jsem předpokládal, než jsem zamýšlel. Takový byl třeba dopis "Noc kouzel". Ke psaní musím mít ale klid. Před měsícem jsem nebyl schopen napsat ani řádku. Měl jsem tu spoluvězně Siváka, který se do mne zamiloval a stále mě otravoval. Ráno se probudil a lezl ke mně do postele. Při jídle si stoupal ke mně a provokativně onanoval, několikrát za hodinu se ke mně tiskl, sahal na mne... Podobných miláček jsem tu zažil už víc. Nakonec musel vždy zasáhnout můj ochránce Kódl.

Poslední dobou jsem značně fyzicky i duševně vyčerpan. Kódl do mne ope jídlo, které vyorganizoval v kuchyni, ale přese vše zdejší podmínky oslabují mou mysl. Stydím se to napsat, ale už ve třech případech jsem se probudil úplně mokrá. Mozek vypíná. Někdy nemohu vůbec psát ani soustředěně přemýšlet. Při mluvení zadržávám, i koktám, mám očividné tiky, často nemohu najít správný výraz. Při psaní se moje myšlenky tříští jako mořské vlny o útes a z celého chaosu zůstává bolestná prázdnota, útlum, veliké bolesti hlavy... Co do toho jídla ksakru dávají? Teď také. Pero odpočívá v marné lenivosti v třesoucí se ruce. Na čtvrtém oddíle se už dokonce mluví o tom, že jsem tak zvaně hotový.

Potřeboval bych nutně několik dnů odpočinku. Ale tady dovolená neexistuje. Dělá se stále, po celý rok, a není volna pro nabrání nových sil. Počítám s tím, že se budu po výstupu muset dávat nejméně půl roku dohromady pod dohledem lékaře, neurologa a možná také psychiatra. Byl jsem u zdejšího "lékaře", odsouzeného Ryjáčka, a žádal o vyšetření. Vyhodil mne se slovy: "Nejste tu na rekreaci, ale na likvidaci!" Sedím nad bělostným papírem a nevím, o čem psát domů. Zdejší poměry nedávají žádný prostor k trochu ušlechtilější činnosti, ke studiu, k rozvoji osobnosti. Každodenní stereotyp střídá jen týrání hladem v izolaci 3. oddělení, vražedná vyčerpávající práce, šikanování, neustálé konflikty s vězni, obstarávání jídla,

prostě stále dokola. Kéž bych se jednou pořádně dosyta najedl! Jídlo se neustále snižuje, ale týrání a práce přibývá. O čem mohu psát domů? Vlastně o ničem. Vše tohle je zakázáno uvádět do dopisu. Dokonce je zakázáno psát o tom, jakou práci dělám a jaká je odměna za vykonanou práci. Smí se jen pozdravovat, uvádět nesmyslné hloupé fráze, a hlavně chválit, jak se tu mám dobře a jak mi nic neschází. A zatím mi schází všechno. Pro ustavičné snižování kapesného až o 75% mi zbude 15-20 Kčs na měsíc. Svátkem je pro mne zubní pasta, žiletka, známka, náplň do propisovací tužky, ponožky už nemám rok, a ty, co mi nějaká dobrá duše poslala, jsou uloženy ve skladu. Od koho vlastně byly, dodnes nevím. Prý odněkud z dalekého Richmondu. Jak rád bych je nosil, hlavně v zimě! Ten, kdo je poslal, myslel na moje promrzlé nohy v nevytopených izolacích i při nesmyslném pochodování. Balím si nohy do sepraných hadrů, které nezahřejí, a také do novin, které alespoň sají pot. Jaký je to "humánní" režim, jenž nepovolí přijmout ani ponožky, jednou za rok potravinový balíček do váhy 2 kg? Za celou dobu jsem nedostal ani jeden. Jaký je to režim, který sic neuzákonil trestání fyzické a psychické, trestání hladem, ale přesto se tu tak trestá, bitím a nadávkami se snižuje lidská důstojnost.

Četl jsem v našem tisku, že mezinárodní komise při OSN příznivě zhodnotila plnění práv našich čs. občanů ze strany režimu. Je vůbec něco takového možné? Existuje větší cynismus? Vždyť tím ona komise jen na mezinárodním fóru legalizuje zločinůu tvář režimu, její moc, a tak zvanou "socialistickou humanitu"! K čemu jsou takové komise? Byl snad někdo z této komise v některém pracovním táboře? Z čeho tato komise vůbec při svém hodnocení vycházela, co jí bylo naší delegací předloženo k posouzení?

Z mého zamyšlení mě vytrhlo poklepání na rameno. Zvedám hlavu. Róm Pako mi podává dopis z domova. "Dostal jsem včera psaní od ženy, nemám brejle, tak mi to přečti." Pako nikdy neřekne, že je ngramotný, stydí se říci tu hróznou pravdu a vždycky se vymlouvá na ztrátu brýlí. Přitom ale žádné nepotřebuje, vidí velmi dobře i v noci. Hlavně - kde co ukrást. Pako září štěstím, když vidí mou ochotu, a z kapsy vyndává čaj.

"Až mi to přečteš, tak skočím uvařit magoráček, víš, celestiana." (Celý 20g vietnam. čaj.) Nahlas si povzdechne: "Jo, mám já to s váma práci..." Na cimře jich mám - takových Rómů - šest, většinou se tu mluví cikánky. Nasazují si znovu brýle. "Tak si sedni, já ti to přečtu." Chci začít číst, ale Pako mi v tom zabraňuje. "Hele, počkej, víš, co je to listovní tajemství?" "Jo, to vím, ale co cenzor NVÚ?" "To je něco jiného, ale ty nesmíš vědět, co je v tom dopise napsáno." "No, jo," říkám, "ale jak ti mám potom ten dopis přečíst, abych nevěděl nic o obsahu dopisu?" Pako řeší situaci svérázným způsobem. "Budeš mi všechno nahlas číst a já ti zacpu uši, jo?" Musím se usmát a kývám na souhlas. Pako si stoupne za mne, zacpe mi vatou obě uši a když dvakrát poklepe na rameno, začínám číst. Text dopisu je podobný jako u většiny cikánských vězňů. Pakova manželka je pologramotná. Umí jen trochu číst, a dopis jí píše sousedé. Počátek je proto konvenční: "Předem mého dopisu... jak se máš... já se mám dobře a děti také... Laco sedí, Marika také, Eva je v jiném stavu atd. Poté následují pozdravy nejméně od třiceti příbuzných a známých. Při každém pozdravu se Pako pyšně nafoukne jako páv a má radost. Závidím mu. Dostává dopis z domova pravidelně každých čtrnáct dní. Já jsem dostal dopis naposledy před dvěma měsíci. Nakonec mu žena vzkazuje, že Maričin muž sedí, ona mu zahýbá, a až se Déžo vrátí domů, tak ji zabije. Přes dvě stránky zaplňují pozdravy početné familie. Dočítám dopis, sundávám brýle. Dá se čekat, že ten dopis budu dnes žadateli číst nejmíň tak třikrát. Radost z toho zrovna nemám. To blbé ucpávání uší je směšné, ale co se dá dělat. Vyndávám si vatou. Pako se usmívá a je spokojen, že tajemství obsahu dopisu zůstává jen mezi cenzorem, rodinou a jím. Zítra však, nebo ještě dnes, vezme dopis do práce a dá ho přečíst všem pologramotným nebo gramotným Rómům. Vracím mu dopis, nasazují si brýle a chci pokračovat v psaní domů. Róm drží chvíli ten papír v ruce a potom začne škemrat: "Hele, vodepiš mi na ten dopis, já... já, víš, nemám brejle..." Nečeká na mou odpověď a jde do skřínky pro obálku s nalepenou korunovou známkou a dopisní papír. Vše pokládá přede mne na stůl. Potom

z kapsy vytáhne další čaj. "Hele, gádžo, to máš za to napsání." Odstrkuji pravačkou čaj: "Pako, já nic nechci, čaj jsi mi přece už jeden dal, ne? Sám máš málo, nech si ho na jiný." "Víš co? Já jdu uvařit čaj, a ty mezitím něco napiš." "Ale co," bráním se, "co mám napsat?" "Něco tam napiš, jó? Vono je to stejně jedno, co tam načmáráš, a nech tam dvě stránky na pozdravy." Pako odchází vařit čaj na WC. Rupne na to ručník, ale při výměně se sežene jiný. Zůstávám sám. Pako se na mne spoléhá. Co bych mu měl pěkného domů napsat? Nejprve nadepisuji adresy podle předepsaného vzoru, potom adresu na obálku, a zatímco piši nadpis: "Moje Eržiko milovaná", má Pako čaj uvařený. Vylézá z WC, opálenou polní láhev v ruce. Nalévá vřelou vodu do sklenice, kde už je nasypán čaj. "Už máš ten dopis napsanej?" "Jseš blázen? Ještě ne. Sedni si tady ke stolu, budem popíjet čaj a psát, jo?" Pako na souhlas přikývne a usedá naproti mně. "Hele, Pako, co začít tak trochu poeticky, začal bych třeba takhle: 'Několik dní tady stále pršelo, až dnes ráno nakouklo do mého okna sluníčko, tak trochu nesměle...' Pako mi skáče do řeči: "Co magoříš, blbe, takový hovadiny mi tam nepiš, nebo si doma budou myslet, že jsem se úplně zbláznil. Takový pitomosti si piš do svého dopisu, ale ne do mého! Pěkně tam napiš, jak se to má správně psát: Předem mého dopisu vám zasílám srdečný pozdrav a stálou vzpomínku na vás." Přerušuju ho. "Hele, to je blbý, ne? Dalo by se to napsat i jinak, líp... Doma jim uděláš radost, ne? Co ty na to?" Pako protestuje: "Kašlu ti na ty hovadiny. To 'Předem mého dopisu' tam musí být", rázně se ohrazuje. "Jo, a napiš to ob řádek velkými písmeny, ať je to brzy zaplněný!" A tak náš dopis začíná tím nejdůležitějším: 'Předem mého dopisu...' Po úvodní pozdravné větě přistupujeme k tomu podstatnému. Pako diktuje: "Jak se máte? Já se mám dobře. Jak se mají děti? Mají se také dobře?" Píšu a všechno mi to připadá jako věty ze slabikáře. Pokračujeme dál v podobném duchu. Pako se potí a já skřípu zubama. "Jak se má táta s mámou? Mají se také dobře? A co babička z Lesné, také se má dobře?" Následují otázky, co kdo dělá, kdo je zavřený a co se doma děje. "Co dělá Farkaš, co Baláž z horního konce, co

Balog, no ten, co se vloni porval a zmlátil policajta. Už byl odsouzen?" Už na začátku dopisu jsem si maně vzpomněl na jednu pasáž z Poláčkovy knihy Hostinec u kamenného stolu, kdy krčmářovi uteče manželka s hercem a zoufalému manželovi nechá na stole dopis, ve kterém je napsáno: "Milý Karle, předem mého dopisu... Jak se máš, já se mám dobře, doufám, že i ty se máš dobře." Ach ty pusté fráze! Vždycky sousedí a souvisí se lží. Například Pako. Může napsat domů, že se nemá dobře? Ne, nemůže! Kdyby to napsal, nebyl by cenzorem dopis odeslán. Aby byl odeslán, musí uvádět jen: "Mám se dobře." Může ovšem k té lži přidat: "Všeho mám dost, jsem zdráv, jsou tu na mne hodní, nemám hlad a práce je tu dobrá." Takový dopis je cenzor ochoten poslat rekomando na náklady tábora.

Jak se vůbec má Pako? Špatně, moc špatně. Pravidelně je bit, nazýván černou opicí, hajzlem, dobyt看, negrem, týrán hladu na 3. oddělení. Kdo chce, tak si do něj kopne, je šikanován, vykořisťován a přesto se musí mít dobře. Je tomu pár dní, co byl na 3. oddělení ubit vězeň Skokan. Není měsíce, aby někoho neubili, a Pako je na řadě každým dnem. Člověk se nemá dobře, a je nucen psát něco jiného. Je to absurdní. Ale tahle absurdita vychází ze znění našeho zákona o výkonu trestu, podle něhož musí být podmínky v pracovních táborech humánní, nesmí docházet k ponižování osobnosti člověka, a vězeň se musí mít dobře. Nesmí existovat, aby se mohl - člověk určený k likvidaci - dobře nemět. Jako. To by nebylo v souladu se zákonem. A aby vše bylo v souladu se zákonem o výkonu trestu, o to se už postará cenzor v lágru, prolhaný dozorový prokurátor, zdejší "lékař" Mengele, odsouzený dr. Ryjáček a dr. Kmoč a pak Hlavní správa SNV ČSR v Praze na Pankráci.

Po vyčerpání nutných frází, jak se má kdo dobře, přistupujeme k další důležité části dopisu, a to k pozdravování. "Nechávám moc pozdravovat strýce Baláže, Kurkusovce v Praze, Žigolovce od Václava..." Cikán vyjmenovává celé rozsáhlé příbuzenstvo, spokojeně se usmívá, přemýšlí, koho zapomněl. Jen nikoho nevynechat, to by bylo strašné. Pako je jaksi nesvůj. Ještě někoho by chtěl pozdravovat... "Hele, Pako, tu sestřenicí Marýnu z Písku nebudeme pozdravovat?" Pako s údivem:

"A jak ty ji znáš?" "Neznám ji, ale něco se pamatuji z dopisů." "Hele, když neznáš Marýnu, jak to, že o ní víš? Že tys poslouchal?" Obviňuje mne. "Příště mě nepřečůráš, nic nebudeš vědět, co bude v dopise. Donesu si od kluků z práce špunty a pořádně ti ty uši zacpu." Chce se mi smát, ale se stoickým klidem zachovávám neutrální výraz v obličeji. Nechávám tedy pozdravovat Marýnu. "Tak co, Pako, všechno? Ještě něco dětem, ne?" Pako diktuje: "Má drahá, dávej pozor na děti, ať chodí do školy a pořádně se myjí. Já vím, má jediná, jak je ženské bez chlapa, potřebuje ho jako koza drbání, hlavně do postele, a když ho nemá, je to na hovno. Když tě teda svrbí pata, tak jdi někam ven a dej si, to je k nevydržení. Hlavně používej nějakou moderní antikoncepci." Lapám po dechu a říkám si: tohle přece cenzor nemůže pustit. Omyl! Ten pustí všechno, pokud si dotyčný nestěžuje na zdejší otřesné poměry. Jinak odešle skoro vše. Už nejsem tak šokován touhle otevřeností, jako poprvé, když jsem podobné rady Rómům psal. Co dopisů jsem jim už napsal, přečetl, zasvěcen tak do jejich problémů, rodinných starostí, radostí, tragédií i nejintimnějších stránek života. Tady si navzájem nalhávají, jak bohémsky venku žili, jak chodili krásně oblečení a co peněz měli. Ve všech případech se však jedná o těžké sociální případy, o čemž svědčí i zprávy v dopisech, které čtu. Rodinám se nedostává peněz, děti mají často hlad, sociální pracovníci o ně nemají zájem a okrádají je o finanční pomoc. Odůvodňují to tím, že děti stejně peníze nedostanou. Taková sociální diskriminace Cikánů u nás není žádným velkým tajemstvím. Vzpomínám si, co mi před měsícem Pako diktoval do dopisu své ženě: "Mám před sebou ještě osm let, a nedej Bože, abys mi zahla." Dále jí vyhrožoval, že jestli si šoupne, tak ji zamorduje. "Máme spolu sedm dětí, a pokud požádáš zbaběle o rozvod, taky tě zamorduju." To zamorduju bylo napsáno cikánsky. Co má chudák jeho žena dělat? Jednou jí povolí, aby si šoupla a vzápětí jí šoupání zakazuje a vyhrožuje jí mordem. Dnes má Pako dobrou náladu, dobře se vyspal a povoluje opět své ženě, aby mu byla nevěrná. Za tři týdny se žárlivci všechno rozleží v hlavě, a zase bude vyhrožovat. V dalším dopise jí povolí randit, a tak se už víc jak rok randění povoluje a vzápětí za-

kazuje. To se pořád opakuje, a celé osazenstvo cely se tím náramně baví. Tady se nic neutají. Pako byl odsouzen na osm roků za elpíčko - loupežné přepadení - a jeho žena má strach se s ním rozvést.

Ukončujeme dopis mnoha polibky a také dopíjíme čaj. Předávám Pakovi napsaný dopis a on září štěstím. Ukládá jej do stolku a jde suvelit, spát na palandu. Beru znovu do ruky propisku a celý ještě zpitomělý začínám psát domů: "Má milá, předem mého dopisu Ti... jak se máš, já se mám dobře, jak se mají neterě, co dělá malý Michal, také se má dobře?... A co Láďa z Karlova, taky se má dobře?" Píši dopis ve stejném tónu jako Cikánům... Trvá to dost dlouho, než se vzpamatuji. Mačkám papír, házím ho do koše. Znovu беру čistý papír... Nejsem už schopen... Ne, dnes už nebudu trápit ruku ani oči. Snímám brýle, sedím malátně u stolu, a pomalu zjišťuju, jak nádherně blbnu. Takhle kdyby mě viděla Věra! Co by asi řekla? Napsal jsem, že se mám dobře. Musím se tomu smát. Dostavují se zase bolesti hlavy a z celého mého tvořivého předsevzetí zůstala jen prázdnota. Nic mě nenapadá. Vůbec nic.

Ze strnulosti mě vytrhuje otevření dveří cely. Ranní šichta přišla dříve z práce. Zase mají výpadek elektřiny. Znamená to ovšem, že místo u stolu je pro dnešek ztracené, a protože je dnes dobrá služba, jdu provozovat "zakázanou činnost". Je určitě lepší trochu se prospat než psát o tom, jak se mám dobře.

Léto 1986

Eduard V a c e k

O B Ě A N S K Ý P R Ů K A Z , P R O S Í M

Je mi zima. Ústřední topení je zabetonováno známou technologií ze sovětských staveb a jen malá mřížka vydává vlhké teplo, které je však záhy odsáto stále zapnutým ventilátorem, umístěným nad topením. Místnost je značně ponurá. Stejně zabetonované je i umyvadlo a toaleta, vše natřené šedou barvou. Nervozitou se mi potí ruce. Nejsem také zcela zdrav, byl jsem zatčen v době nemoci a na zánět močových cest je nezbytné teplo. Chtěl jsem se trochu napít. Místo kohoutku ční ze zdi trubka, na konci opatřená napaječkou pro dobytek. Zřejmě je tím symbolizován postoj policie k zadrženým. Když jsem napaječku stiskl, voda se vlivem tlaku rozstříkla na všechny strany. Nepodařilo se mi zadržet ani kapku. Po několika pokusech jsem toho nechal. Topení, které nehřeje, vodovod, který nelze použít. Toaletu jsem neměl odvahu vyzkoušet.

"Už jste někdy spal na železné posteli?" zeptal jsem se mohutného policisty, když mě odváželi z Bíliny na výslech do Teplic. "To bude v souladu s předpisy, když to tam namontovali," odpověděl mi. "Alespoň zase budete mít o čem psát."

Změřili mi výšku, zvážili mě, ofotografovali a sejmuli otisky. Naložili mě do volhy a odvezli do vyšetřovací vazby v Litoměřicích. Zamřížované dveře, záchod a dřevěná pryčna, čekání na příjem. Ruce za zády a vlevo. Stát, běžte. Počkejte. Za dveřmi v regálech srovnané komínky hnědých tepláků, černé kožené papuče, košile, ponožky. Vysprchuje se. Když jsem skončil, oblékl se do teplákové soupravy, civilní šaty složil na ramínko, zapnul do pytle a uzavřel zipem. Potom znovu výtah a u jedné z mnoha šedých dveří v dlouhé chodbě rozkaz k zastavení. Otevření dvou zámků a pak už jsem stál v cele úzké a dlouhé, v rohu složené železné postele,

vpředu několik stoliček bez opěrky a malý stolek, nad tím skříňka. V rohu stál v pozoru asi dvacetiletý chlapec cikánské národnosti. "To sem rád, že někdo přišel. Už sem myslel, že tu budu přes neděli sám", přivítal mě, když se za mnou zavřely dveře. Stál jsem tu bezradně, nevěda co počít. Prostředí mi připadalo cizí, cosi se ve mě vzpřičilo a bránilo mi, abych se jakkoli zabydlel. Měl jsem pocit provizória, jako bych čekal, že opět zarachotí zámek a někam mne odtud odvedou. Proto jsem stál s náručí plnou prádla, s dekami a kalíškem na čištění zubů. "Já vám pomůžu ustlat," vrátil mě jeho hlas do reality. "To nebude třeba," odpověděl jsem, ale on se přesto chopil mých dvou dek a prostěradel, odsunul železný stůl postelí a pečlivě, podle jakéhosi rituálu začal skládat povlečení a deky. Později jsem pochopil, že je to jediná práce (kromě úklidu cely) za celý den. Pak mi pomohl srovnat mycí potřeby a ukázal mi přihrádku v plechové skřínce, která mi bude od této chvíle patřit. "Je to stejně jenom přibylák, v pondělí půjdem k doktorovi a pak nás šoupnou jinam." Podivil jsem se, že zná místní zvyklosti a dozvěděl jsem se, že už tu jednou byl. Nyní čeká soud za to, že v určeném termínu nenastoupil vojenskou službu. Brzy jsme byli se vším hotovi a sedli jsme si na oprýskané zelené stoličky. Sezení na nich bylo nepohodlné a tak se člověk po chvíli raději zvedl a procházel po místnosti. Všiml jsem si i vnitřního řádu, který visel nad stolem. Byly tu namalovány neumělou rukou cely a uspořádání předmětů v nich, místa, kde mají být vězni seřazeni při kontrolách, uspořádání plechových skříněk, včetně polohy chleba a kalíšku z umělé hmoty. Dlouhý text vysvětloval povinnosti vězňů a práva vězňů. Bylo pamatováno na každou jednotlivost, vše mělo svůj pevný řád a systém, každé opomenutí, nebo zanedbání povinností, mělo za následek použití trestního sazebníku. "Jaký je tu program?" zeptal jsem se spoluvězně. Nechápal. Když jsem mu svou otázku vysvětlil, prostě odpověděl: snídaně, oběd a večeře. Později jsem pochopil, jak děsivá je nečinnost, jakou obludnou mocí sváže ducha i tělo člověka, který zeslábne a plouží se po cele sem a tam, bez účelu. Vysedávání na tvrdých stoličkách bez opěrky vede záhy ke zhmoždění kyčlí a ke vzniku tzv. opičího zadku, jehož

vrcholy jsou tvrdé a okolí trvale rozbolavěné. Nedovedl jsem pochopit, že tu lidé mohou strávit dlouhé měsíce, někdy i období přesahující rok, bez narušení psychické soustavy. Chtěl jsem se podívat z okna, kde vlastně jsem. "To nejde," šeptal důrazně spoluvězeň, "za to je díra." Nechápal jsem, ale ve vnitřním řádu na to bylo pamatováno. Sedl jsem si opět na stoličku. Po chvíli mě počal bolet zadek. Přemístil jsem se tedy a sedl si na pelest nejnižší postele. "Nesedejte si tam, uvidí vás a pošlou vás do díry." Za všechno hrozil trest, neboť všechno bylo zakázáno. Zúžení životního prostoru na minimum. Později jsem mohl sledovat, jak tato atmosféra působila na jedince se slabší psychickou konstitucí. Hromadění agresivity a týrání slabších a "horších" spoluvězňů, bylo kompenzací za neschopnost adaptability ve zúženém a zploštělém prostoru. Tato nicota trvající po dlouhé měsíce, měla ve svém vyhocení i groteskní charakter. Skrze dveře bylo možné občas zaslechnout cloumání dveří a monology typu - "Tak mě alespoň dejte do držky, ať se tu něco děje", časté byly i hádky vězňů s dozorci, které vězni záměrně vyprovokovali, s cílem oživit mrtvou a nesnesitelnou atmosféru. Nejhorší tu jsou soboty a neděle a také svátky. Jednak se v tyto dny netopí, nechodí pošta a není tu administrativa. To znamená, že nikdo nemůže nic očekávat, nic se nemůže přihodit. Dny se nesnesitelně vlečou a nepřinášejí naději na změnu. Sedím tu na stoličce, s hlavou podepřenou oběma rukama. Náhle zarachotí znovu zámek. Spoluvězeň se vymrští a stoupne si do pozoru. Napodobuji jeho jednání. Do cely vstupuje muž asi padesátiletý, s očima doširoka rozevřenými, v náruči - tak jako já před několika hodinami - svůj příděl textilu. Je viditelně v šoku. I poté, co se za ním zavřely dveře, stojí a nehýbe se, s očima upřenými do dálky, patrně ještě prožívá hrůzu z proměny člověka ve vězně, která patří k nejhorším zážitkům. Vstávám, abych mu pomohl. To, že se setkávám s člověkem, který je nepoměrně v horším psychickém stavu než já, mi dodává sílu, abych mu pomohl a zbevil se kroužících, ubíjejících myšlenek.

"Jak tady chodíte na záchod?" zeptal se vyplašeně a nevěřícně (oči upřel) na letitou oprýskanou mísu v rohu místnosti.

„Sem? Vždyť to tady bude všude cítit?“

„Řekněte mu to, řekněte to tomu venku, jak tam tak řve,“ ukázal jsem na dveře, můžete mu říct, že tu mají smradlavou vodu, protože když zatáhnete za tu kšandu z umělé hmoty, tak to tu nesnesitelně páchne. Vy si myslíte, že to snad někoho zajímá, zeptal jsem se pobaveně, i když jsem si sám nedovedl představit, jak vypadá takové vyměšování za kolektivní účasti. „Za pár dnů si zvyknete,“ pravil nejmladší z nás, i když ve věci znalosti prostředí nejzkušenější. Oproti cele CPZ zde alespoň byla k dispozici voda, o kterou nebylo nutno žádat. I tato noc byla velmi špatná. Okna vedla na rozlehlý dvůr, kde byla několikrát za noc uměle vydražďována smečka psů. Také jsem si nemohl zvyknout na stálé světlo, které pronikalo přes zavřená víčka. Časně ráno jsme byli probuzeni vydatným vytím sirény, které se rozléhalo daleko po celém objektu věznice. Rychle ustlat podle předepsaného stylu, ranní sčítání a malým okénkem už sem byly nastrkány ešusy s vlhou břečkou, která nesjípše chutí připomínala vyždímaný hadr na nádobí. K tomu skýva suchého chleba, získaného předcházející den. „Začíná to hezky,“ prohodil jsem netuše, že tento druh snídaně má zde letitou tradici. Po snídani nás náš nový spoluvězeň požádal, abychom si stoupli čelem k oknu, neboť chtěl vykonat velkou potřebu, byl na to zvyklý každé ráno a přítomnost jiných osob při tomto soukromém aktu ho deprimovala. Stáli jsme u okna a můj kolega, i když byl psychicky ruinován představou, že ho záhy čeká soud, se smál, až mu tekly slzy po tváři. Později jsem pochopil, že byl rozveselen citlivostí našeho spoluvězně, které měl být ve velké společné cele brzy zbaven. Situační komičnost však brzy vzala za své. Vazba je místem hlubokých depresí a zpytování svědomí. Každý vypráví druhým svůj příběh, v touze zbavit se tohoto stínu duše. Příběhy jsou vyprávěny vždy znovu s novými podrobnostmi a člověk poslouchá, aby zapomenul nakrátko na svoje vlastní problémy. Někteří jednotlivci jsou svými příběhy přímo posedlí a průběžně vyrážejí ze sevřených úst útržky slov nebo vět, jakoby znovu prožívali své výslechy, nebo se připravovali na svůj soud. Zdá se, že v rozmisťování vězňů na jednotlivé cely není žádný řád. Noví příbylci jsou shromažďováni do malých cel, a po ně-

kolika dnech, po nezbytných procedurách, rozdělení do velkých nebo malých cel na uprázdněná místa po těch, co již byli eskortováni do jednotlivých věznic. Nejprve však nás čekala prohlídka u vězeňského lékaře a zápis do kartotéky. Pochozovali jsme s rukama za zády a z několika cel se k nám připojili další vězni. Opět jízda výtahem a pak čekání v malé místnosti na zápis do evidenční karty. Měl jsem možnost si v čekárně prohlédnout nejrozumnější exotické vězeňské typy, pokérované po rukách, na krku i na tváři. Tito lidé brali svůj úděl velmi lehce. Žertovali, zdravili své známé, se kterými se zřejmě neviděli jen velmi krátký čas. Zdálo se, že pravý život pro ně začíná právě zde, že tam venku se necítí nijak bezpečně a tak se raději vrací sem, mezi své dobré známé, mezi svou pravou rodinu. Dovedl jsem si představit jejich bezradnost, když jsou propuštěni na svobodu. Snad prožívají podobné deprese jako člověk, kterého zavřou. Zde jsou v bezpečí, zde mají svůj pevný řád, zde život dostává pravidelnost. Mezi těmito vězni a dozorci existují přátelské vztahy, zdraví se navzájem a pomrkvávají na sebe, jako lidé patřící k témuž klanu. I dozorce je vězněm, neboť ve vězení stráví značnou část svého života. Je lhostejné, zda ~~ti~~ velí skupině vězňů nebo na ně dohlíží, nebo je sám podřízen dohledu. Oba, dozorce i vězeň jsou zamčení, jsou pouze na rozdílné straně dveří, rozdíl spočívá pouze v tom, že jedni jsou tu dobrovolně, jsou za to placeni a ti druzí jsou zde z trestu. Právě mezi recidivisty, kteří se sem pravidelně vrací, a dozorci tak může vzniknout pouto, neboť i oni jsou zde dobrovolně a tak je setřen rozdíl mezi věznitelem a vězněm. Neboť oba tvoří dobrovolné společenství a cítí se být srozuměni se svým údělem. Většinou tu však byl zastoupen jiný druh vězňů, těch, kteří zde byli poprvé. Jejich oči těkaly sem a tam, byli nejistí a obávali se budoucnosti. Po vyplnění vstupní karty jsme byli všichni fotografováni. Poté přišel holič se svým náčiním a jeden po druhém usedali na jeho židli, aby byli zbaveni svých vlasů a vousů. Pozoroval jsem změnu, kterou prochází tvář stříhaného vězně. Rysy jednoho každého vystupují, člověk dostává novou vězeňskou podobu, stává se viditelným prefabrikátem zločinu. Stříhání má rovněž psychologický

význam. Krátké vlasy jsou vždy součástí omezení svobody. Proto délka vlasů symbolizovala v případě hnutí beatníků i hipís svobodu a volnost, jimž byla tato hnutí mladých zasvěcena. Všichni jsme tu však ve vyšetřovací vazbě a měla by se proto na nás, do doby právoplatného rozhodnutí soudu, vztahovat zásada o presumpci nevinu. Z tohoto hlediska by mělo přistupovat k vyšetřovaným osobám i ministerstvo spravedlnosti, do jehož správy litoměřická věznice spadá. Když jsme ostříhaní a oholení, jsme opět fotografováni, tentokrát ve skutečném vězeňském odění, aby snad v někom nevznikl dojem, že by mohl být soudem osvobozen.

Přidělili mě na velkou celu. Bylo tu zavřeno jedenáct obžalovaných, ve věku od osmnácti do pětatřiceti let. Všichni chtěli znát můj případ. Vězni se těší na nově příchozí, neboť je to jediný zdroj nových informací a zpráv ze světa. Jsou zvědaví na každou jednotlivost, neboť řada z nich tráví spolu dvacetčtyři hodiny denně, dlouhé měsíce a vědí tak jeden o druhém naprosto všechno, znají dokonale i svoje rodiny, jejich problémy i zvláštnosti. Některé příběhy byly odvyprávěny nespočetněkrát, vždy pokaždé znovu s novým přírůstkem. Protože nejsou nové podněty, je to právě opakování, které je spojuje se starým světem, který zůstal za nimi tam venku za katrem, které jim poskytuje iluzi identity, neboť zde přestává být člověk člověkem a stává se nesvéprávnou neosobou. Nikdo neví, co bude zítra, co bude za hodinu. Každý může být kdykoli a kamkoli odveden, aniž by věděl, co ho očekává. Přeci je však tato nejistota paradoxně tím jediným, co v každém z nich vzbuzuje víru. Víru ve změnu, byť jakoukoliv, neboť šedá každodennost, spočívající v líně uplyvajících dnech, jakási nepohnutelnost času, to je ubíjející mechanismus, který pracuje a nahlořádá psychickou odolnost. Za dobu svého pobytu v této cele řekl jsem jim všechno o svém životě. Většina z nich slyšela z mých úst poprvé vyprávěný velký příběh Bible. Vedli jsme diskuze o filosofických i náboženských otázkách. Bylo mnoho času, bylo co vyprávět, o čem diskutovat. Tady by se dala dělat osvěta! Většina těch lidí, které jsem potkal, nebyla špatná, téměř všichni měli dobrý základ, i když tu vesměs seděli za kriminální delikty.

Mám za to, že vinu nese společnost. Nevěřím tomu, že je nutné, aby všechna vězení byla přeplněna tak, jako vazba v Litoměřicích. Někde musí být chyba. Celý ten represivní aparát, ten obří komplex na zpracování masy lidí, to vše je důsledkem chyb, kterých se někde někdo dopouští. Zdá se, že je to nedostatečná péče společnosti, spíše lhostejnost, že výchova byla zaměněna za manipulaci s lidmi, že citová výchova byla nahražena planými žvásty.

Neštěstím pro mne bylo sdílet nevětranou prostoru s kuřáky. Kouřili snad všichni, se kterými jsem se setkal. Kouřili vše, co se dalo kouřit, převážně však, z důvodů nouze, vajíčkovinu, což byl tabák z nedopalků. Cigarety byly obchodně výnosný artikl, směnitelný za cokoli, ve výhodném kurzu. Aby mohli kouřit, měnili někteří vězni cigarety za příděl potravy. Když si zapálil jeden, kouřili všichni. Když docházely zásoby, zmocňovala se všech nervozita. Vlivem hustého dýmu, stál jsem většinu času u okna podloženého dřevěnou třískou, kudy pronikal slabý a nepatrný proužek čerstvého vzduchu. Otevřít okno znamenalo jistý trest, nejprve napomenutí, potom stále se stupňující represi, končící korekcí. Někdy jsem měl tak silné migrény, že jsem vážně uvažoval o tom, že se nechám dobrovolně zavřít do díry. Všichni se smáli mojí precitlivělosti a radili mi, abych se také naučil kouřit. Postavení nekuřáka je ve věznici málo záviděníhodné, ministerstvo spravedlnosti by mělo uvažovat o zvláštních celách, určených pro nekuřáky. Vše, včetně šatstva a lůžkovin je nasáklé kouřem, silní kuřáci kouří i několikrát za noc, vzdor nařízením a zákazům. Přihlásil jsem se k lékaři pro silné bolesti hlavy. K lékaři se přihlašují i kuřáci, kteří se před tím domluvili skrze mříže a v čekárně u lékaře si předávají kuřácké potřeby, schované v ponožkách. Lékař mi na moje stesky poradil, abych přestal kouřit. Když jsem mu sdělil, že jsem dosud kouřit nezačal, zato však kouří všichni ostatní v cele, předepsal mi krabičku léků, která mi vydržela téměř týden. Bolesti hlavy se poněkud zmírnily. Ve vazbě se dá číst. Do deseti dnů dochází k výměně zpravidla pěti knih, které mají jen zřídka literární úroveň. Vlivem nedostatku toaletního pa-

píru, i kuřáckého, jsou navíc poškozené tak, že po jejich přečtení není většinou zřejmé, o čem pojednávají. V zimních měsících je kromě toho osvětlení tak chatrné, že při čtení takovýchto knih vzniká nebezpečí poškození zraku. Ve vazbě je možno mluvit o trvalém šeru, které není ani osvětlením, ani tmou. Největší a nejžádanější změnou v denním režimu jsou vycházky. Všechny cely se postupně vystřídají v chůzi prostorem, který připomíná tavený trojúhelníkový sýr. Prostor zakrývá pletivo a je obepnut vysokými betonovými zdmi. Při procházce, trvající kolem dvaceti minut, je vidět obloha a horní patra věznice. Prostor dvora je sledován televizní kamerou, ale i dozorcí, kteří dbají na to, aby mezi procházejícími se vězni a těmi, kteří přes přísný zákaz hledí drobným mřížovím, nedocházelo k nežádoucí komunikaci. V Litoměřicích jsou některé cely vyhrazeny i ženám. Erotické napětí mezi oběma pohlavími je cítit právě zde, kdy procházející se ženy úmyslně pokašlávají, aby daly popud mužům k výkřikům, muži zase slovy: holky větrejte! - vyzývají své spoluvězeňkyně k tomu, aby vyhlížely z oken. V nejlepším případě jsou vidět za lísovaným plechem světlé siluety, to však některým mladším vězňům stačí k povzbuzení erotických představ, o nichž vedou hodinové rozhovory. Na vycházky se chodí i ve velmi nepříznivém počasí, v některých případech slouží vycházka i jako trest. Vzpomínám si, že jsme byli jednou vyhnáni na dvůr do kotců, ve chvíli, kdy začalo hustě pršet. Řekl jsem strážnému na věži, který byl schován pod stříškou, že prší. Strážný se zasmál a ironicky mi poradil: „No tak řekněte někomu aby nepršelo, vono určitě přestane.“ Rozkročil jsem se uprostřed kotce a zařval na celý areál: „Ve jménu vědeckotechnické revoluce poručím, dešti ustaň!“ Smáli se všichni vězni a strážný vztekle zmizel v kukani. Z počátku se mi zdálo podivné, že všichni vězni přecházejí od jedné zdi k druhé, někdy to trvalo celé hodiny, ptal jsem se jich, proč si raději neseďnou. Smáli se mi, že to po čase pochopím sám. A skutečně. Po několika dnech jsem se s nimi promenádoval po vězeňské pěší zóně, která připomíná klece divokých šelem v zoologických zahradách. Šest kroků tam, šest kroků zpátky. Dlouhou nečinností ve vazbě ochabuje svalstvo. Řada

věznů proto využívá sestavy židliček a postelí k různým posilujícím cvikům, kterými si zlepšuje tělesnou kondici. Někteří svazují dva ručníky a střídavě se přetahují, aby tak posílili svalstvo na rukách. Já jsem využíval dobu mezi vyhlášeným klidem na lůžku a večerkou k tomu, abych si procvičil sestavu jógy. Protože jógu z přítomných nikdo neznal, nejprve jsem byl se zájmem pozorován, později se k mému cvičení připojilo několik věznů. Když jsem jednou stanul v poloze vrkšasan, objevilo se v kukátku oko. „Co to tam děláte?“ zeptal se dozorce. „Cvičím jógu,“ odpověděl jsem. „Vy se modlíte?“ „Ne, cvičím jógu.“ Oko zmizelo. „Stando, pojd se podívat,“ ozvalo se z chodby, „nákej chlap se tam modlí.“

Dny ubíhaly pomalu. Vše, co se dalo říci, jsme si už řekli. „Někdo by měl přijít novej,“ řekl kdosi. „Pojďte si vyprávovat filmy,“ navrhl další. Vyprávění filmů byla kulturní záležitost, která se odbývala večer před spaním. Některé filmy se tak líbily, že musely být vyprávěny dvakrát. Zájem byl o filmy dobrodružné, cikánská část věznů milovala Sandokana a různé pirátské historie, ale všichni rádi naslouchali vyprávění hororů. Když bylo po večerce, muselo být ticho. Čas od času chodili dozorcí bufetáři, kteří měli klíčky jen od malých okének a vyžadovali klid, někdy i přerovnění teplákových svršků, složených na noc do komínků. Po jednom výstupu, při kterém kterýsi z dozorců neurvale řval okénkem, se rozhostilo ticho. Do tohoto ticha pravil jeden z věznů: „To je tak, když někdo žere šrot.“ Byla to trefa do desítky.

Protože se změnilы vnitřní poměry v cele, došlo k psychické destabilizaci nejslabšího vězně. Rány na jeho hlavu byly častější a razantnější. Častěji docházelo k výbuchům nahromaděného vzteku, celou létal popelník, plný nedopalků a popele. Povšiml jsem si, že nový vězeň s sebou nepřinesl zásoby tabáku. Protože byl pilným kuřákem, spíš s tabákovými výrobky se rychle vyprazdňovala a na obzoru se rýsovala možnost, že nebude co kouřit. Tato představa byla zdrojem nervozity všech kuřáků. Ke slovu přišly depeše, vyťukávané na tlusté zdi tužkou, s obsahem dotazujícím se po zásobách sousedů. Telegrafista na druhé straně zdi nabízel vajglovinu, výměnou za cigaretové papírky. Rada kuřáků souhlasila.

Nejprve byl vypárán zaentlovaný okraj deky. Byla tak získána nit s dostatečnou délkou, s jejíž pomocí bylo možné vyslat koně. Papírky byly zabaleny do staniolu, který zbyl po čokoládě, zaslané před časem v balíku. Dvě lžice byly svázaný v pravém úhlu. Depeše potvrzená na druhé straně stanovila dobu zahájení akce. Když se kroky na chodbě vzdálily, bylo vysunuto okno, a prostrčeny lžice, na které byl uložen kůň. Jejich pružným překlopením byl kůň vystřelen, ale směr nitě, visící dolů ukázal, že se akce nepodařila. Vše se muselo opakovat znovu. Bylo také třeba dbát na to, aby otočná kamera směřovala do úhlu, který vylučoval odhalení. Podruhé akce vyšla. Po určité přestávce, která byla určena opět vzdalujícími se kroky, byla mřížemi vysunuta úzká trubička, stoučená z novin. Kůň byl tentokrát vystřelen z druhého okna a šťastně zachycen. Opět bylo co kouřit; žasl jsem jako nekuřák, co všechno jsou ochotní kuřáci riskovat. Za dopadení hrozil trest v díře, což bylo zpřísnění trestu v kobce, s omezením pohybu i stravy. V případě, že dozorce nemohl přesně identifikovat přestupníka, byla celá vyvedena na chodbu, rozdělena do skupin po dvou a odvedena do umývárny, výtahu a zbytek do cely. Tam byli všichni zbiti dozorci, bez ohledu na to, zda byl někdo vinen, či nikoli. Měl jsem tedy i já, jako nekuřák, zájem na tom, aby transakce dopadla pozitivně. Stoupl jsem si tedy před okénko, aby jeho náhlým otevřením nemohlo dojít k odhalení. Tentokrát vše dopadlo dobře. Viděl jsem však na vlastní oči příhodu, která mi vyrazila dech. Bylo to při vycházce žen, kdy jeden z vězňů hleděl oknem a povykoval a druhý se postavil před bufet a jako se česal. Když se okno náhle otevřelo, neboť dozorci, ve chvíli kdy chodí ženy na procházku jsou aktivnější, byl chycen vězeň, který zastiňoval výhled. Dozorce jím dvakrát vší silou narázil na silné, železem pobité dveře tak, že ho oběma rukama uchopil za teplákovou bundu a prudce ho ke dveřím přitáhl. Naražený ret opuchl a počal krváčet. Byl to dozorce z nejsurovějších a nejsprostších, s nejnižší hodností a zřejmě bez jakéhokoli vzdělání. Svoji hrubostí a bezohledností byl znám všem vězňům. Nechci tím však naznačit, že všichni dozorci jsou bezohlední a sprostí tvorové. Měl jsem možnost setkat se i se

slušnými lidmi, kterým uniforma zřejmě umožňuje život bez fyzického a duševního vypětí. Jsou tu i postavy komické, o nichž se ve věznici vypráví celé legendy. Jedním z nich byl i dozorce, který byl specializován na vodění vězňů k lékárně. Když jsme přišli do čekárny, stoupl si jeden z vězňů na váhu, aby zjistil, jak si stojí po měsících vězení. Člověče, co si to dovoluujete, chcete jít do díry? řval na něho dozorce s vykulenýma očima a pendrekem v ruce. Již se zdálo, že pendrek přistane na shrbeném hřbetě smělého vězně. Sednout a bude tedy klid, řval na nás na všechny. Seděli jsme všichni jako zařezaní. Pane velitel, moh bych se zvážit?, zeptal se po chvíli jeden z nás. Běžte, ukázal dozorce na váhu. Můžu se taky zvážit?, pane veliteli, zeptal se druhý vězeň. Zvažte se. Tak se vystřídali všichni, mimo mě. Moje váha mě nezajímala. A co vy? zeptal se mě dozorce. Vy jste se ještě nezvážil. Děkuji pěkně, odpověděl jsem. Moje váha je stabilní, neboť mám jistou hmotnou setrvačnost a změny v mé váze se projevují v důsledku toho velmi pozvolna a z hlediska celkové hmotnosti velmi nepodstatně. Jak si přejete, řekl dozorce, nutit vás nebudu.

Pokud nebyl zadržený kázeňsky trestán, měl možnost poslat balíček blízkým. Tato možnost se periodicky opakovala po čtrnácti dnech. Příjem balíků byl pečlivě sledován každým z vězňů. Balíky byly v určité době pokládány ke dveřím jednotlivých cel. Byla to doba, kdy byly uši většiny vězňů přilepeny na dveře a pečlivě sledováno, zda se známé zvuky ozvou před dveřmi cely. I když jsem měl možnost poslat domů balíček, nikdy jsem toho nevyužil. Byl jsem odrazen ponižující procedurou při předávání zásilek. Před nastoupenou celou byl ke dveřím přisunut stůl a obřadně, pomalu přerežány provazy a rozlepen obal. Vše bylo vysypáno na stůl a ruce dozorců zkoumaly obsah. Pošleme to zptáky, co říkáte, jak to, že tu jsou ponožky, vy nevíte, že je to zakázáno posílat? Pronikavé oči dozorce zkoumají kroučícího se, trpícího vězně. Ponožky si nechají posílat ti, kteří mají být záhy eskortováni do vězení, kde jsou přidělovány pouze onuce. Mohl by jste mi je dát do osobních věcí? Ponožky jsou shozeny na zem. Nejsem tu od toho, abych se staral o vaše věci. Ře-

kněte to tátovi, až se vrátíte domů. Co je tohle? Na stůl se sypou vitamínové tablety. To taky nevíte, že se sem nic takového nesmí posílat? To jsou vitamíny - spofavit. Vitamíny jsou shozeny se stolu. Je nalomena čokoláda, nahlédnu-to do sáčku s bonbóny. No, příště vám to pošlu zpátky, řek-ne dozorce a botou vykope shozené věci na chodbu, kde už čekají choďbaři, aby vše zametli. Po uzavření dveří se ke stolku vrhají všichni vězni. Tohle si vemte a tohle si ne-chám. Někteří loudí a natahují prosebně ruce. Tak si taky posli pro balík, ještě ti nic za celou dobu nepřišlo. Na mě každej dlebe. No jó, to je tvůj problém. Nakonec však každý dostane svůj příděl a zbytek dne proběhne už bez nervozity. Největším majetkem je cibule a česnek. Komu v balíku přijde cibule a česnek, ten nemusí jíst k snídani suchý chleba. V neděli bývá ke studené večeři malá kostka sádla. Sádlo lze získat také výměnou za loupáky, jogurt, vajíčko. Vznikne tak zásoba, se kterou lze někdy vystačit na týdenní snídani. Chleba se sádlem a cibulí nebo česnekem, to už je něco. Ve větší cele jsem měl možnost pozorovat určitá seskupení věz-ňů, kteří tvořili kolchoz. Patřili sem ti, kteří díky svojí obratnosti dovedli buď v kostkách, z papíru vyrobených kar-tách, nebo různými sázkami získat od spoluvězňů část přídě-lu z jejich potravy. Také ti, kteří byli z týlu hojně záso-beni balíky a také provozní personál, který se staral o pří-pravu jídel a ochranu společného majetku. S těmito kolchoz-níky bylo možno dohodnout určitou směnu, např. výměnu palič-ky česneku za sladká jídla v týdnu. Hlavním zdrojem zájmu těchto kolchozů však bylo kuřivo. Jejich existence zabezpe-čovala všem členům hojnost kouření i v dobách nouze. Zatím-co ostatní, ti neorganizovaní, vyměňovali za příděly stravy i vajglovinu. Nikdy jsem nebyl členem žádného kolchozu, ani jsem se nezapojil do obchodování a spekulace. Jednak se pří-čí mé povaze, která se raději spokojí s málem a pak jsem ta-ké odmítal vnitřní mechanismus vězení, neboť bych tím lega-lizoval svůj pobyt zde. Uchoval jsem si po celou dobu pocit nelegálnosti svého zadržení, což mi umožňovalo snadnější pře-žití v podmínkách, se kterými jsem se ani na okamžik nesmí-řil.

Václav H a v e l

D Á L K O V Ý V Ý S L E C H (dvě odpovědi)

Ve vězení jste sice napsal obsáhlou knihu esejů Dopisy Olze, ale tam není z pochopitelných důvodů nic o samotném vězení. Co jste tam vlastně dělal? K jaké práci jste byl přidělen?

Když jsem byl ve vězení, nepřetržitě jsem přemýšlel o tom, co a jak o něm jednou napíšu; snažil jsem se pamatovat si všechny ty kuriózní a zároveň dojemné, komické a zároveň otřesné, podivné a zároveň příznačné zážitky, které jsem tam měl; přemýšlel jsem, jak jednou popíšu neuvěřitelně absurdní situace, do nichž jsem se dostával; těšil jsem se, že podám nějaké přinejmenším hrabalovsky barvitě svědectví o tom bezpočtu prazvláště zauzlených lidských osudů, s nimiž jsem se tam setkal; trápilo mne, že si o tom všem nemůžu dělat aspoň telegrafické poznámky na kus papíru. A když jsem se pak octl venku, zjistil jsem najednou, že o vězení zřejmě nikdy nic nenapíšu. Sám si to neumím dost dobře vysvětlit; důvodem rozhodně není, že by mi vzpomínky na vězení tak drásavě tu temnou dobu mého života připomínaly, že by mne tak deprimovaly nebo dokonce nějaké dávné rány rozdíraly. Spíš tu asi působí celá drůza důvodů jiných. Zprvé: nejsem typ autora epického, příběhy psát neumím a nenávratně je zapomínám, nejsem zkrátka Hrabal. Zadruhé: život venku mne příliš zaměstnává, příliš na mne útočí svými vlastními tématy, jak je bezprostředně a aktuálně zažívám, než abych byl schopen vracet se do úplně jiného a odlehlého světa svých vězeňských let: ten svět se mi ztrácí ve zvláštní mlze, vše mi v něm splývá do podoby nejasného a nesdělitelného snu; necítím živou potřebu o tom vyprávět; zdá se mi to příslušet - jako osobní zkušenost - příliš do minulosti a zároveň se cítím příliš nutkán zabývat se

přítomností, než abych byl schopen návratu a nějaké soustředěnější evokace toho, co bylo. Zatřetí: to nejdůležitější mi připadá nesdělitelné. Skutečně: jako hluboce existenciální a hluboce osobní zkušenost to prostě předat neumím. Mnoho věcí bych si dokázal samozřejmě při troše námahy vybavit a jistě bych je uměl líp nebo hůř popsat, obávám se však, že by to všechno byly nakonec jen vnějškovosti, povrchové obrysy událostí, situací, dějů a postav, nikoli jejich vnitřně a osobně prožitá podstata. Takže by to posléze celou věc spíš zkreslovalo, než vystihovalo. Znáte to přece: někdy před dvaceti nebo třiceti lety jsme prožili na vojně leccjakou obskur-ní příhodu, léta ji někde na večírcích vyprávíme - a pak si náhle uvědomíme, že dva nelehké roky života se nám spekly do škvarku několika standardně v paměti chovaných a standardně a týmiž slovy popisovaných epizod a že ten škvarek vlastně už nemá s naší dvouletou zkušeností a s tím, co s námi udělala, pranic společného. Zkusmo jsem párkrát zkoušel sou-visleji o vězení vyprávět a vždy znovu jsem si uvědomoval, že - navzdory téměř hnidopišsky přesnému líčení všech faktografických detailů - se s podstatou té zkušenosti jaksi osudově míjím, že zůstává za tou faktografií skryta, ba že ji dokonce ta faktografie podivně falšuje. O vězeních a koncentracích toho bylo napsáno už dost a lze v této literatuře najít i knihy vskutku sugestivně a autenticky ten prožitek zpřítomňující (vzpomínám si třeba na skvělý obraz koncentrač-ního tábora v Feroutkové Oblaku a valčíku nebo na některé pasáže ze Solženicyna nebo Pecky), obávám se však, že já bych to nedokázal - tím spíš, že se mi o tom psát nechce. A než se minout se smyslem té zkušenosti, je lepší se jí prostě nezabývat. Proto vám ani teď o vězení raději vyprávět nebudu. Snad jen na konkrétní část vaší otázky odpovím: v Heřmani-cích jsem nejprve pracoval u takzvané bodovačky, kterou jsem svařoval plechové rošty. Normu jsem několik měsíců neplnil, nebyli ji schopni plnit ani hoši o dvacet let mladší, fyzic-ky zdatní a na fyzickou práci zvyklí. Proto jsem byl ostatně k této práci také zařazen: mé neplnění mělo být zdrojem nej-různějších způsobů, jak mne dál trápit; takzvaní neplniči jsou totiž ve vězení pářové mezi páři, jsou různě trestáni,

využívání na nejhrůznější práce po práci, ochuzování o stravu (to mi nevadilo) a zkracování na kapesném, policisty a také částí vězňů trvale obviňování z flákačství a posmívání za ně. Po několika měsících jsem byl přeřazen k lepší práci (rozpor mezi mým pracovním zařazením a mou zdravotní způsobilostí začal být nápadný a hrozilo nebezpečí, že o něm proniknou zprávy ven), to bylo však - nutno dodat - až v době, kdy jsem začal normu přece jen plnit a stalo se zřejmým, že tudy cesta k mému dalšímu trápení a vydírání nevede. Pak jsem pracoval u velkého autogenu, vyřezávajícího z ohromných tlustých plechů příruby, střídal jsem se u něho s Jirkou Dienstbierem a normu jsme tam plnili oba. Po přechodu na Bory jsem pracoval v prádelně, což bylo velmi exkluzivní pracoviště (o to horší tam byly ovšem lidské vztahy: skoro každý donášel na každého), nakonec jsem byl přeřazen na pracoviště Kovošrotu, kde jsem zbavoval dráty a kabely bužírek a obalů, ani to nebylo nejhorší, pokud si člověk zvykl na zimu a nekonečnou špínu. Práce ve vězení je otrocká a je opravdu chápána jako trest. Normy jsou ve srovnání s civilními až dvojnásobné. K tomu bych měl ovšem dodat, že v první nápravně-výchovné skupině, kde jsem byl, je navzdory tomu všemu práce pro vězně většinou psychickým odpočinkem a vězňové se do ní vesměs těší: zbývající čas dává totiž lepší podmínky k všeobecné buzeraci, tomuto centrálnímu nástroji "převýchovy".

Jak to bylo s vašimi dopisy z vězení? Kdy a jak se zrodila myšlenka koncipovat je jako knihu?

O tom budu mluvit raději a navíc se mi zdá, že určité vysvětlení jsem dokonce čtenářům té knížky dlužen. Tak především: když nás - Bendu, Dienstbiera a mne - zavál osud z ruzynské vazby do heřmanického lágru (k našemu údivu nás tam zavál společně) octli jsme se na území absolutistické a všemi (tedy nejen vězni, ale i bachaři) obávané vlády jistého pološíleného náčelníka, kterému jsme se stali velkou životní satisfakcí v samém závěru jeho bachařské kariéry: v padesátých letech jako chlapec o málo víc než dvacetiletý byl už náčelníkem nějakého lágru; z dvou tisíc vězňů měl tehdy

pod sebou tisíc pět set politických, samých profesorů, ministrů, biskupů (jak se mi aspoň jednou kasal); teď už dlouhá léta - jako muž vysoké hodnosti, velkých zásluh a ověšený řády - mohl své bezmezné možnosti předvádět jen kapsářům, znásilňovačům malých děvčátek a v nejlepším případě nějakým padlým (za rozkrádání) náměstkům - a tak v našem příchoďu našel pozdní sebepotvrzení: opět měl politické vězně, navíc lidi z "centrální nomenklatury", totiž obecně známé z vysílání zahraničního rozhlasu, z jejich dřívější veřejné práce a ze štvanic v Rudém právu. A tak se na nás vskutku vyžíval. Byl opravdu nebezpečný a naprosto nevypočitatelný; snad něco o jeho povaze napoví vzpomínka, že si před námi jednou s neskrývanou závistí povzdechl: "Hitler to řešil jinak, rovnou takovou svoloň zplynoval!" (Jednou na mne řval, s jakou chutí by mne postavil ke zdi a odpráskl; na Husákovi mu viditelně vedilo, že ho tenhle bývalý mukl takových možností zbavuje; já v té chvíli neopak - přiznávám - myslel na Husáka v dobrém.) Na mne se tenhle člověk obzvlášť zaměřoval, protože ve mně očekával "slabý článek" naší trojky; ten dojem v něm vyvolávala zřejmě má rozpačitá zdvořilost (Dienstbier o tom píše v doslovu k mým vězeňským dopisům). Proč ale o tom teď mluvím: oblíbeným terénem jeho politické i lidské sebererealizace byly naše dopisy domů. Psát cokoli mimo ně jsme měli samozřejmě přísně zakázáno, ty dopisy nám ale zakázat nešlo, měli jsme na ně ze zákona právo. Směli jsme psát jednou týdně čtyřstránkový dopis, čitelný, bez oprav či škrťů, dodržující předepsané okraje a grafickou a stylistickou úpravu (zakázány jsme měli například uvozovky, podtržená slova, cizí slova atd). Naše dopisy mu byly nekončícím důvodem k buzeracím, trestům, urážkám a ponižování; zakazoval nám křeco, především psát o čemkoliv jiném než o takzvaných "rodinných věcech", ale zakazoval například i humor: trest je vážná věc a jakékoli žertování je jeho znevažováním. (Proto jsou, mimo jiné, mé dopisy tak smrtelně vážné, bez špetky humoru či ironie: pokud jsme chtěli, aby naše dopisy pustil, museli jsme jeho potrhle příkazy dodržovat, díky čemuž jsme si na ta všechna omezení postupně zvykli a zcela se jim přizpůsobili; v mých dopisech - i v těch, kte-

ré jsem psal později z Borů - nenaleznete například jediné podtržené slovo.) Navzdory téhle tvrdé cenzuře a riziku, že si tím způsobíme další těžkosti, a navzdory zoufalému nedostatku místa, času a soustředění na psaní, jsme - všichni tři - začli pomalu nalézat ve svých dopisech domů svou vlastní seberealizaci, jak patrně dost komplikovanou ve srovnání s cenzorskou seberealizací náčelníkovou. Pomalu, obtížně, s četnými neúspěchy jsme začli do svých dopisů pašovat rozmanité úvahy nebo aspoň náběhy k nim; překážky, které jsme měli, tu potřebu jen dál zesilovaly: mimo vše jiné, čím pro nás to psaní bylo, to byl vlastně i sport. Podaří se nám náčelníka obelstít nebo nepodaří? Podaří se nám něco smysluplného v dopise říct nebo ne? Stala se z toho vášně. A pro mne - abych nemluvil za ostatní - se z toho nakonec stalo něco, co dávalo mému pobytu ve vězení smysl. Člověk je tam ze samé podstaty věci nucen trochu víc přemýšlet o sobě samém, o smyslu svého počínání, o různých otázkách vlastního bytí - a tak se mi ty dopisy zvolna staly příležitostí k novému způsobu hledání sebe sama a svého stanoviska k základním věcem života. Čím dál, tím víc mne to strhávalo, čím dál, tím víc jsem tomu propadal. Nakonec mi už skoro na ničem jiném nezáleželo. Celý týden jsem si ty své úvahy spřádal v hlavě - při práci, při tělocviku, před spánkem - a pak jsem je v sobotu, nepřetržitě vyrušován, přerušován a někam odvoláván, v jakémsi divokém transu zapisoval. Nanečisto to psát zprvu vůbec z časových důvodů nešlo, později jsem se i to naučil; když jsem ale dopis přepsal načisto, už jsem v něm nemohl nic měnit nebo škrtat, tím méně ho znovu opisovat. Byl odevzdán a nastal krátký, leč napínavý čas čekání, zda projde či nikoliv. Kopie existovat nemohla, časem jsem tudíž zcela ztratil přehled o tom, co jsem psal a co ne, co jsem psal kdy a jak, zda to bylo odesláno nebo zadrženo - proto je v těch dopisech tolik opakování, opětného vysvětlování něčeho, co už bylo napsáno, a zároveň mezer ve vývodech a skoků v nich. Samozřejmě jsem časem začal myslet trochu dopředu, pokoušel se spřádat své úvahy v určitých tematických cyklech, proplétat navzájem motivy těchto cyklů a budovat tak - poněkud pře-

rušovaně - po několik let jakousi svou stavbičku, budovat ji podobně jako své hry. Vymýšlel jsem si různé pojmy a kategorie, zkusmo s nimi pracoval, ověřoval si je v různých kontextech a časem zase opouštěl, anebo se k nim naopak znovu a znovu vracel v téměř posedlé snaze dotknout se co nej- přesněji svého pocitu či zkušenosti. Jsou to vlastně takové nekonečící spirály, do nichž se pokouším cosi sevřít. Záhy jsem zjistil, že srozumitelný dopis neprojde, jakousi takovou šanci na odeslání má jediné dopis co možná nejkomplikovanější a nejzašmodrchaněji napsaný. I z toho se stal časem podvědomý návyk: proto ta nekonečně dlouhá souvětí, proto ty složité formulace. (Kdybych chtěl například říct "režim", musel bych zřejmě napsat "sociálně zjevné ohnisko Ne-já" nebo nějakou podobnou hloupost.) Od začátku nám bylo jasné, že naše dopisy kolují mezi přáteli, že tomu tak být musí a že je dobře, že tomu tak je, proto jsme si zvykli, že náš styk s rodinami je věcí veřejnou a že naše v rychlosti a za hulákání spoluvěznů sepsované dopisy jsou brány jako literární fakta a jako zprávy světa o stavu našeho ducha. Odtud byl už jen krok k tomu, abych je začal jako knihu přímo koncipovat. Znovu musím zdůraznit, jak svízelné byly vnější podmínky: když se mi například podařilo napsat si dopis nanečisto, vznikl velký problém: kam ho ukrýt; koncepty jsem přirozeně mít nesměl a prohlídky byly na denním pořádku. V prádelně na Borech jsem pracoval na kalendru, což je cosi mezi mandlem a žehlícím strojem, mé koncepty se skrývaly v horách špinavého a miliony stop po nenarozených dětech nesoucího prádla; o polední pauze jsem je redigoval, nucen se přitom obrátě skrývat před donašeči (hlavně před obludnou figurou jistého O.J.), pro které by to bylo skvělou příležitostí k "bonzu". Předpokládal jsem samozřejmě, že budou-li mé dopisy čteny nebo i nějak samizdatově nebo jinak venku vydány, budou publikovány jen jejich ctižádostivé filozofické pasáže, nikoli tedy věcná sdělení Olze - od abstraktních úseků vždy viditelně oddělená hvězdičkou - v nichž jsem jí s pedanterií sobě vlastní dával různé nereálné úkoly, detailně si objednával věci do balíčků a podobně. Je velkou zásluhou mého dávného přítele z Tváře Honzy Lopatky, který knihu mých vězeňských

dopisů venku (na mé přání) edičně připravil, že se vykašlal na mé směrnice a ve vyvážené proporcí zachoval v mých dopisech i všechny ty privátní věci: jen díky tomuhle nápadu je patrné, o co jde, totiž o dopisy z vězení a nikoli v tichu pracovní psané eseje. Snad to odkrývá či zpřítomňuje existenciální zázemí těch úvah, snad to celé knize doddává živost či dramatickost, pokud je ovšem vůbec schopna něco takového mít. Vznikla z toho nakonec prazvláštní kniha, dodnes mi není jasné, co to vlastně je: soubor esejů? dokument? dokument o čem vlastně? o mně? o vězení? Kdysi mi to psaní po několik let zachraňovalo život a dávalo mu nějaký smysl; co to však může znamenat pro jiné a mimo vězeňský život? Kdo má ve spěchu soudobého života a ve věku digestů z digestů čas prokoušávat se těmi zašmodrchanými větami a pátrat po jejich smyslu? O vězení tam není nic a těžko to komukoliv o něm něco řekne - a jako filozofie? Svět, alespoň ten západní, je zaplaven tisíci daleko čtivějších a pravděpodobně pronikavějších knih od skutečných filozofů, kteří nemuseli psát rychle a v hluku a mohli citovat ze všech knih světa - co za této situace s takovouto podivnou knihou? Přiznám se, že obdivuji každého, kdo ji celou přečetl a kdo jí rozuměl; já sám už dnes mnoha jejím pasážím prostě nerozumím. A setkali se tu a tam s někým, komu ta kniha skutečně něco dala, kdo v mém klopotném vězeňském hledání sebe sama našel kus svého vlastního hledání a kdo to přečetl nejen s porozuměním, ale dokonce s určitým pohnutím, jsem tím vždy znovu hluboce dojat - možná víc, než ten nejpohnutější čtenář - a vyslovuji za to dotyčnému svůj obdiv a dík. Žijete v Německu a víte tudíž, jak je tam knižní trh přesycen desítkami tisíc titulů všeho druhu a jak tam lidí - v éře televize a videa - málo čtou. Jak si vysvětlíte, že německý překlad této podivné knihy si tam koupilo přes čtyři tisíce lidí? Já to nechápu, ale jsem samozřejmě rád: jsou to další čtyři tisíce kamínků, z nichž je složena má jistota, že mne Pánbůh neposlal do vězení zbytečně.

Václav Havel: Dálkový výslech (Rozhovor s Karlem Hvíždalou)
Praha 1986, Edice Expedice sv. 233 (str. 164-173)

Lenka Marečková - Müllerová

MŮJ POBYT VE VĚZENÍ

Koncem prosince roku 1982 jsem ještě jako studentka nástavby SEŠ, obor cestovní ruch v Táboře, přijala pozvání svých píseckých přátel, abych vystoupila na autorském večeru poezie, který se měl konat v Písku. Pro toto své vystoupení jsem si vybrala pásmo několika svých ironicky laděných básniček s názvem "Ať žije společnost". Devět měsíců po tomto autorském večeru poezie jsem byla zadržena a npor. Král z Písku mi oznámil, že jsem stíhána pro trestný čin pobuřování podle §100, odst. 1/a trestního zákona. Dva dny jsem strávila na cele předběžného zadržení v Písku. Po těchto dvou dnech, které mi v mé neznalosti poměrů mnohem horších, připomínaly spíš ošklivé scény z nějakého filmu z období německé okupace Československa, na mě okresní prokurátor uvalil vazbu a byla jsem převezena do věznice v Českých Budějovicích.

V Budějovicích jsem strávila ještě tři dny sama. Pak jsem byla přestěhována na celu č. 53 a dostala jsem společnost. Z počátku jsem byla samozřejmě šokovaná sebemenšími maličkostmi. Posuzuju-li ovšem budějovickou vazbu nyní, musím konstatovat, že se od ostatních československých zařízení tohoto typu, a jež znám buď z vlastní zkušenosti nebo aslespoň z doslechu od přátel, se nijak obzvlášť neliší: nekvalitní a především nekvalitní (jak co se týká množství tak i složení) strava, nedostačující hygiena, víceméně pouze formální zdravotnická péče, zima, na celách pro čtyři umístěno i pět, šest žen (odsouzených spát na zemi anebo se vnutit k někomu do postele).

V Českých Budějovicích na mě velmi špatně působilo to, že se velmi často (několikrát za týden), v době mezi večerním raportem v sedm hodin a večerkou v devět, stávalo, že

byly puštěny sprchy a chvíli na to bylo pravidelně po celé věznici slyšet křik a pláč vězně, který se v ten den zrovna provinil, někdy i rány a nadávky příslušníků "sboru nápravné výchovy", kteří "trest" vykonávali již cestou do některé z koupelen.

Podle běžné praxe jsem byla i já po každém výslechu nucena podepisovat prohlášení, že na mě nebyl vyvíjen ani fyzický, ani psychický nátlak. Fyzickým násilím se mě nesnažil ovlivnit nikdo. Pro psychický nátlak existuje ovšem mnoho skrytých i zjevnějších cestiček. V podstatě je psychický nátlak vyvíjen na každého, kdo se ve vazbě ocitne. Nepostarají-li se o to vyšetřovatelé, dokáže své samo prostředí. V prvním případě si vyšetřovatelé nejprve vyhlédnou slabé místo obviněného: člověka, na němž mu záleží, nebo snad věc či pocit, který kladé ještě výš. Podle těchto zásad lze vydírat mladou matku poukazováním na osudy jejích dětí, sotva dospělou dívku, která se ve vězení ocitla poprvé, odkazovat na to, co tomu řeknou její rodiče (nebude-li proti sobě, popřípadě proti svým přátelům nebo známým vypovídat), vdané ženě, že přijde o děti i o manžela... Je možné do nekonečna pod nejrůznějšími záminkami zdržovat dopisy - jediné možné oficiální spojení s domovem - i bez toho dost omezené, udržovat obviněné v umělém napětí a stresu, nepoučit vyslychané o jejich právech anebo je poučit až v okamžiku, kdy jim to už není nic platné...

Dne 7. listopadu 1983 jsem byla z vazební věznice propuštěna. Trestní stíhání bylo změněno - nebyla jsem již stíhána podle § 100 trestního zákona, ale podle §§ 102 a 104 tr. zákona - hanobení republiky a jejího představitele. Ze dveří věznice mě musel jeden ze službu vykonávajících příslušníků SNV vystrčit. I přes krátkou dobu, kterou jsem zde strávila, jsem nemohla tomu, že jsem opravdu propuštěna, uvěřit. Následoval asi ten nejsilnější zážitek, který jsem bezprostředně po svém propuštění měla - pohled na nebe bez mříží.

Cítila jsem se velmi šťastná, že mohu zase normálně vnímat a setkávat se s lidmi, současně s tím jsem ale měla

pocit vnitřní prázdnoty a ubitosti. Teprve ve vězení jsem si uvědomila obrovskou nesmyslnost, absurditu a pokrytectví, o něž se opírá náš stát. Na celém věznění nebyl nesnesitelný hlad, zima, násilí, ale pocit bezvýchodnosti a bezmoci.

Dne 8. února 1984 jsem byla okresním soudem v Písku odsouzena podle §§ 102 a 104 tr.z. k odnětí svobody v trvání jednoho roku s podmíněným odkladem na roky dva. V říjnu 1984 mi byla doručena stížnost ministra spravedlnosti Antonína Kašpara, kterou podal u Nejvyššího soudu ČSR a v níž tvrdil, že recitací svých básní jsem se dopustila tr. činů závažnějších, než pro které jsem byla souzena, a domáhal se mého nepodmíněného odsouzení. Nejvyšší soud za předsednictví JUDr. Marie Dojčákové stížnost ministra spravedlnosti posoudil a uznal mě - opět - vinnou podle § 100, odst. 1/a tr. zákona. Dále věc postoupil okresnímu soudu v Písku. 13. března 1985 jsem byla s konečnou platností odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání sedmi měsíců. Amnestie prezidenta republiky se na mě nevztahovala, protože k 9. květnu 1985 tento rozsudek dosud nenabyl právní moci. Na žádost o milost adresovanou prezidentu republiky Gustavu Husákovi jsem nikdy nedostala odpověď.

Necelé dva týdny po mé svatbě (12.7.1985) mi byla doručena další soudní obsílka - měla jsem neprodleně nastoupit do výkonu trestu. Skutečně jsem nastoupila, ale až 29. července 1985, když jsem se o to pokoušela o čtyři dny dříve, byla jsem odmítnuta, protože mi scházelo potvrzení o sňatku anebo oddací list (občanský průkaz jsem měla ještě na své rodné jméno). Následujících jedenáct dní jsem strávila opět v Českých Budějovicích, kde se od mého prvního internování nic nezměnilo a 9. srpna 1985 jsem byla převezena do NVÚ Liberec. Žádný propastný rozdíl jsem mezi oběma nápravně výchovnými ústavami nezeznamovala.

I zde byl denní režim neměnný, tak jako v jiných věznicích. Budíček v pět hodin, pak osobní hygiena, snídaně, v šest hodin první sčítací prověrka, čtvrt hodiny nato nástup do zaměstnání, což znamenalo pro většinu žen balení, napichování a počítání bižuterie pro n.p. Jablonex, zbytek

žen byl umístěn v kuchyni a v prádelně. Před dvanáctou hodinou oběd, pak vycházka - někdy pět minut, jindy půl hodiny, někdy vůbec ne. Návrat do zaměstnání, ve čtyři zpět na oddíl, v pět večere, v šest druhá sčítací prověrka, v půl osmé nástup na povinnou akci - televizní noviny, 20.00 osobní hygiena, 21.00 večerka, v sobotu o půl hodiny později.

Odpoledne - hned po práci, mezi večerí a sčítací prověrkou anebo až po ní, než začaly televizní noviny, se rovněž odbyvaly ostatní povinné akce: kroužek ručních prací, referáty, přednášky na nejrůznější témata. Tyto přednášky, které si snad kladly jakési pochybné výchovné cíle, měly nejenže mizernou úroveň, ať už byl přednášejícím kdokoli. Vyskytovaly se v nich nejen chyby a omyly, ale i záměrné zamlčování či překrucování nežádoucích faktů. Jako žalostně úsměvný příklad uvádím jednu větu z literární přednášky: "Vědecko-fantastická literatura vznikla v sedmdesátých letech tohoto století v SSSR," a poznámku ke knize Jacka Kerouaca, která je považována za manifest beatnického hnutí, z téhož pramene: "Jack Kerouac ve své knize "Na cestě" kritizuje život mládeže zvané hippies, kteří se s oblibou scházeli v New Yorkém Hyde Parku."

Vztahy mezi vězněnými ženami, ať už to bylo v Českých Budějovicích nebo v Liberci, byly dost zoufalé. Atmosféra nervozity, zvůle a násilí může mít dva důsledky - buďto se lidé, kteří se v ní spolu octli k sobě ještě víc přimknou - anebo si vlastní sebevědomí, o něž částečně svým internováním přišli, začnou stavět na ponižování spoluvězňů - spoluvězeňkyň. Vládne-li někde tato všeobecná nervozita, zvůle a násilí, člověk, který dosud naprosto neotupěl a nestal se z něj pochoďující automat, není nikdy proti těmto vlivům zcela imunní - i jenom částečná "umělá obrněnost" proti nim vyžaduje obrovskou sílu vůle.

Na cele, na níž jsem pobývala během svého prvního pobytu v Českých Budějovicích, vládla hysterie dvou žen, obviněných ze spáchání trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, která znepříjemňovala život na této cele do nejvyšší možné míry. V Liberci byla situace o

něco lepší - nikdo nebyl odkázán pouze na obyvatele "své" cely, zde byla ovšem nápadná jiná věc: na všech dívkách nebo snad mladých ženách, které alespoň část svého dětství prožily v dětských domovech, byl tento fakt velmi zřetelný. Život pro ně už od mala znamenal boj o přežití. Ani jedna tato dívka nebo žena nedokázala být zcela upřímná, naopak časté bylo vymýšlení, lži, pokrytectví a nedůvěra. Sobectví - a v kontrastu s ním téměř bezbřehý altruismus ve vztahu k člověku, který jim byl ochoten naslouchat a nesmát se jejich často velmi průhledným výmyslům a lžím.

Od okamžiku, kdy jsem tyto nápravně výchovné ústavy poznala, se nemohu zbavit dojmu, že veškerá funkce takovýchto zařízení - výchovná funkce - spočívá v přetvoření člověka v nepřemýšlející stroj.

Pokud se do některého z našich "nápravně výchovných ústavů" dostane člověk, který je vyzrálý, může toto své věznění snad považovat i za příležitost ke studiu - tak extrémní podmínky, jako jsou ve věznicích není možné zažít nikde jinde a zrovna tak i jednání lidí z těchto podmínek vyplývající, lidí vytržených ze středů svých rodin, života, na jaký byli zvyklí a uvržených do prázdna, v němž, nemají-li mimořádně bohatý duševní život a svobodu, jsou ztraceni.

Přijde-li do tohoto prostředí nelogické zvůle, nadřazenosti a nervozity člověk, který teprve hledá svoje místo v životě, je pravděpodobnější, že se bude vracet obohacen o "poznání", že upřímností si může - kdykoliv - pouze uškodit, pokrytectví a přetvářka že jsou životní nezbytností, duševní hodnoty frází. Našto se naučí anebo dozví, jak nejjednodušěji krást, jak začít s prostitucí a kde (v případě žen) atp. Takovíto lidé, na nichž se vězeňská "převýchova" odráží nejzřetelněji, se vrací samozřejmě nejčastěji.

Ve vězení je možné získat širší rozhled, poznat a pochopit lidi, jejich chování a myšlení v extrémní situaci. To ovšem nemění nic na faktu, že účelem této tzv. výchovy je získání výhodných pracovních sil, zisk určený státu, psychické vyděračství, sugesce strachu a jí ovlivněné (deformované) jednání, rozklad osobnosti.

Bezmoc, bezvýchodnost - a oproti tomu nadřazenost a neomezená svévole ze strany establishmentu - to je patrně to, co v sobě má člověk nést po návratu z vězení po celý život.

Obávám se, že funkce věznic by se dala - bez nadsázky - nazvat výrobnou duševně narušených osobností.

Člověk, který se vrátí z vězení, často nemůže sehnat práci - a je proti němu zahájeno další trestní stíhání, tentokrát pro trestný čin příživnictví. Stává se, že takový člověk, vyčerpaný pobytem ve vězení, rezignuje. Mnoho z lidí, kteří se vrací, se nemá vrátit kam - jejich věznění mělo za následek i rozbití rodiny anebo žádnou neměli. Mnoho z těch lidí, kteří se vrací a nemají kam a nemají se ani o co a o koho opřít, je předem - přes snahu o pomoc ze strany kurátorů, která bývá často formální a téměř vždy nedostačující - odsouzeno k opětovnému návratu do zařízení, kde jim skutečně poskytnou stravu, ubytování i práci: za cenu ještě hlubšího psychického i fyzického vyčerpání, únavy a pocitu bezmoci vůči obrovské státní mašinerii.

Instituce spravedlnosti, s níž jsem se měla možnost osobně seznámit dříve než se samotnými nápravně výchovnými ústavy, mne - v mé počáteční naivitě vyplývající z neznalosti stavu věcí - po mnoha stránkách přinejmenším udivila.

Fakt, že jsou mnohdy vynášeny tak odlišné tresty za stejné tzv. trestné činy se stejnými, nebo alespoň obdobnými polehčujícími i přitěžujícími okolnostmi, a to nejen v různých státech, ale i ve státě jediném, je - alespoň pro mne - velmi zarážející. To, že člověk, obžalovaný ze spáchání jakéhokoli trestného činu je závislý na tom, jaký soud a v jakém složení bude závažnost jeho trestného činu posuzovat, rozhodně nepřispívá k právnímu vědomí obžalovaného a nehovoří to ovšem ani v nejmenším ve prospěch justice - spravedlnosti, spravedlnosti, jak je vidno, velice relativní. Naskýtá se otázka, jak člověk, jemuž byla poskytnuta možnost seznámit se s institucí justice, může instituci tak pochybnou považovat za autoritu a trest, který nad ním byl vynesen, za závazný a správný?

Není v podstatě neznámé ani to, že soudy bývají velmi

často ve svých úsudcích o závažnosti již spáchaných trestných činů ovlivněny tím, zda jsou věznice v daný okamžik přeplněny (a je tedy výhodných pracovních sil dostatek).

Nedomnívám se, že by člověk měl právo soudit druhého člověka, rozhodovat o jeho osudu, trestat ho. Přiznávám ovšem, že to je názor velice extrémní a snaha převádět ho do praxe, by nutně musela končit krachem. Ovšem tam, kde "spravedlnost" plní svůj původní účel (ochrana slabších, zajištění zákonnosti) jen okrajově, je velice sporné, zda by se tento fakt vůbec v životě společnosti nějak výrazněji projevil. Svědomí lidí, kteří si osobují právo tak lehce rozhodovat o osudech lidí jiných a kterým nečiní ani ty nejmenší potíže vynášet nad nimi soudy, vyrábět z nich z pozice své moci "černé ovce společnosti", jímž se ovšem naoko snaží při jejich opětovném vstupu do "řádného života" a do "společnosti" tento návrat usnadnit, musí být nesporně velmi široké.

Řekla jsem, že naše justice plní svůj původní účel jen okrajově. Domnívám se tak proto, že sice stíhá ty, kteří se dle jejího názoru dopustili trestného činu, ovšem pouze ty "slabší". Je stále více lidí, kteří se dopouštějí trestných činů "ve velkém", kteří za ně (alespoň za tohoto režimu) nikdy souzení nebudou, ačkoli - anebo právě proto - že trestných činů, kterých se dopouštějí, a to především na "svém" národě, jsou nesrovnatelně větší a závažnější než ty, za něž jsou vynášeny mnohdy absurdně dlouhé tresty. Justice tak nechrání zákonnost, ale především nedotknutelnost dnešních funkcionářů a establishmentu vůbec.

Mnohé rozsudky jsou vynášeny na základě těch ustanovení tr. zákona, jež jsou v rozporu s Ústavou ČSSR, a která tím nabývá pouze formálního charakteru. Samotný trestní zákon je mnohdy v rozporu nejen s ústavou, která je pro něj, resp. by měla být, závazná, ale i s helsinským Závěrečným aktem a s pakty o lidských právech. ČSSR se zavázala změnit zákony, které by případně byly v rozporu s přijatými pakty, což se ovšem dodnes nestalo.

Nedopouští se ale v tom případě soud, jenž vynese nad obžalovaným rozsudek pro trestný čin, který de facto i de iure trestným činem není (je trestným činem podle tr. zákona, nikoli ovšem podle ústavy, popř. podle paktů o lidských právech) sám trestného činu?

Augustin N a v r á t i l

ZA JAKÝCH PODMÍNEK JSEM BYL VYŠETŘOVÁN A POZOROVÁN VE VĚ-
ZEŇSKÉM ODDĚLENÍ PSYCHIATRICKÉ LÉČEBNY OD 7. LEDŇA DO 11.
BŘEZNA 1986

Tento kříženec věznice s blázincem je samostatný pavil-
lon č. 17 psychiatrické léčebny v Praze 8 - Bohnicích. Při-
léhá k němu malé nádvoří s několika vysoko ořezanými stromy,
obehnané vysokou zdí, zakončenou ostnatým drátem. Je vyba-
ven celami podobných rozměrů, jako jsou v brněnské vazbě,
asi 4,30 x 2,30 m, s jedním vysokým zamřížovaným oknem, vy-
soké jsou asi 3,50 m. V cele jsou čtyři postele, umístěné
po dvou u delších stěn. V cele není ani stůl, ani sedačky,
není tam splachovací záchod ani umyvadlo s tekoucí vodou,
nejsou tam ani skřínky pro uložení osobních věcí, jak je to
obvyklé ve vazbě. V cele nesmí být ani mýdlo, ani ručník,
dokonce ani přístroje (ani z umělé hmoty). Z psacích potřeb
je povolena pouze obyčejná tužka, dále dopisní papíry, obál-
ky, kuřivo a potraviny z balíku. Tyto osobní potřeby jsou
volně uloženy či pohozeny pod postelí. Okna v celách a na
chodbách jsou ve špatném stavu, venkovní jsou často rozbitá.
Není přes ně téměř vidět, ale očistit jsme je nesměli. Ně-
která křídla jsou přivázána provázkem, aby držela, mříže
však jsou pevné, 3 cm silné a každý den je chodí dozorcí
kontrolovat. Cely nejsou vybaveny signalizačním zařízením,
jejich inventář doplňuje jeden kbelík na výkaly, jeden kbe-
lík na pitnou vodu a papírová bednička na odpadky. Každý
má ještě malý hrneček z umělé hmoty. V celách vězni - bláz-
ni tráví celý den. Hlídkání jsou dvojím způsobem: jednak u-
niformovanými příslušníky SNV s pendrekem, podléhajícími pan-
krácké věznicí, jednak ošetřovateli nebo ošetřovatelkami.
Po stránce psychiatrické vede oddělení primářka MUDr. Věra

Kodešová s dvěma ošetřujícími lékaři. Jeden je mladý, druhý je blízko důchodového věku. Cely jsou v přízemí i v poschodí. Většinou jsou tu muži, jen v jedné či dvou celách jsou ženy. Vzájemná možnost styku mezi celami není možná ani při vycházce, ani při umývání. O obsazení cel a o dění na celách se lze dovědět, jen když je někdo přeložen z jedné cely do druhé. Jednou až třikrát denně, v době, která je vyhlášena a není vždy stejná, je možno použít záchodu na chodbě. Je to splachovací záchod s holou mísou, bez horního rámu a příklopu. Většinou se však používá kbelík v rohu cely. Vynáší se ráno a večer, v době mytí. Pitnou vodu z druhého kbelíku nebylo možno použít, protože někteří pacienti měli nehygienické návyky. Na vycházku jsme chodili třikrát až čtyřikrát týdně podle počasí a podle možností dozorčího personálu. Do stávali jsme boty bez tkaniček, pouta na ruce a za dozoru strážného a ošetřovatelky jsme se procházeli asi 15 minut.

Celu jsem sdílel se samými kuřáky. Jeden měl za sebou již 20 let vězení; znásilnění mladistvé, zranění bratra nožem, ohrožování vojáků samopalem a krádeže. Byl značně agresivní, zvláště když neměl co kouřit. Často nám vyhrožoval zabitím, vždy večer před spaním. Není to vůbec příjemný spánek, když řekne, že mne do rána zabije. Ukázal mi dokonce jak. Prý nebudu první ani poslední. Číst ani psát neuměl. Druhý nejen že byl negramotný, ale ani nemluvil. Jen několik nesrozumitelných slov. Měl velký převislý břich, který neustále obnažoval, houpal s ním a pochechtával se. Nastrkoval ho a žádal, aby ho i druzí popleskávali. Tato procedura se střídala s hlasitým, až půlhodinovým plácem. Třetí byl mladý schizofrenik, sportovec. Byl stále aktivní, buď zpíval, a to velmi falešně, nebo cvičil, nebo chodil po cele a stále mluvil. Hlasitě a nesrozumitelně, třeba ZL, VH, CZ, MN, OH, FK a podobně. "Četl" knihy, jednu za hodinu. Neustále se vyptával na smysl některých slov, zejména cizích. Stále chtěl, abych mu koupil cigarety či mu dal na ně peníze. Když jsem odmítl, mstil se. Obnažoval se, pouštěl větry a různě hekal. Nebylo to nikterak příjemné a netrvalo to jeden den. Také tam byl jeden mladistvý. Byl tam i jeden inženýr, kandidát věd, místopředseda jedné mezinárodní organizace, kterého jsem si nesmírně vážil. Byl to ušlechtilý, vzdělaný,

čestný a úžasné pracovitý člověk. Byl ve vazbě téměř tři roky. Celou dobu nám uklízel celu a dobrovolně vynášel výkaly. Také tam byl krátkou dobu jeden, co "znásilnil" manželku. Dostal sedm roků nepodmíněně. Pokusil se několikrát o sebevraždu.

S kuřáky jsem se nemohl shodnout. Zastávají stanovisko: my máme právo kouřit, ty máš právo nekouřit. My tě ke kouření nenutíme. A hodina v zakouřené místnosti znamená i pro nekuřáka jednu vykouřenou cigaretu. Mladý schizofrenik psal rodičům: "Je to zde hrozné, je to strašné, máme zde jednoho nekuřáka, nemá vůbec žádné cigarety!"

Paní primářce Kodešové se to jistě tak hrozné nezdá. Ona nás ovšem viděla jednou za týden při velké vizitě.

Podle mého názoru nebyly v tzv. zvláštním vězeňském oddělení PL v Bohnicích dodržovány tyto články Ústavy ČSSR a další občanská práva: 1. Právo na ochranu zdraví (čl. 23 ústavy). Je porušováno tím, že jsou na cele kuřáci společně s nekuřáky. Začaly se mi projevovat tyto potíže: bolesti hlavy, hučení v uších, zhoršení dýchání, píchání v prsou i v zádech, pálení očí, podstatné zhoršení zraku, závratě, zvýšení tlaku, bolesti kloubů. Cela byla umístěna v rohu budovy a tím vystavena nepříznivému počasí, v cele špatně fungovalo ústřední topení a po dobu jednoho měsíce chyběla jedna venkovní okenní tabulka. Teplota se proto pohybovala okolo 10°C. Drkoteli jsme zimou a personál nám posléze přidělil navíc jednu deku a jednu teplákovou bundu. Do dek jsme se balili i ve dne. U mne dosud trvají revmatické bolesti a mám sníženou pohyblivost prstů na rukou. Hrubé závažky byly i po hygienické stránce. Jídlo se odbývalo na holé zemi, kýbl v rohu cely je anachronismem, který nemá obdoby. Po použití tohoto sociálního zařízení není možno dodržet ani nejzákladnější hygienické návyky. Umyvadlo, voda na mytí, mýdlo a ručník jsou věci na cele neznámé nebo přímo zakázané. Ve stravě je nedostatek čerstvého ovoce, není možno ho koupit ani při nákupu, který je jednou za dva týdny. Nabízí se cigarety, tabákové výrobky, čokoláda a cukrovinky, žádné ovoce ani sýry.

2. Právo na vzdělání (čl. 24 ústavy) Je téměř ignorová-

no. V půjčovaných knihách chybí stránky. Časopisy a noviny se nepůjčují, nelze je zakoupit ani poslat. Není povoleno ani zasílání knih. Není možné ani sledování rozhlasu a televize. Teprve po velkém naléhání a stížnosti jsme měli k dispozici deník Práce.

3. Právo na svobodu vyznání (čl. 32 ústavy) Bylo porušeno např. tím, že jsem nemohl číst žádnou náboženskou knihu nebo časopis. Byl mi zabaven i zaslaný růženec.

Celkové podmínky znamenají i hrubé porušení paragrafu 360/2 tr.ř., kde je uvedeno, že ve vazbě je obviněný podroben jen těm omezením, která jsou nutná k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení.

Rovněž byla porušena uvedená ustanovení řádu výkonu vazby: § 22 Cely musí být vybaveny stoličkami, a to v počtu odpovídajícím počtu obviněných, stolkem, poličkou, umyvadlem, dále signalizačním (přivolávacím) zařízením a splachovacím záchodem. Cely musí být dostatečně větrány a podle obecně platných norem vytápěny. Musí být dostatečně osvětlovány, přičemž v době od večerky do budíčku musí se užívat tlumeného světla.

§ 54 Obviněnému se umožní jednou za 14 dnů nákup ovoce.

§ 55 Obviněný smí nakupovat a číst denní tisk a časopisy vydávané v tuzemsku a číst beletrii i odborné publikace.

§ 56 Obviněný smí mít u sebe časopisy.

§ 58 Ochrana práv obviněných - Jestliže obviněný požádá, musí mu být umožněna rozmluva s náčelníkem věznice, prokurátorem, vykonávajícím dozor nad výkonem vazby. Obviněný si může zajistit poskytování právní pomoci advokátem.

Žádal jsem ústně i písemně o umožnění rozmluvy s dozorným prokurátorem, rozhovor mi umožněn nebyl a nedostal jsem ani odpověď. Připomínky k nedostatkům v PL Bohnice jsem předal i primářce MUDr. Kodešové. Když jsem se ptal na její názor, odmítla mi odpovědět. V posudku mou aktivitu zhodnotila takto: "V průběhu hospitalizace na zvláštním oddělení vystupuje jako rigidní, paranooidní, se spoustou požadavků, nekritický, vystupuje jako pozorovatel a kritik, často něco píše."

Václav B e n d a

K PROBLEMATICE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY U MLADISTVÝCH

Následující úvahy a zjištění se týkají výlučně mladistvých mužského pohlaví, vězněných v ČSR. Opírají se především o zkušenosti z mého více než dvouletého (duben 1981 - květen 1983) nedobrovolného pobytu v NVÚ pro mladistvé v Libkovicích u Mostu: protože jsem na vyšší příkaz měl být izolován od spoluvězňů, byl jsem prakticky po celou tuto dobu umístěn na nástupním oddělení, díky čemuž jsem mohl osobně poznat všechny, kdo v této době přišli do výkonu trestu (což znamená celé osazenstvo tábora, neboť v den propuštění jsem měl tuším třetí nejnižší číslo), a měl jsem také přístup k jejich základním písemným materiálům. V průběhu roku 1981 byla dokončena likvidace přísnějšího NVÚ pro mladistvé v Opavě a převedení zbývajících vězňů do Libkovic, které se tím staly monopolním táborem pro mladistvé v ČSR. S několika pamětníky jsem měl možnost konzultovat starší poměry jak v Libkovicích, tak v Opavě, naopak pro situaci po květnu 1983 nemám k dispozici žádné údaje.

Všechna dále uváděná čísla budou mít jen orientační a ilustrační charakter, spíše než nedostatkem přesných statistických údajů způsobený jejich prudkým kolísáním v nepatrných časových úsecích: hrají zde roli faktory jako krátká průměrná doba trestu, přemísťování do I. NVS po dovršení 18 let věku, přesuny z Opavy, výrazný dopad jednotlivých amnestií atd. Kromě cca 400 mladistvých je v NVÚ Libkovice umístěno 100-150 dospělých vězňů (v táborové režii, jako brigádyři, jako kvalifikovaní dělníci), jejichž problematiku zde zcela pomínu. Přitom se zde za dobu mého pobytu vystřídalo okolo 1500 vězňů: své závěry se pokusím vztáhnout k celé této skupině. Spolehnu se na své spolureferenty a nebudu se zde podrobněji zabývat obecnými problémy výkonu trestu v Českoslo-

vensku (bezduchý dril; kolísání mezi represivním a převýchovným pojetím, které vede k čirému formalismu; naprosto falešný výchozí obraz společenské skutečnosti, který prakticky brání resocializaci vězňů; nezákonnosti a kruté zacházení; pracovní vykořisťování; apod.) - soustředím se spíše na rozdíly od situace dospělých.

Relativní výhody

Nepodařilo se mi zjistit žádný případ nepochybně politické perzekuce a i mimořádně tvrdé nebo zjevně nespravedlivé postihy se vyskytly jen ojediněle. Naopak lze odhadnout, že oproti dikci zákona, který pro mladistvé stanoví poloviční trestní sazbu, je skutečně používaná výměra zhruba třetinová. Zvláštností je, že nejde-li o nejtěžší kriminální delikty⁺⁾ ,

+) Hojně frekventovaná a problematická je zde ovšem loupež: zákon v podstatě nerozlišuje, zda někdo násilně obere svého bližního třeba o krabičku cigaret nebo zda ho připraví o celý jeho majetek. V cikánské složce populace a jejím odlišným kulturním paradigmatem se může stát problematickým také trestný čin pohlavního zneužívání: dva (dle našich měřítek nepřiměřeně mladí) lidé spolu víceméně rádně žijí třeba od třinácti let, jakmile však jeden z nich dovrší patnáctý rok věku, stává se těžkým delikventem.

vyslovují soudy často i několikrát po sobě pouze podmíněné odsouzení, ač předchozí zkušební lhůty ještě běží. To pak vytváří naprosto nepřehlednou situaci (pro samotného odsouzeného i pro eventuálního statistika), neboť mladiství obvykle přicházejí do NVÚ s poměrně nepatrným trestem, který se ovšem postupnou proměnou jednotlivých podmínek může u většiny z nich i několikanásobně rozrůst.

Strava v táboře co do kvality i kvantity neporovnatelně předčí poměry v NVÚ pro dospělé. Selektivní princip (sám o sobě nemravný) je sice aplikován, nicméně v mnohem přijatelnější podobě: maximální dávky nejsou odměnou a výsadou vyvolených, nýbrž základním nárokem, který může být snížen toliko z trestu. Také pracovní normy jsou viditelně měkčí a blíží se normám civilním.

S mladistvými se sice nezachází zrovna něžně (a často to ani při nejlepší vůli nejde), nicméně téměř se nevyskytuje ona slepá brutalita, dobře známá z jiných táborů. Jestliže jin-

de mezi bachaři převažují lidé psychicky hluboce narušení a zbytek tvoří laxní menšina, která se v tomto povolání dočasně ocitla kvůli nějakým vnějším výhodám, v Libkovicích se ti první vyskytují jen ojediněle (bohužel občas na vysokých postech), druzí naprosto převažují a kromě toho je zde ještě nezanedbatelná skupina osob, které pokládají svou práci za smysluplnou a chtějí něčeho dosáhnout. Je pravda, že ti poslední nemívají příliš velkou životnost, na rozdíl od svých "laxních" kolegů z jiných NVÚ však neodcházejí proto, že je jejich mírné metody zkompromitovaly v očích nadřízených, nýbrž proto, že je série neúspěchů přivede k přesvědčení, že jejich počínání je beznadějně - pak buď zlostejní nebo odejdou do jiného povolání. Také celková kulturní úroveň bachařů v Libkovicích se mi jeví jako pronikavě vyšší než v jiných NVÚ (bez ohledu na nominální vzdělanostní průměr, který nemám možnost porovnávat a který stejně může být značně ošidný), mnozí z nich mají civilní střední i vysoké školy.

Relativní nevýhody

Zvláště v případech mladistvých se vyšetřující orgány často nijak nenamáhají dokazováním, nýbrž hned v prvních dnech vytlučou nebo jinak vynutí přiznání, které pak dodatečně a formálně opentlí několika věcnými důkazy. S tím souvisí i naprostý nedostatek právního povědomí prakticky u všech mladistvých: chybí jim i ten přirozený instinkt protřelých kriminálních, kteří alespoň vědí, že "mlčeti zlato" a že je nutno využít všech prostředků obrany a odkladu. Cokoli mladiství učiní (i po důkladné a opakované instruktáži), činí vždy ke škodě vlastního postavení, ve své naprosté bezradnosti tváří v tvář spravedlnosti nalézají jediné východisko v přitakání všem návodným otázkám a neurčitým příslibům - vyšetřovatelé i soudci toho bezostyšně využívají. Bohužel také advokáti (obhajoba je v těchto případech vždy povinná a téměř vždy ex offio) dávají před svou profesionální ctí často přednost cestě menšího odporu (a opravdu je téměř nemožné přimět mladistvého, aby se alespoň přibližně podřídil přijaté strategii obhajoby) a spokojí se čistě formální,

lhostejnou účastí. Dále je třeba upozornit, že budoucnostní (i minulostní) dimenze mladistvých je zpravidla redukována na několik málo hodin nebo nanejvýš dnů. Nabídnutá cigareta či hrozící facka jsou těmi pravými realitami, prodloužení nebo zkrácení vězení o rok, i kdyby bylo sebejistější, je naprosto nezajímavou chimérou, pokud se o něm rozhodne až za několik měsíců. To hraje podstatnou roli při vyšetřování, ale také při "převýchovném procesu" v táboře. Dokud se nepodaří radikálně proměnit způsob časového prožívání mladistvých (nevím jak) a dokud je jejich převýchova v podstatě založena na systému odměn a trestů (a každý jiný systém předpokládá individuální přístup, který je za stávajících podmínek nemožný), bude nutně neúčinná, nebudou-li formule "zvýšené kapesné či díra příští měsíc", "podmíněné propuštění či nášup příští rok" nahrazeny formulami "přídavek ke stravě či zákaz kouření dnes večer", "filmové představení či rajóny v neděli". Jak jsem již upozornil, platí totéž i ve vztahu k minulosti: mladiství mají zpravidla jen velmi mlhavé povědomí o tom, za jaký trestný čin a na jak dlouho byli vlastně odsouzeni. Kdyby se postupovalo striktně podle litery zákona, který předpokládá beztrestnost u toho, kdo "není schopen chápat smysl trestního stíhání", značná část z nich by musela být okamžitě propuštěna. Nehledě na nikterak ojedinělé případy, kdy je i laikovi zřejmé, že dotyčný patří do psychiatrické léčebny nebo do zařízení pro psychicky retardované osoby, ne do kriminálu.

Mimořádně palčivým problémem bylo v uvedených letech chronické a stále narůstající přeplnění tábora: ubytovací kapacity opětovně kolísaly kolem minimální výměry krychlových metrů na osobu, stanovené Řádem výkonu trestu. Zčásti v souvislosti s tím, zčásti v souvislosti s neoficiálním hierarchickým rozvrstvením mladistvých (které platí i ve spráchách) a s nedostatkem základních kulturních návyků u mnohých z nich byla i hygienická úroveň žalostná, počet různých kožních a vředových onemocnění (často s druhotnými septickými komplikacemi) byl alarmující a stále rostl. Lékařské službě nelze upřít kvalifikovanou snahu, byla humánněj-

ší a nepodléhala tolik různým zájmovým tlakům "shora" jako na jiných táborech: její účinnost však byla do značné míry paralyzována tím, že musela čelit ohromnému náporu simulantů a úmyslně přivozených zranění i chorob (mladiství jsou bohužel v tomto směru jak neobyčejně vynalézaví, tak krajně otrlí) a že ordinování četných léků je předem vyloučeno pro možné drogové zneužití (o tom ještě později). Až otřesně nedostatečná je výstroj mladistvých: nedostávají téměř žádné zimní doplňky a i v krutých mrazech jsou nuceni trávit desítky minut na sčítacích prověrkách ("apelech") a pak celé dny na nevytopených pracovištích jen v košilích a lehkých plátěných montérkách. Prakticky to znamená volbu mezi hrubým porušením předpisů (oblékání tepláků, pyžam či jiných, často zcizených nebo nelegálně držených oděvních součástí pod montérky) a mezi každodenním těžkým prochladnutím.

Samostatnou kapitolu tvoří problém pracovního zařazení mladistvých. Všechna jejich pracoviště musí být umístěna uvnitř střeženého prostoru tábora. Vzhledem k této okolnosti a vzhledem k nedostatečné kvalifikaci, malé výkonnosti a nepochybně lhostejnosti ke kvalitě nuceně vykonávané práce je zájem podniků o podobnou kooperaci nepatrný (což je značný rozdíl oproti situaci dospělých vězňů, na jejichž práci jsou přímo závislá a z níž profitují celá hospodářská odvětví). Pokud už podniky přidělí do NVÚ Libkovic své odloučené pracoviště, běží vesměs o ty nejméně populární partie výroby. Zásobování je nepravidelné, často "není do čeho píchnout", jindy jsou zase mladiství doslova zavaleni prací i materiálem - pokud se vůbec daří vstěpovat jim nějakou pracovní morálku, pak se jim tímto způsobem vstěpuje její nejpokleslejší forma. Strojní vybavení je minimální, zastaralé a nespolehlivé, pracovních i ochranných pomůcek je chronický nedostatek. Za nejotřesnější pokládám situaci v oblasti bezpečnosti práce. Podniky se snaží ušetřit alespoň v této sféře, kromě již zmíněných okolností hraje roli též všeobecná stísněnost pracovních prostorů. Prakticky denně dochází k lehkým či vážnějším (nejčastěji jde o amputaci prstů nebo částí končetin) pracovním úrazům, v minulosti byly zaznamenány i smrtelné případy. Mnoho lze ovšem přičíst na

vrub úmyslnému sebepoškození či hrubé nedbalosti, ale i těch nepochybně nezaviněných úrazů je neúměrně mnoho. Navíc se nad některými pracovišti, chronicky zavalenými materiálem a neprodyšně uzavřenými kvůli nebezpečí útěků (vskutku hojných, byť většinou běží o pouhé demonstrace bez sebemenší šance na úspěch), vznáší stálé memento: požár nebo jiná nehoda by téměř nevyhnutelně přerostly v tragédii, možná s desítkami mrtvých.

Nominálně by mělo NVÚ v co nejširší míře poskytovat mladistvým možnost získat nebo dokončit základní či středoškolské vzdělání, vyučení v nejrozličnějších oborech, absolvování různých odborných kurzů. Existují dvě prakticky neodstranitelné překážky, pro něž tento ideál zůstává jen na papíře: jednak mají mladiství jen zcela výjimečně natolik dlouhý trest, aby během něho stihli absolvovat ucelený školní či výukový cyklus, jednak je účast v těch zajímavějších a pro další život použitelných odborných kurzech (svářečský, řidičů vysokozdvížných vozíků, strojího obrábění atd.) podmíněna dovršením osmnáctého roku věku. Jsou zde však i jiné, mnohem méně nevinné překážky. Především nesmí být narušeno vykořisťování mladistvých, a studium i odborná příprava proto probíhá v mimopracovním čase a bez jakýchkoli úlev - to samozřejmě omezuje zájem, i kvalitu dosažených výsledků. Dále chybí jak prostředky, tak ochota a organizační schopnost vytvořit dostatečně velkorysý systém, který by mladistvým umožňoval dokončit si započaté a často dosti pokročilé vzdělání (ať již středoškolské nebo v jednotlivých učebních oborech). Vpůsledku je tedy celý systém dalšího vzdělávání a odborného školení mladistvých značně nepopulární a omezuje se výlučně na dokončování neúplně absolvované základní školy a několik kurzů (např. třídičů barevných kovů pro Kovošrot), jejichž hodnota za branami tábora je naprosto pofidérní. Není mi bohužel známo, jak se do tohoto stavu promítlo prodloužení povinné školní docházky na deset let v roce 1984.

Skutečný stav: spoluvina mladistvých

Přes všechny výše uváděné výhody je život průměrného mladistvého v Libkovicích zřejmě daleko nesnesitelnější než život

vězně v kterémkoli jiném táboře. Nevděčí za to ovšem přímo a pravděpodobně ani nepřímo vedení tábora, nýbrž svým spoluvěznům. Vzájemná brutalita je neuvěřitelná: nad rozdrcenými nosy se už nikdo nepozastavuje, teprve přeražená čelist či fraktura lebky vyvolá rozsáhlé vyšetřování. Homosexuální styky jsou naprosto běžné; patří téměř k "dobrému tónu", že jsou vynucovány brutálním násilím a za všestranně ponižujících podmínek. Skromný osobní majetek mladistvého (balíčky z domova, nákupy z kapesného) je tu obvykle "odebrán" již v okamžiku předání. Také značnou část svého pracovního výkonu musí po většinou přenechat jiným.

Samozřejmě i v každém jiném táboře existuje vedle oficiálně nanucené hierarchie (samosprávy) a často v jakési symbióze s ní také spontánně vzniklá hierarchie a organizace vězeňského společenství. Není radno o ní chovat zvláštní iluze: "je to zařízení nespravedlivé, kruté a zvláště při střetnutí jednotlivých klanů naprosto nevybíravé v prostředcích. V posledku je to však zařízení, které slouží k přežití všech za nelidských podmínek. Přežití je to ovšem značně nerovné, nicméně přijetí i toho nejpodřadnějšího místa v hierarchickém neoficiálním společenství s sebou nese nejen zotročení a různé ponižující služby, ale také nárok na odměnu nebo alespoň ochranu. Je to svého druhu feudální vztah: pán využívá práva první noci a rozhodně své "klienty" vykořisťuje, nechce-li však ohrozit své vlastní postavení, musí jim ponechat spravedlivou odměnu nebo podíl ("smočit zobák", jak říkají mafiáni) a hlavně nesmí dopustit, aby se jeho ochrana (vůči jiným "pánům" či "kingům", ale do jisté míry i vůči bachařům) ukázala neúčinnou. "Pán" nesmí mít příliš úzkostlivé svědomí a žije si nepochybně luxusněji než jiní, nemá však dost dobře možnost "sjíždět Havaj" (ta je vyhrazena spíše některým věznům v podřadnějším postavení): nejen proto, že je stále ohrožován konkurencí, ale také proto, že je tížen reálnou odpovědností za celou svou "klientelu". Mezi mladistvými zůstává z tohoto sice nenormálního a nemorálního, nicméně funkčního hierarchického rozvrstvení jen hrůzné torzo: smečky mladistvých bez výběru, bez jakýchkoli pravidel a často z pouhé

svévole terorizují celé své okolí a sebe navzájem. Principiální rozdíl oproti táborům dospělých (samozřejmě i zde existují věční párioové, především lidé tělesně či duševně postižení, část "prcačkářů"⁺) a také někteří, vedením šikovně

+) Tento slangový termín obecně označuje sexuální delikventy. Automatická degradace ve vězeňském společenství se však nevztahuje na běžná znásilnění (právem, neboť u většiny z nich je vina krajně pochybná a nezanedbatelná část je naprosto nespravedlivou obětí svérázného "rozvodu po československu"), nýbrž jen na pachatele sexuálních trestných činů s příbuznými či dětmi a na homosexuály.

proskribovaní političtí - ale to jsou pouhé výjimky, potvrzující pravidlo) je zřejmě v tom, že brutalita zde není používána jako pouhý prostředek k dosažení konformity a respektu k neoficiálnímu hierarchickému rozvrstvení, nýbrž že je cílem sama o sobě, že se zde vztek a zoufalství přímočaře vybíjejí na nejsnadněji dosažitelných objektech - spoluvězních. Konformita zde pomáhá stejně málo jako nonkonformita: snad jen silné pěstí a parta kamarádů z civilu poskytují jakous takous ochranu. Pokud chce sociolog nebo etnolog studovat skutečně primitivní, barbarské společenství, měl by je hledat spíše v Libkovicích než v pralesích Amazonie. Pokud někdo pochybuje o existenci pekla, měl by se dát zavřít jako mladistvý.

Skutečný stav: spoluvina společnosti a politické moci

Mezi mladistvými se vyskytují i pachatelé těch nejtěžších trestných činů: vražd (někdy několikanásobných, někdy mimořádně surových), brutálních znásilnění (někdy s následky na zdraví nebo životě postižené) apod. U mnoha z nich (kupodivu ne u všech) a také u nezanedbatelného procenta dalších je naprosto zjevné, že jejich narušení dosáhlo takového stupně, že nelze rozumně očekávat byt jen částečnou nápravu - se vší pravděpodobností bude jejich další život jen putováním z vězení do vězení, dokud definitivně nezakotví ve Valdicích. Netroufám si rozhodnout otázku, zda byl takový osud u lidí tak mladých vědycky nevyhnutelný nebo zda k němu někdy rozhodujícím způsobem nepřispělo selhání společnosti i příslušných státních orgánů. Mohu však poměrně kompetentně

posoudit podmínky, za jakých vykonávají trest (byl jsem k nim na jistou dobu přidělen jako brigádýr, takže nejde o zprávy z druhé ruky). Tito mladiství jsou umístěni na zvláštním oddíle (v Libkovicích byl zřízen po zrušení Opavy, kde existoval od nepaměti), který je důkladně izolován od ostatního tábora a má velmi tuhý vnitřní režim, v podstatě identický s vazebním. To je řešení sporné, nicméně v danou chvíli nejsem schopen navrhnout lepší - snad až na to, že by kritéria pro zařazení do tohoto oddílu, jako závažnost trestného činu a výše trestu, měla být uplatňována méně formálně a automaticky. První závažnou chybou vězeňské správy je, že na zvláštní oddíl jsou přeřazováni také mladiství, kteří jinde opakovaně nebo závažnějším způsobem poruší táborový režim, v praxi především "útěkáři". Jak jsem se již zmínil, uchylují se k útěkům (většinou se jen skryjí někde uvnitř tábora a naprosto nejasnou představou o dalších krocích - nebo se naopak ukázalo, před očima strážných pokoušejí překonat oplocení, přičemž se z obavy před psy a před střelbou raději nechají sundat hned z jeho vnitřní linie) a podobným demonstračním počínům takřka výlučně psychicky nebo fyzicky slabší jedinci, kteří nejsou schopni unést tlak poměrů v táboře a snaží se tímto způsobem upozornit na svou bezvýchodnou situaci (četnost těchto pokusů je spíše nepřímě úměrná délce trestu, nezřídka k nim dochází několik týdnů nebo i dnů před propuštěním, které se tím ovšem oddálí o měsíce či roky): dostanou se tím automaticky do prostředí ještě mnohem agresivnějšího a nelítostnějšího. Druhou závažnou chybu vězeňské správy spatřuji v tom, že celý režim zvláštního oddílu a způsob zasahování (či spíše nezasahování) do jeho vnitřních poměrů je diktován především strachem. Strach to není tak zcela bezdůvodný: někteří z mladistvých, kteří obdrželi maximální trest (10 let) nebo se blíží této hranici, se s oblibou dávají slyšet, že zapíchnutí nějakého toho bachaře už nemůže jejich situaci nijak zhoršit. Minulé tragedie z Opavy, na jejichž podrobnější rozbor zde není místo, i vážné incidenty z Libkovic, svědčí o tom, že u těchto hrozeb nemusí být od slov k činům nijak daleko. Člověk, který pozbyl vší nadě-

je a jehož činy jsou diktovány výlučně nenávistí, může být pro společnost velice obtížně zvládnutelným břemenem. A jelikož zákon nedovoluje jeho trvalou individuální izolaci, stává se současně břemenem a mnohdy i osudem pro ty, kdo jsou s ním nuceni dočasně sdílet jeho pozemské zatracení. Výsledkem obou zmíněných chyb vězeňské správy ovšem je, že uvnitř libkovického pekla existuje jakési superpeklo, kam se často dostanou právě ti, kdo v sobě ještě chovali jiskřičku naděje a po svém naivním způsobu hledali jinou možnost nápravy než skrze bití a sexuální zneužívání: tedy jim už zbývají jen ty dvě poslední věci, zato však velice festovně a na denním programu.

Na dalších problémech, kterých se zde pokusím dotknout, nenese vinu vězeňská správa, ale zjevně ani věznění mladiství: odpovědnost zde jednoznačně spadá na vrub společnosti, a poněvadž jde o společnost spravovanou totalitně ("diktatura proletariátu", "vedoucí úloha strany") a s nárokem na údajnou vědeckost, tedy především na vrub politické moci.

Přes kolísání jiných ukazatelů je permanentně víc než polovina mladistvých v Libkovicích cikánské národnosti. I v táborech pro dospělé počet vězněných Cikánů (10-15%) výsoce převyšuje jejich údajný podíl (cca 3%) na celkové populaci: patnácti- až dvacetinásobné převýšení mezi mladistvými je však otřesné a připouští jen dvě vysvětlení. Buď jsou Cikáni od přírody darebáci a zasloužili by si pozavírat (nebo nejraději rovnou zplynovat) všichni: toto rasistické vysvětlení rozhořčeně odmítám nejen z ideových důvodů, ale také na základě hojných zkušeností, které jsem za čtyři léta věznění učinil se svými cikánskými bratry - byly to zkušenosti výborné i zlé, asi ne lepší, ale rozhodně ne horší než např. s bližními bílé barvy. Nebo (*tertium non datur*) totálně zkrachovaly všechny snahy politické mocí asimilovat cikánskou složku populace či pro ni vytvořit svébytný kulturní prostor: pak jsou téměř všichni Cikáni věznění nespravedlivě, jejich údajné trestné činy nespočívají v konkrétní skutkové podstatě, ale v tom, že se kulturní vzorec jejich chování nepodařilo vměstnat do paradigmat, vyžadovaných etablovanou mocí. Trivializováno: potulka (příživnictví), krádež či porušování celních předpisů mohou být v jistém kulturním

kontextu závažnými trestnými činy; vůči kočovnému národu, který volně pobíhající slepice pokládá za svou přirozenou kořist a pašování koní za jeden z hlavních zdrojů své obživy, není však uplatňování těchto paragrafů aktem spravedlnosti, nýbrž genocidy nebo alespoň kulturní nevraživosti.

Sedmdesát či osmdesát procent mladistvých "bílých" (u Cikánů je toto číslo patrně značně nižší) delikventů pobývalo po léta či dokonce značnou část svého dosavadního života v dětských domovech nejrozumnějších typů. Tento poměr je alarmující a svědčí o hluboké problematičnosti, ne-li o naprostém selhání společenské péče o ty děti, u nichž rodinná péče vůbec chybí nebo je nedostatečná. Bohužel nemám k dispozici statistické podklady, na jejichž základě by bylo možno přesvědčivě vyvrátit tvrzení, že vinu nenese systém společenské péče, nýbrž že běží vlastně o děti predisponované (ať již geneticky či chybnou rodinnou výchovou v útlém věku) ke zločinu, které se nutně ocitnou nejdříve v "polepšovně" a později, když nabudou právní odpovědnosti, skončí ve vězení. Orientační ukazatele však mluví spíše proti této hypotéze: zdá se, že distribuce věků, v nichž se mladiství delikventi poprvé ocitli v zařízeních společenské péče o děti, je poměrně rovnoměrná v celé škále, kojeneckými ústavami počínaje. Osobně jsem přesvědčen o statistické prokazatelnosti faktu, že stupeň narušení mladistvých a závažnost jejich trestných činů jsou přímo úměrné době jejich pobytu v dětských domovech a podobných zařízeních (respektive nepřímo úměrné věku, kdy do nich byli poprvé umístěni). A již s naprostou určitostí mohu tvrdit, že značná část brutálních a nemorálních praktik, které jsem označil za charakteristické pro soužití mladistvých v Libkovicích, se sem přenáší právě z dětských domovů. Možná jen z některých, možná existují i takové, z nichž se vůbec nerekrutují budoucí delikventi a které proto unikly našemu zkoumavému pohledu - chtěl bych v to doufat. Nemyslím, že bych poměry v Libkovicích líčil příliš růžově: přesto znám několik případů, kdy se mladiství, "propuštění" z výkonu trestu a rovnou eskortovaní zpět do dětských domovů, vzápětí dopustili jinak nesmyslných trestných činů jen za tím účelem, aby se pobytu v nich vyhnuli a mohli dočkat své pl-

noletosti v Libkovicích. Věru smutné vysvědčení o tom, co je společnost schopna nabídnout opuštěným nebo problémovým dětem - když předtím pyšně zlikvidovala veškerou církevní i soukromou charitativní péči!

Přibližně u pětiny mladistvých je úředně evidována drogová (nealkoholová) závislost různého stupně. Více než polovina mladistvých výslovně přiznává minulé zkušenosti s různými drogami - jen zcela výjimečně ovšem jde o klasické "tvrdé" drogy, daleko nejčastějším případem je zneužívání některých léků a jejich kombinací či vdechování omamných látek. I ve vězeňských podmínkách (a s hrozbou tvrdého kázeňského trestu) pak nejméně devadesát procent mladistvých vyhledává a využije každou příležitost k "fetování". Všechny tyto frekvence jsou natolik vysoké, že je nelze vysvětlit pouhým přirozeným sklonem či nemístnou zvědavostí. I ony jsou obžalobou společnosti, která své nastupující generaci nedokáže nabídnout jinou útěchu a naději než vdechování výparů nějakého chemického ředidla.

červenec 1986

§ 23 odst. 2 tr.z.: Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost.

Všeobecná deklarace lidských práv, č. 5: Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, čl.10/1:
Se všemi osobami zbavenými osobní svobody se jedná lidsky a s úctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti.

NÁPRAVNĚ VÝCHOVNÝ ÚSTAV MINISTERSTVA SPRÁVEDLNOSTI V A L D I C E

Bývalý klášter kartuziánů, založený r. 1627 Albrechtem z Valdštejna byl v letech 1855 - 1856 adaptován na věznici, která byla od té doby několikrát přestavěna a rozšířena. Po roce 1948 i původně klášterní, později vězeňský kostel přebudován na tovární halu. Těmto přestavbám padly za oběť i okolní zahrady, nyní se zde tyčí tovární komíny. V areálu věznice je umístěno asi 2 880 vězňů ve čtyřech odděleních. První a druhé odd. vzniklo přestavbou a zvýšením původních klášterních objektů. Třetí odd. je postaveno stranou a izolováno zvláštní zdí, je to budova vazebního typu z minulého století, vlastně vězení uvnitř vězení, čtvrté odd. je nejnovější. Ještě je zde ubytovna pro menší počet vězňů, vykonávajících trest v I. NVS, ti mají zvláštní postavení a nebudou dále zmiňováni. Ostatní vězni vykonávají trest ve III. NVS, která je nejtěžší. Trest v této skupině se ukládá zvlášť nebezpečným recidivistům a dále odsouzeným pro tr. činy uvedené v § 62 tr.z. Do roku 1983 byla tato věznice jedinou toho druhu v ČSR, od roku 1983 je režim III. NVS zaveden i ve věznici Mírov. Práva a povinnosti vězňů jsou vymezena zákonem č. 59/1965 Sb., zejména v §§ 10-17 a v ústavním řádu, který stanoví náčelník. A nyní jak je tomu ve skutečnosti.

U B Y T O V Á N Í : Vězni jsou ubytováni v celách od 20 m² do 50 m². Jejich počet se pohybuje od

10 do 30 a může být i větší. Cely jsou nedostatečně vytápěny, nestačí kapacita kotleny. Od r. 1983 mají vězni pouze dvě pokrývky, takže trpí zimou. Některá okna netěsní. V zimě se téměř nevětrá a v nedýchatelném ovzduší trpí především nekuřáci. Žádost o zřízení nekuřácké cely byla zamítnuta.

V Ý S T R O J : Oblečení vězně se skládá z košile, spodků, vesty, saka, kalhot, ponožek (pokud má vlastní) nebo onucí, čepice, spinek a bot. Tato výstroj pochází z vyřezaných vojenských zásob. V létě se vesta nepoužívá, ostatní výstroj je povinná. Na pracovišti montérková blůza a kalhoty i v největších vedrech. Úlevu má pouze pracoviště Mačkárna, kde pracují vězni při teplotách až 90°C. Smějí být jen v košili. V letech 1983-1984 bylo povinné nošení spinek i na pracovišti. Zvláště přísně se kontroluje užívání čepice. V létě je na ubytovně, v zaměstnání i na vycházce vedro. Tatáž výstroj se používá i v zimě: tričko, šála, kabát, rukavice jsou zakázány. K držení rukavic je třeba lékařské povolení. Pracoviště jsou vytápěna ústředním topením nebo ventilátory s teplým vzduchem, kvůli šetření energií a pro časté výpady je zde chladno, stejně tak i na ubytovně a na vycházce.

V Y C H Á Z K A : Odsouzený je povinen se zúčastnit denně hodinové vycházky. Tato vycházka je však pouze půl hodiny, delších 15 min. se jednotvárně pochoduje a 15 minut jednotvárně cvičí (tzv. soubory). V létě si někdy mohou vězni rozepnout sako nebo jeden knoflík u košile. Během vycházky nesmí odsouzený jíst, žvýkat, kouřit a během cvičení a pochodování ani mluvit. Vycházka se provádí ve dvojicích, které se nesmí přesunout ani vyměnit. Vše se provádí organizovaně, v pořadových útverech a na rozkaz. Pokud není dozorce spokojen s kázní, trestá vězně pochodováním. Někdy se podnapilí dozorcí baví tím, že nechají unavené vězně cvičit kliky a dřepy až do vyčerpání. Tyto úkony musí vězni provádět brzy po obědě. Vycházky se provádí bez ohledu na počasí, pouze při silných deštích a mrazech se vycházka ruší, rovněž při rozšíření nakažlivé choroby. K držení vlast-

ních bot či tmavých brýlí je třeba povolení lékaře. Také účastí na cvičení a pochodování může zprostit pouze lékař. V celkových souvislostech tedy převažují negativní vlivy a vycházka se stává represivním opatřením. Proto se také stala z práva povinnost.

K U L T U R A : Knihy - Vězeň nesmí vlastnit bez povolení žádnou knihu. Knihy náboženské se nepovolují vůbec, knihy odborné a cizojazyčné jen na zvláštní povolení pedagoga a vychovatele. To se dává jen výjimečně. V ústavní knihovně si může vězeň vypůjčit jednou za čtrnáct dní dvě knihy. Katalog obsahuje zejména beletrii nevalné úrovně, sovětské autory atd. Autoři jako Hemingway, Twain, London, Scott apod. se nevyskytují buď vůbec a nebo jen velmi omezeně. Kolují jen mezi vybranými odsouzenými a k ostatním se vůbec nedostanou. Část knihovny je vyhrazena pro držitele odznaku Vzorný pracovník (V.P.), kteří si mohou knihy vybírat osobně. Ostatním je rozváží knihovník po celách. Knihy vycházející na pokračování v denním tisku jsou při prohlídkách zabavovány.

Televize - je umístěna v kulturní místnosti. Počet míst je omezen a jednou týdně se odsouzení, kterým nebyla zakázána zájmová činnost, mohou účastnit pečlivě vybraného pořadu (má působit výchovně), většinou mezi 18,30 a 20,00 hod. Pro vybrané vězně, držitele odznaku VP, je možnost sledování sportovních přenosů či filmů větší, podléhá však také přísnému výběru. Pro odsouzené, kteří překračují výkonové normy a nejsou kázeňsky trestáni, jsou vybrány pořady v neděli odpoledne. Je to vždy forma odměny, kterou lze zakázat.

Kino - Jednou za čtrnáct dní mohou vězni navštívit filmové představení, pokud nejsou potrestáni zákazem zájmové činnosti. Výběr filmů je omezen na válečné, budovatelské, převážně sovětské filmy. Západní produkce se téměř nevyskytuje. Nejlepší jsou předválečné české komedie.

Tisk - Odsouzení mohou odebírat noviny a časopisy v omezeném rozsahu, platí je z kapesného, pouze tisk vydávaný KSČ, a tedy málo čtený, mohou platit i z úložného. Náboženský tisk není povolen vůbec, ani Technický magazín, 100 plus 1 a množství odborných časopisů. Lidová demokracie jen ve vel-

mi omezené míře. Z cizojazyčných pouze Czechoslovak Life a Neues Deutschland, ale jen na zvláštní povolení vychovatele a pedagoga. To se dává opět jen vyjíměčně, musí být odůvodněno.

Rozhlas - Cely jsou opatřeny rozhlasem po drátě, který je ovládán z kanceláře dozorců a vězni jej nemohou ovlivnit. Denně po sčítací prověrce a v neděli celé dopoledne i večer musí vězni poslouchat program stanice Praha bez ohledu na kvalitu. V neděli poslouchají magnetofonový záznam relace ústavního studia, kde se kromě reprodukované hudby vysílají informace o pracovních úspěších vězňů. Za držení krystalky či jen sluchátka je nejtvrďší trest.

Politické aktuality - Každý týden se musí vězni účastnit politického přehledu tisku za účasti vychovatele, kdy jeden z odsouzených čte články z denního tisku, zaměřené na různá výročí a podobné "aktuality".

Studium a zvyšování kvalifikace - V rámci útvaru je základní škola, kde si mohou negramotní a pologramotní vězni doplnit znalosti na úroveň 9. třídy ZDŠ. Některým vybraným jedincům se umožňuje vyučení v jiných oborech, a to i když o takové "zvýšení kvalifikace" vůbec nemají zájem. Jedná se o obory např. soustružník atp. Absolvent FF UK se zaučí v oboru pasíř a několik let pak vykonává stereotypní práci při montáži bižuterie. Skutečné studium je prakticky nemožné a vždy je spojeno s velkým rizikem. Na žádost o povolení ke studiu cizího jazyka příslušný referent (pedagog) neodpoví, pokud si vězeň opatří učebnici či jen opíše slovíčka, je trestán za nedovolenou činnost. Pokud je vězeň opakovaně dopaden při takové činnosti, jsou mu ukládány nejtěžší tresty, včetně samovazby. Vězeň se nemůže věnovat prakticky žádnému koníčku, ke všemu je třeba zvláštní povolení. Odsouzení nesmějí mít žádné výstřižky, nesmějí shromažďovat noviny a časopisy (po obdržení nového čísla musejí předešlé odevzdat), nesmějí se věnovat výtvarné činnosti či jakkoliv zpříjemnit pracovní či životní prostředí. Produkty takové činnosti jsou zabavovány. Vězni se naučí pouze cynismu, nenávisti ke společnosti a zdokonalí se v otevírání zámků a překonávání bezpečnostních opatření.

L É K A Ř S K Á P É Č E : V současnosti je vězeňským lékařem ve Valdicích dr. Ryjáček, odsouzený za kriminální trestnou činnost. Je to nejprominentnější osoba ve věznici vůbec. Jeho jednání s vězni se řídí zcela potřebami vězňů. I v normálních podmínkách se projevuje nedostatek léků, zde však je drastický. Vězni s lehčím onemocněním musejí pracovat a plnit vysoké normy. Několik příkladů: teplota menší než 38°C nestačí k pracovní neschopnosti, vězeň dostane pouze povolení několik dní ležet po práci, na rýmů ordinuje dr. Ryjáček kapesník. Při chřipkových epidemiích většina vězňů onemocnění přechodí, na ošetrovně je nedostatek míst. V péči tohoto lékaře přechodil ods. Hauska infarkt a byl zachráněn jen díky pozornosti dozorce, který posoudil jeho stav lépe než lékař. Po týdnu pobytu na jednotce intenzivní péče a tříměsíční neschopnosti se vězeň vrátil zpět na pracoviště. Trvalo několik týdnů, než mu na doporučení civilního lékaře byla přidělena lehčí práce. Protože vězni pracují v různých extrémních podmínkách (vlhko, hluk, vedro, exhalace apod.), měl by o jejich přidělení na pracoviště rozhodovat lékař. Jeho účast je pouze formální. Lidé se změněnou pracovní schopností, důchodci atd. musejí v těchto pracovních podmínkách pracovat jako ostatní, v některých případech je jejich norma snížena. Trvala práce neschopní, přestárlí a slepci jsou umístěni na odd. F se "zvýšenou" lékařskou péčí. Zde nepracují a dožívají s kapesným 10 Kčs měsíčně. Na ošetrovně není kuřárna, kouřit se nesmí nikde, koupání se neprovádí, knihy se nepůjčují, rozhlas nefunguje. Nemocní, kteří se mohou pohybovat, musejí uklízet celý. I tak se snižuje nemocnost.

S T R A V O V Á N Í : Druhy stravenek: V - základní stravenka pro neplniče výkonových norem, jídlo se dává bez masa a přídatku. P 1 - pro plniče výkonových norem na pracovištích, kde je lehčí práce s menšími výdělky. Maso kráceno na polovinu. Přídatek tvoří jedno vejce na tvrdo nebo džem. P 2 - pro plniče výkonových norem na pracovištích s normálním výdělkem. Maso není kráceno, přídatek tvoří např. dvě vejce na tvrdo, tavený sýr nebo několik dkg sádla. P 3 - pro vězně, kteří tři měsíce po sobě dosáhnou výdělku 2 200 Kčs (bez

přesčasů a příplatků). Když tento limit nedosáhnou v dalším měsíci, stravenka se jim opět sníží na P 2. Přídavek tvoří např. kousek salámu, džem nebo sýr a někdy i jablko. Od r. 1979 došlo v souvislosti se zvyšováním cen k podstatnému snížení kvality a množství jídla. Maso téměř vymizelo, jen dvakrát týdně asi 2 dkg většinou mletého masa. Mléko dostávají vězni jedenkrát týdně půl litru a zpravidla zředěné. K večeři bývají těstoviny, hrách, brambory či rýže, málokdy chutně upravené či omaštěné. Ovoce či zelenina je omezena na kyselé zelí, okurky, nakládanou řepu a někdy i jablka. K snídani dostává vězeň čtvrtku suchého chleba (je vždy starý a tvrdý) a bílou kávu z náhražky.

N Á K U P Y : Se provádějí z kapesného jednou za čtrnáct dní. Je k tomu určen jeden vězeň pro celý oddíl. Nákup je omezen na 30 ks čaje po 1,80 Kčs za kus, 15 ks tabáku a papírků. Výběr potravin je velice omezen a nejsou ani běžné druhy, např. masné výrobky. Nákupčí tedy nakupují to, co je k dispozici, bez ohledu na potřebu vězňů. Reklamacce jsou bezpředmětné. Další omezení představuje limit 300 Kčs, které smí odsouzený vlastnit v táborových poukázkách. Částky, které jej přesahují, zabavují příslušníci SNV při osobních prohlídkách. Zakoupené potraviny musí odsouzený hned konzumovat, konzervy jsou při prodeji propíchnuty, je zakázáno ukládat je na okna. Potraviny je zakázáno tepelně upravovat. Čaj se smí vařit na pracovišti hodinu denně, mnozí pracují přesčas, aby si mohli uvařit čaj dvakrát denně. Zbytek dne jsou vařiče uzavřeny. Na ubytovně je možno čaj zavařit v horké vodě (pokud teče) při mytí šálků. Nesmí se přitom použít sklenice, pouze hliníkové jídelní misky.

B A L Í Č K Y A P O Š T A : Odsouzený smí dostat jednou za deset měsíců 2 kg balíček, pokud mu není toto právo pro kázeňský přestupek odňato. Balíček podléhá kontrole, při které se zabaví čaj (přestože je povolen), cigarety přesahující 100 ks, ponožky a veškeré nepovolené předměty. V balíčku smí být konzerva (ta se propíchná), salám je rozkrájen, cigarety (vysypány z obalů), vše je pečlivě prohlédáno. Zabavené věci se ukládají do osobních

věcí, kde k nim vězeň nemá přístup. Při delším trestu se znehodnotí. Odsouzený smí napsat jeden dopis jednou za tři týdny, na jednu ze dvou povolených adres nejbližších rodinných příslušníků. Nesmí být větší než jeden list formátu A 4, nesmí obsahovat žádné informace o poměrech ve věznici, o odsouzeném (ani zdravotním stavu), ani jiných osobách, ani vzkazy jiným osobám. Pokud dopis nevyhovuje těmto předpisům, je zabaven a vězni je umožněno napsat další dopis. Mnozí vězni si však nedopisují, protože téma je omezené výhradně na rodinné záležitosti. Smějí psát jen rodinným příslušníkům a dostávat dopisy jen od nich. Množství přijatých dopisů není omezeno, vězeň však smí mít pouze jeden dopis, předchozí musí zničit nebo odevzdat. Pohlednice se zásadně nedoručují. V dopisech nesmí být vloženy další předměty (žiletky, známky apod.). Na držení fotografií je třeba zvláštního povolení vychovatele, vydává je zpravidla na dva kusy fotografií rodinných příslušníků. Cenzuruje se soukromá i úřední korespondence, příslušníci se snaží ovlivnit vězně, kteří si stěžují, a ušetřit tím práci tzv. kontrolním orgánům.

N Á V Š T Ě V A : Odsouzený má právo na návštěvu rodinných příslušníků jednou za deset měsíců. Před návštěvou i po ní je podroben důkladné osobní prohlídce. Před návštěvou se musí převléknout do čistého nového obleku a prádla, který ihned po skončení návštěvy zase odevzdá. Během návštěvy nesmí nic předat ani dostat, nesmí se příbuzných ani dotknout, rozhovor musí být přítomnému dozorcí srozumitelný a je omezen stejně jako korespondence. Příbuzní jsou poučeni, že při překročení tohoto omezení se návštěva ukončuje. Za normálních okolností trvá hodinu. Vzhledem k tomu mnozí vězni ani nežádají o návštěvu, zvláště když příbuzní bydlí daleko.

P R O V Ě R K A P O Č E T N Í H O S T A V U : Provádí se dvakrát denně. V pracovní dny hned po budíčku ranní směny, ve volných dnech hned po budíčku celého útvaru v 6,00 hod. Tak je odpolední směna připravena o půl hodiny spánku. Vězni nastupují organizovaně po světnicích v pochodovém útvaru, nastupují do čtyřřádu a po povelu "Čelem vzad" jsou počítáni zády k dozorcům. Pokud nejsou dozorcí spokojeni s kázní či

nesouhlasí-li početní stav, celá procedura se opakuje. Opět se počítá večer v 18,30 hod. Prověrka probíhá postupně ve všech prostorách ústavu i na pracovišti.

P R A C O V N Í P O D M Í N K Y : Vězni jsou rozdělení do oddílů a ubytováni podle pracovišť. Tato pracoviště jsou umístěna v areálu věznice a jsou střežena dozorci, stejně jako ubytovny. Dále zde dohlízejí civilní mistři a brigádyři z řad vězňů, odpovědní za chod pracovišť. V NVÚ Valdice jsou tato pracoviště: Mechanika (výroba speciálních zařízení pro FMV), Továrna dětských vozidel (výroba dětských kočárků), Karbo (výroba karborundových nástrojů), Agro (výroba součástek zemědělských strojů), Technolen (výroba stanů), LIAZ (výroba automobilových součástek), Elektropraga lisovna a opracovna (lisování, opracování a montáž vypínačů, zásuvek atp.), Skleněnka (výroba vánočních ozdob a suvenýrů), JBS - Jablonecké sklo (mačkárna - ruční výroba skleněných výlisků), JBS brusírna (opracování výlisků ze skla), Železnobrodské sklo - ŽBS - mačkárna (strojní výroba skleněných perel), Návlek (výroba náhrdelníků), Bižuterie (montáž různé bižuterie), Táborová režie (kuchaři, holiči, údržba). Na některých jsou zvlášť těžké podmínky (brusírna - vlhko, mačkárna - vedro, opracovna - prach, lisovna - práce s fenolem apod.). Pracoviště LIAZ stř. 360 je pokládáno za jedno z nejlepších. Nevyskytují se zde téměř neplnění výkonových norem, ale situace není zdaleka ideální. Stížnosti na jednání mistrů se paušálně zamítají, rovněž stížnosti na další nedostatky. Pracoviště prý odpovídá hygienické normě, přestože v halách jezdí vozíky na naftový pohon. Za tři roky zde onemocnělo sedm vězňů na TBC (Dlabaja, Šturza, Pernice, Babinec, Fillo, Zimmerhänzel a Šarman dvakrát).

F I N A N Č N Í O D M Ě Ň O V Á N Í : Z celkového výdělku je vězni vypláceno kapesné ve výši 5% (pokud není potrestán snížením kapesného). Asi 70% výdělku jde na konto NVÚ (tzv. náklady výkonu trestu), zbývající částka se dělí na exekuční pohledávky, úložné a popř. výživné. Při hodně nadsazeném výdělku 2 000 Kčs, který nemá zdaleka každý, činí kapesné 100

Kčs, což je částka naprosto nedostačující k nákupu kuřiva, čaje, hygienických potřeb a popř. i jídla. Soustavný nedostatek vede ke krádežím, demoralizaci a strešsům. Pětiprocentní kapesné se vyplácí jen z každé celé stokoruny, menší částka není brána na vědomí, z 1 600 Kčs je 80 Kčs kapesného, z 1 698 Kčs rovněž. Do 31.12.1983 platila vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 1/1977 Sb. o srážkách z pracovní odměny vězňů, stanovila mj., že výdělek vyšší než 2 050 Kčs byl ukládán vězňům na konto. Podle nové vyhlášky se nyní výdělek rozděluje celý. (Např. z výdělku 3 900 Kčs obdrží vězeň na úložné asi 900 Kčs.) Je to drastické snížení životní úrovně vězňů a znamená zvýšení zadluženosti. Mnozí jsou propuštěni s desetitisícovými dluhy a neschopnost placení je přivádí zpět do vězení. Např. odsouzený Vinklát měl po šestnácti letech výkonu trestu na úložném 720 Kčs.

K Á Z E Ň S K É T R E S T Y : Lehčí jsou důtka, zákaz zájmové činnosti, zákaz přijetí balíčku. Těžším trestem je umístění do uzavřeného oddělení po pracovní době (UOMPD) až na 30 dnů. Může být ukládáno opakovaně. Takto potrestaný vězeň je po pracovní době odveden na uzavřené oddělení, umístěné vždy na příslušném oddíle. Zde je podroben ponižující osobní prohlídce. Svlečený donaha musí dělat dřepy, obraty, ukazuje chodidla, otvírá ústa. Potom je převlečen do tepláků a umístěn na celu. Cela je nhrubo omítnuta (viz II Oddíl), na cca 18 m² bydlí 8 vězňů. Spí na dvojitých dřevěných pryčnách bez matrací. Během dne je ležení či sezení na pryčně přísně zakázáno. Cela je nedostatečně osvětlena žárovkou, umístěnou ve stěně za luxferem. K vybavení patří kohoutek na studenou vodu, umístěný nad záchodem. Klozet není nijak oddělen od místnosti. Cela tedy slouží jako ložnice, jídelna, umývárna a záchod současně. Okno je příliš malé, takže nestačí k větrání ani osvětlení cely. Vězni musí spát hlavou ke dveřím, a protože pryčny jsou umístěny za sebou, má vždy jeden z vězňů hlavu u nohou druhého. V uzavřeném oddělení nesmějí vězni kouřit, navštěvovat kino či televizi. Nemohou ani číst knihy, časopisy a sledovat rozhlas po drátě, což je jinde po-

voleno. Skutečně tvrdým trestem je umístění do CUO (celodenní uzavřené oddělení) a do samovazby (SA). Může být uloženo náčelníkem oddílu až na dobu 30 dnů. Tyto tresty se vykonávají na proslulém III. oddělení. V cele cca 13 m² jsou ubytovány 4 osoby. Vězni nepracují, celý den jsou v cele, kromě vycházky. Ta se skládá z 15 min. cvičení a 45 min. pochodování. Provádí se denně. Ponižující prohlídky a ostatní omezení v ještě větší míře než na UOMPD. Omezeno je vše včetně stravy. Vězni dostávají polovinu základní dávky. Stravování vypadá asi takto: snídaně - kousek suchého chleba, káva z melty. Oběd - vodová polévka (asi 20 lžic), omáčka (6-10 lžic), příloha 3 houskové knedlíky, popř. hrst rýže nebo těstovin, večeře - nemaštěné rizoto (asi 10 lžic). Přídavky i maso jsou zakázány, rovněž nákup jakýchkoliv potravin. Trest v SA se vykonává v podobných podmínkách, cely jsou však umístěny v podzemí, je zde šero, vlhko a chladno. K umístění vězně do těchto kobek je dokonce třeba souhlasu lékaře, ten se však dává formálně. Za pobyt v těchto příjemných místech si vedení věznice účtuje 50 Kčs denně. Do roku 1983 to bylo "pouze" 28 Kčs. Posledním trestem je umístění do zvláštního oddělení (ZO) až na dobu šesti měsíců. Trest se vykonává rovněž na III. oddělení. Odsouzený zde pracuje, nemá však přístup ke kultuře a jeho kapesné se krátí na čtvrtinu. Při výdělku 1 000 Kčs je to 10 Kčs měsíčně. Na oddělení se smí kouřit, při výši kapesného je tato možnost spíše teoretická a jen zvyšuje napětí, hádky a rvačky. Vězni žijí v permanentním stresu. Kromě uvedených oficiálních trestů řeší dozorcí přestupky vězňů někdy přímo na místě tím, že je zbijí, popř. uloží úklidové práce. Tak jsou trestáni i za činnost, která sice není výslovně zakázána, ale není ani povolena. Je to např. cvičení a posilování.

D A L Š Í O M E Z E N Í : Přestože má odsouzený právo na osmihodinový spánek, nerušený, nikdy ho nemůže realizovat. Vězni, pracující na směny se navzájem ruší, protože jsou umístěni v jedné cele. Kromě toho je ruší dozorcí, zavírající ocelové dveře zcela bezohledně se značným hlukem. KAŽDÝCH 14 DNÍ je odsouzený povinně ostříhán dohola.

Několikrát do roka se provádí v NVÚ hromadná prohlídka všech vězňů a všech prostor ústavu. Vězni vyndají vše z kapes. Kapesník, popř. potraviny musí položit na zem, pak stojí s čelem ke zdi s rukama nad hlavou a dozorcí je ohmatávají. Po prohlídce se vězni vrátí zpátky do cel, které jsou důkladně zpřeházené, a věnují se úklidu. Za škody a ztráty nikdo nezodpovídá. Uvedení věcí do původního stavu je velmi pracné, protože umístění veškerého majetku vězně je přesně předepsáno zároveň s výstrojí a vybavením cel, mnohdy rozhodují milimetry. Tyto předpisy se často mění, navíc každý vychovatel má vlastní výklad. Přestože vedení věznice vyžaduje vojenskou jednotnost, úprava se stále liší, vězni jsou přemisťováni z oddílu na oddíl a vychovatelům to umožňuje potrestat v případě potřeby kohokoliv pro nepořádek ve skřínce. Takto je možno uložit libovolný kázeňský trest včetně samovazby, protože proti druhu a výši trestu se vězeň nemůže odvolat. Odvolání je ostatně pouhou formalitou, nemá odkladný účinek a je mnohdy projednáno až po vykonání trestu. Vychovatelův nadřízený má možnost kázeňský trest ještě zvýšit, takže odvolání jsou řídká.

V Ý S T U P N Í O D D Ě L E N Í : Bylo původně zřízeno k adaptaci dlouhodobě vězněných odsouzených na podmínky civilního života. Jsou zde umísťováni vězni s delším trestem (více než 3-4 roky) několik měsíců před výstupem podle výběru vychovatele. Toto oddělení je v přízemí druhého oddělení, výhody zde vězni nemají, režim je v podstatě stejný jako na jiných oddílech, místo adaptace na civilní podmínky jsou vězni vybíráni na úklidové práce, snad proto, aby se jim výkon trestu ještě v poslední fázi znechutil. Tyto skutečnosti jsou vychovatelům známy, takže sem vězně umísťují vlastně z trestu. Před propuštěním projdou ještě lékařskou prohlídkou, pohovorem se sociální pracovníci a mohou si hledat práci pomocí odpovědí na inzeráty v novinách. Dva měsíce před propuštěním mohou požádat o povolenku k růstu vlasů...

T Ř E T Í O D D Ě L E N Í : Budova izolovaná zdí od vnějšího světa i samotné věznice, přístupná zvláštní branou. Jednotlivá patra jsou uvnitř opa-

třena ochozem, okna jsou zvenčí opatřena sítěmi a laminátovými zábranami, aby se znemožnil jakýkoliv styk mezi vězni. Zde se vykonávají tresty soudní izolace, je zde oddělení zvláštního dozoru a výkon kázeňských trestů SA, CUO a ZO. Tento oddíl je smutně proslulý z padesátých a sedmdesátých let. Ve sklepení se vykonává trest SA a jsou zde izolováni vězni, kteří drží hladovku. Tento způsob protestu je značně rozšířen, přestože odsouzení zde nevýslovně trpí, je jim uzavírán pří-
vod vody, v době od března do května a od září do listopadu se netopí, přestože je zde velmi chladno. Po určité době jsou vězni krmeni hadicí tak dlouho, až je jejich odpor zlomen. Po ukončení hladovky jsou trestáni kázeňsky (CUO, SA), navíc riskují trestní postih podle § 171/1 (maření výkonu úředního rozhodnutí). I za těchto drastických podmínek se vězni uchylují k hladovce a prakticky stále ji drží. V přízemí jsou vězni v oddělení zvláštního dozoru tzv. OZD (velké plechy). Umísťují se sem zvlášť nebezpeční vězni po rozhodnutí vedení SNV v Praze. Jsou zde oddělení od dveří ještě ocelovou mříží, na vycházky chodí v poutech, připevněných k opasku. Jsou ubytováni samostatně či po dvou. Pracují na celách, dostávají základní stravu. Kultura je omezena na některé noviny, výběr knih je velmi slabý, večer se přehrává záznam rozhlasových zpráv. V prvním patře je výkon kázeňského trestu ZO a oddělení zvláštního dozoru (tzv. malé plechy). Je zde stejný režim jako na OZD v přízemí, pouze vězni nejsou poutáni při vycházce. V druhém patře je výkon kázeňských trestů CUO a soudní izolace. Zde jsou vězni ubytováni po dvou, nepracují. Mají základní stravu a režim jako ZO. Jednou za měsíc dostávají zubní kartáček, pastu a mýdlo. Tzv. soudní neboli zostřená izolace (§ 7 zákona č. 59/65 Sb. o výkonu trestu) se ukládá na návrh prokurátora či náčelníka NVÚ i bez tohoto návrhu zvlášť silně narušenému odsouzenému, jestliže je odsouzen do III. NVS, nebo byl-li mu zmírněn trest smrti. Ukládá se na dobu od šesti měsíců do dvou let. Vězeň nedostává kapesné, nesmí přijímat balíčky, četba se omezuje na vybrané knihy a časopisy, dopis smí odeslat jednou za měsíc, návštěvu smí přijmout jednou za rok. Práce je mu přidělena pouze jako odměna. Výdej

stravy na III. odd. se provádí okénky ve dveřích podobně jako ve vazbě, vycházky se konají postupně po patrech. 15 min. jednotvárného cvičení a zbytek "vycházky" se pochoduje. Přitom vždy asistuje psovod.

Ú M R T Í A S E B E V R A Ž D Y : Dlouhodobý pobyt v NVÚ, kde 15 či 25 let není nijak výjimečným trestem, působí na osobnosti vězňů značné změny, část jich upadá duševně i tělesně, někteří propadají homosexualitě, existují zde páry žijící manželským způsobem, vyskytuje se prostituce a znásilnění. Tyto vztahy vedou k udavačství a intrikám, problémy pak vězňi řeší či jsou nuceni řešit sebepoškozením či sebevraždou. Některé skutečně sebevraždy však není možno vysvětlit ani tímto způsobem. Např. ods. ZUBKO z Chomutova, který se oběsil na cele 3. odd. v r. 1981. Podobně v r. 1982 ods. OSTRÝ v cele CUO na 3. odd. V r. 1983 se oběsil v samovazbě ods. MORAVANSKÝ, který byl duševně nemocen, dvakrát hospitalizace v Psychiatrické léčebně v Bohnicích. V r. 1984 se oběsil na 1. odd. pracoviště Mechanika ods. KOZOHORSKÝ. Tentýž rok na stejném odd. pracoviště Bižuterie si podřezal žíly ods. HAVLÍČEK; někteří odsouzení nesnesou psychickou zátěž a projeví se u nich duševní choroby. Např. ods. HLINOMAZ, ods. GULA, ods. SVATA, ods. KVAPIL Hubert. Každoročně se řada vězňů o sebevraždu pokusí nebo si způsobí zranění, mnohdy těžká (přerezáni šlach na nohou, polykání kovových předmětů, vypití žíraviny, sypání inkoustové tuhy do očí apod.). V únoru 1985 byl na pracovišti kotelna zasypán uhlím zaublovač KMETÍK. Zřítila se na něj stěna uhlí značně převyšující povolenou hranici. Halda uhlí měla být snižována buldozerem, určeným k tomuto účelu. Ten však stál nepoužíván opodál, aby se ušetřila nafta. Smrt ods. Kmetíka přispěla pouze k tomu, že se již bezpečnostní předpisy na pracovišti kotelna dodržují.

Jan Litomiský - Jiří Wolf

JABLONECKÁ BIŽUTÉRIE - PRODUKT OTROCKÉ PRÁCE VĚZŇŮ

Na chodbě samovazby je slyšet cinkání klíčů, otevírá se katr. Kroky bachařů ohlašují čas večeře. Dveře jedné z cel se odemykají a dozorce bere dva vězně na chodbu. Tam jim dává dřevěné plató s otlučenými plecháči a odchází s nimi přes dvůr do vězeňské kuchyně. Druhý bachař zůstává v kanceláři. Za pět minut začne výdej stravy. Ve všech celách již netrpělivě čekají na večeři. Všichni si již vydrhli kousek podlahy u dveří, na kterou si bleskově vyklopí svůj příděl. Minuty se pomalu vlečou a slin v ústech přibývá. Sedím na nejbližší pryčně u dveří a to čekání na kousek žvance mi připadá neko-
nečné. V cele nesvítí ani ta čtyřicetiwattová žárovka, ale o-
či již tmě přivykly. Konečně je slyšet bouchnutí venkovních
dveří a odemykání katru. Po chodbě se v doprovodu bachařů blí-
ží vězni s platem ešusů. "Od cely číslo dvě až po desítku jsou
samovazby, tam dáte jen poloviční dávku." Vězňové, vykonávající
tohoto dne službu chodbařů, pokládají na plechové stolky
před celami ešusy s jídlem. Za nimi jde bachař, bere ešusy ze
stolků, odemyká okénka ve dveřích a podává jídelní plecháčky
vězňům. Výdej večeře probíhá poměrně rychle. První bachař po-
nechává otevřená okénka a asi o čtyři cely za ním jde jeho
kolega, který ešusy opět od vězňů vybírá. Čekám, až se otev-
ře okénko ve dveřích, беру co nejrychleji ešus a jeho obsah
vyklápím na betonovou podlahu, abych jej za několik okamžiků
mohl zase vrátit. Všechno už dělám naučenými pohyby. Jakmile
plecháč zmizí a okénko se zavře, dívám se, co mi dnes milos-
tivě předložili k večeři. Na podlaze je trochu vodové omáčky
a dva namodralé brambory. Pomalu jím a snažím se ty pomyje
vychutnávat. Potom prstem vytírám zbytek omáčky z podlahy. Ve-
čeře končí. Ano, ponižují se, ale stejně tak se tu ponižují
všichni ostatní. Pro dozorce ostatně nejsme nic víc než doby-
tek. Tak nás oslovují a tak s námi jednají. Byli tu někteří,

co raději vraceli ešus i s jídlem, než by se snížili k tomu, jíst z podlahy. Zkusili to však jen jednou, nanejvýš dvakrát. Pokaždé se ihned otevřely dveře a bachař je zkopal tak, že příště vraceli ešus prázdný. Já jsem z počátku také raději vyhazoval jídlo do francouzáku (vězeňské WC se šlapkami), ale přišli na to a označili mé počínání jako hladovku. Jelikož v našich "humánních nápravných zařízeních" nemá odsouzený právo ani na smrt hladem, dostal jsem pořádnou nakládačku (gumoléčku pendrekem) a ještě jsem musel být moc rád, že proti mně nezahájili další trestní stíhání za sebepoškození. Ostatně vyhazovat jídlo tu vydrží většina lidí tak pět až šest dní, pak hrdost přemůže hlad. A také bití! Uvědomil jsem si, že v tomto prostředí nemá v podstatě smysl zahajovat hladovku. Jednak zde hladovka nemůže nikdy končit smrtí - čímž se vytrácí její demonstrativní charakter - a kromě toho člověk si pro zbytek života ničí zdraví. Nehledě na to, že po zahájení hladovky je vězeň neustále vystavován dalším represím, které ho mají přinutit jíst a které mohou být korunovány i dalším trestním stíháním dle § 171 odst. 1 C tr. zák. pro maření výkonu úředního rozhodnutí. Jsou de facto s to zamezit proniknutí jakýchkoliv informací o hladovce z věznice ven, takže se nemůže stát ničím víc než samoučelnou revoltou či aktem zoufalství. Nezbyvá mi tedy, než - jako tisíci ostatních - nechat se ponižovat a jíst ze země. Chodbou prochází bachař a kochá se pohledem na chlemtající vězně. Nemají rádi hladovkáře ani ty, kdo se štítí jíst z podlahy, pociťují to jako vzpouru a jako projev pohrdání, který je zasahuje osobně. Dnešní večeře proběhla v pořádku. Všem znamenitě chutnalo. Ostatně dávají toho jídla tak málo, že člověk nestačí ani pocítit chuť, a na podlaze je již jen mastná skvrna. Hlad se každým dnem prudce stupňuje, pro mnohé je natolik neúnosný (spolu s psychickými účinky izolace, zimou a fyzickým týráním), že raději volí smrt. Bylo tu velmi mnoho případů, že se někteří podřezali a z hladu pili svou vlastní krev. Tyto případy nejsou nijak řídké. Je to nejen hlad, co tu dohání k zoufalství. Snad ještě větší utrpení působí příšerná zima.

Po jídle řádně vydrhnu podlahu, ze které jsem jedl a opět se vláčím svých pět kroků sem a tam. Sednout si nemůžu.

Zatímco jsem jedl vsedě na bobku, řádně jsem promrzl a teď se musím chůzí trochu zahřát. Někdy mi zimou až cvakají zuby jako kostlivci a brečím zoufalstvím jak malý kluk. Je měsíc květen, ale sem do betonového bunkru teplo slunečních paprsků nikdy nepronikne. Stěny jsou příliš silné, nestačí se řádně vyhřát. Stále kašlu a pociťuji řezavou bolest v ledvinách. Asi zánět. Už několikrát jsem při raportu žádal o předvedení k lékaři. Marně. Začínám mít strach o své zdraví. Zdá se mi - pomalu tomu začínám věřit - že se jedná skutečně o moji likvidaci. Pomalu taky přestávám věřit, že se odtud z toho pekla někdy dostanu.

Ze půl hodiny přijde služba a vyhlásí přípravu na večerku. Těším se, až si budu konečně moci vzít své dvě tenké špinavé deky, zabalit se do nich a usnout. Zatím mi dávají dvě deky, ale někdy z rozmaru mi povolí jen jednu. Tehdy se spaní stává spíš utrpením. Abych si je aspoň zmírnil, našel jsem při jedné vycházce na chodbě noviny a vyčpal si s nimi kožené pantofle. Bachaři na to přišli a zmlátili mě. Noviny mi samozřejmě sebrali.

V této cele není žádný styk ani s venkovním světem, ani se samotnou věznicí. Nemám právo ani na čtení novin a psaní dopisů. Nevím nic. Co je se ženou, co je se synem, co je nového doma - nevím již přes rok nic. Jediným mým společníkem je ticho, občas přerušené zvukem splachovacího záchodku ve vedlejší cele nebo řevem bachařů a nářkem jejich obětí. Každou chvíli se tu někdo podřeže. Není týdne, aby ráno neodnášeli někoho zalitého krví. Někdy se ho podaří i zachránit. Je to tu jako na jatkách. Samá krev a řev. Mnohdy závidím těm, kteří už mají tohle utrpení za sebou.

Z mého zamyšlení mne vytrhlo zaječení bachaře: "Příprava na večerku!" Přišla tedy již nová směna, která po převzetí služby vyhledáje večerku. Připravuji se. Svlékám špinavý vězeňský mundúr a skládám jej do předpisového komínku. Čekám jen, až se otevřou dveře, abych podal povinné předpisové hlášení a po prohlídce cely si vzal ze skříňky na chodbě deky. Sedím vedle komínku na palandě a třesu se zimou. Nohy a ruce mám jako leď a strašně vyhublé. Čím dál tím víc hubnu. Na

první cele se už otevírají těžké dveře, z dálky slyším, jak vězeň podává hlášení. Nestačil je však dokončit. Slyším tlumený úder, jak jeho tělo po ráně pěstí narazilo na plechový kryt topení, pak další tupé rány a řev. Asi kopance. Chodbou se nese řev bachařů a sténání. "Ty dobytku, tys tu kouřil, co?" "Ne, nekouřil". "Kouřil, já ti dám, ty hovado." Padají další rány a kopance. Dveře se po chvíli znovu zavírají, bachaři otevírají další celu a scéna se opakuje. Opět rány, kopance a řev. Opět sténání. Řev a ječení bachařů ještě tak snáším, ale při tom sténání a výkřicích vězňů mi v žilách tuhne krev, cítím zuřivost někde hluboko na dně, bezmocnou zuřivost. Víím, že scéna, která se odehrála na prvních dvou celách, čeká všechny na uzavřeném oddělení. Bachaři přišli opět do práce opilí, to je zřejmé z jejich řevu.

Než se dostanou ke mně, zbývá jim ještě sedm cel, ještě šest, ještě pět. Musím čekat, až se profackují až ke mně. Snad se aspoň unaví a rány, které mě čekají, nebudou tak silné.

Ozývá se řev na další cele. Zacpávám si uši. Nemůžu to už poslouchat. Pomalu se blíží ke mně. Jsem připraven na nejhorší. Jen abych už to měl za sebou.

Konečně slyším ve dveřích své cely klíč. Současně se nad mojí hlavou rozsvěcuje čtyřicetiwattová žárovka. Stavím se do pozoru pod oknem naproti dveřím, v rukou držím špinavý a rozdraný raneček hadrů složených do komínku a snažím se poznat hodnotu prvního bachaře, který vstupuje do cely: "Pane nadstrážmistře, odsouzený číslo 12316, cela číslo devět, umístěn na samovazbě po dobu třiceti dnů!" Ve dveřích stojí dobře živý bachař s přiblblým výrazem v ksichtě. Za ním druhý v hodnosti strážmistra. Ten první je po lágru proslavený tím, že bije vězně s rozkoší. Činí mu to nesmírné potěšení. Ten druhý zas při osobních prohlídkách vášnivě ohmatává zadnice a genitálie vězňů. Každý tu má nějakou zálibu. Stojí tu přede mnou a připadají mi jako dravci. Obětí tu budu samozřejmě já. Nadstrážmistr se ke mně potácí s koženými rukavicemi na ruku, celými potřísněnými krví. Náhle zařve: "Tys tu, dobytku, kouřil, co?" Z huby mu táhne alkohol a oči se mu lesknou. Ten druhý netvor je taky opilý. Musím se držet, abych do těch hnusných ksichtů neplívl.

Co mu mám odpovědět? Když řeknu, že jsem nekouřil, zbijí mě. Když řeknu, že jsem kouřil, zbijí mě taky. Nemám prostě na vybranou! Odpovídám předpisově: "Pane nadstrážmistře, nekouřil jsem!" První rána, mířená na břicho, mě nutí ohnout se v pase, a už je tu úder do obličeje. Složený komínek mi padá na zem a já na něj. "Vztyk!" slyším nad sebou.

Pokouším se vstát. Sotva se postavím, další rána mě sráží znovu k zemi. Padám na plechový kryt studeného topení. "Vztyk!" slyším znovu. "Já ti dám válet se po zemi!" Znovu se potácivě zvedám. Nadstrážmistr ustupuje ke dveřím a jeho místo zaujímá druhý bachař. Jde přímo ke mně, ale nezaútočí. Obejme mne kolem ramen a přitom si sáhne na studený kryt topení. "Au, ty dobytku, máš tu nějak horko, skoro jsem se spálil. Budeme tu muset vyvětrat."

Pak se rozhlédne po cele a hledá další "závedy". Ukáže na francouzák: "Ten hajzl není vůbec umytej!" Vrhá se na mne, strhává mě na zem a vleče za krk k záchodu: "Tu špínu teď slížeš vlastním jazykem, hajzle!" Cpe mi hlavu do záchodku a řve. Už nevnímám nadávky. Snažím se zapřít hlavu před samým okrajem jímky, jinak mne utopí. Ten blázen by toho byl schopen. Až by vystřízlivěli, udělali by z toho jednoduše sebevraždu.

"Vylízat všechno!" řve na mě, "lízej, ty dobytku!" a snaží se mi nacpat hlavu co nejhluběji do záchodku. Vzpírám se. Záchodek je čistý. Sám ho několikrát denně myji pro pořádek i z dlouhé chvíle. Bachař mne odhazuje doprostřed cely a kope do mne. "Moje příkazy budeš poslouchat a plnit, já ti ukážu, kdo je tady pánem!"

Kope do mne, přidává se k němu i jeho kolega. Kopou do mne s jakousi systematickostí, z jejich výkřiků je znát radost a potěšení, jaké jim tento sportovní výkon činí. Bolestí si ani neuvědomuju, že jsem se pomočil. Po zemi jsou drobné cákance krve. Mám roztržený horní ret. Fyzická bolest se slévá v nelidské utrpení. Kopou, kam se trefí, nevyhýbají se žádné části těla. Jednou jsou to nohy, podruhé hlava, ledviny, břicho nebo záda. Další bolest přichází, když se zdá, že předchozí dosáhla maxima. Tlumím v sobě výkřiky, leč marně. Po chvíli řvu jako zvíře. Je to nelidský řev, chvějí se strachem.

Bachaři se smějí a každý po svém oznamuje výkřikem, že právě zasáhl nejcitlivější část lidského těla. Navzájem se hecují. "Josef, já měl lepší trefu než ty, to musíš takhle!" Už aby byl všemu konec. Jsem bezmocný. Nemůžu se bránit, nezbývá než čekat, až je to přestane bavit. Byli zde mnozí, kteří se bránili. Ty buď utloukli, nebo skončili před soudem za "napadení dozorce" a dostali pět let navíc. Z napadeného se může lehko stát útočník-právě zde. Stěžovat si nemá smysl. Všichni, kdo si stěžovali, byli odvedeni sice k náčelníkovi věznic, ale ten si je pouze vzal "osobně na starost". Tak dlouho je bil, až mu v kanceláři podepsali protokol, že si vše vymysleli. Tato zstrašovací metoda se osvědčila natolik, že teď už si nikdo nechodí stěžovat. Bachaři mají volné ruce a dělají, co chtějí. Vždyť je kryje sám náčelník tábora.

Najednou do mně přestali kopat: "Ven, dobytku, pro díky!" Asi se příliš unavili a zábava začala pro ně být dřinou, nebo si musejí šetřit síly na další cely. Lezu po čtyřech z cely na chodbu. Celé tělo mě bolí. Strážmistr vběhne do cely, nabere botou ze země mé hadry a vykopne je před celu na zem: "Složit, ty hovědo" řve, "kdo si myslíš, že to bude za tebe uklízet?" Skládám hadry, slzy a krev mi tečou po tváři, mám příšerný vztek. Beru si dvě deky a vracím se do cely. Dveře se zavírají. Padám na prkna dřevěné palandy, když slyším za dveřmi slova bachaře, který říká svému kolegovi: "Takový je nejlepší postavit ke zdi a odprásknout jako v Rusku a žádný sraní s nima!"

Jakmile zamkli celu, zhasli i světlo. Opět mě obklopuje tma. V tom okamžiku cvaknou dveře vedlejší cely a už je slyšet jejich řev. Pouštějí se tedy do Cikánka, který je teď na řadě. Dostává svůj denní příděl a prosí o milost: "Ne, páne veliteli, ne, prosím vás, né, nééé.." Na něm si nechávají zvlášť záležet. Všichni bachaři v lágru nenávidí Cikány a nijak se tím netají. Cikáni-Rómové mají v lágru snad nejhorší peklo. Nezáleží vůbec na jménech, stačí tmavší barva kůže a jsou ztraceni. Zítra nebo pozítří si to možná ten od vedle hodí - oběsí se. Bijí ho už příliš dlouho, než aby to mohl vydržet. Cikánů je tu skoro jedna třetina, což dává ostatním vězňům jakous takous naději, že je týrání mine.

Kolik jim ještě zbývá cel, aby se profackovali ke konci chodby? Nikoho nevynechají. Žádnou příležitost si nenechají ujít. Cikánek vedle stále ještě naříká. Pokládám deky na palandu a utrhávám ze spodků cáry, abych si jimi mohl obvázat krvácející rány. Ze spodků toho už mnoho nezbývá. Nejednou jich používám k výrobě obvazů. Mám odřená kolena, loket, natrhlé obočí a ucho. Ze sousední cely se stále ještě ozývá kvílení a nelidský řev. Balím se do dek a ucpávám si uši. Ten řev mě přivádí na pokraj šílenství. Jak dlouho to ještě může trvat? Deky se mi na některých místech lepí k tělu, je mi strašná zima. Polykám krev, která mi teče ze rtů přímo do úst. Připadám si jako poraněné zvíře. Jsem ještě vůbec člověk? Nemám tu zrcadlo, abych se o tom přesvědčil, svou tvář už jsem dávno zapomněl, zato jsem nezapomněl podobu své duše, která mě neustále upomíná na to, že jsem stále ještě člověk, oproti těm, kteří lidmi být přestali.

Bití pokračuje. Už jsou o čtyři cely ode mne. Sténání slábne. Lituju všechny ty chudáky, vylízávajících se ze svých ran, které utržili pro nic za nic.

Takto vylíčil politický vězeň Jiří W o l f svůj pobyt na oddělení výkonu kázeňských trestů Ústavu nápravné výchovy ministerstva spravedlnosti v Minkovicích u Liberce o vánocích roku 1978. Z jeho Zprávy o poměrech v NVÚ Minkovice, vydané 20.12.1981, dále citujeme:

Jedná se o tzv. "pevnou" věznici se zostřeným režimem. Její kapacita dosahuje 1100-1200 vězňů. Pro srovnání lze uvést, že v sedmdesátých letech měla tato věznice kapacitu zhruba 600 odsouzených, která ještě jakž takž odpovídala hygienickým a ubytovacím normám. Dnes tedy je překročen limit o plných 100%. Ani za tohoto stavu však toto NVÚ nepostačuje plně pokrýt požadavky ministerstva spravedlnosti o umístění dalších odsouzených. Izolace na OVKT jsou proto neustále přeplněny, aby bylo kde umístit nově příchozí a v mnoha případech byly zrušeny kulturní místnosti a cely jsou přeplněné. V tomto roce se dokončuje rozšiřování ubytovacích kapacit. V objektu věznice je umístěna především továrna koncernového podniku

Preciôza, kde většina odsouzených, až na táborovou režii, pracuje v nelidských podmínkách.

Nástupní prohlídka se nijak neliší od prohlídek v ostatních věznicích. Odsouzený musí nahý vstoupit do ordinace vězeňského lékaře, ve dveřích se zahlásí a řekne své evidenční číslo. Poté je zvážen a změřen, a nakonec uznán schopným práce. Pokud nemá nějaké potvrzení o prodělané operaci či vážné chorobě, neexistují pro něho žádné úlevy. Jsou ovšem výjimky, kdy úlevy nejsou přiznány ani vážně nemocným, například s padoucníci, srdečními chorobami atd. U stolu vedle lékaře sedí zdravotní sestra a ohodnocuje estetické kvality nahého mužského těla. Lékař se většinou zeptá odsouzeného, za co sedí, otázky týkající se zdravotního stavu jsou vzácné. Paragraf se zaznamenává každému odsouzenému do zdravotní karty jako kritérium ovlivňující případné další léčení.

Po nástupní zdravotní prohlídce jsou nováčci odváděni do administrativní budovy, kde jednotlivě předstupují před pracovní komisi. Pracovní komise se skládá z pěti až sedmi příslušníků - náčelníků - Sboru nápravné výchovy. Náčelník výchovy, náčelník pracovní výchovy atd. Lékař samozřejmě chybí. Rozhodování o umístění jednotlivých odsouzených na pracoviště je samo o sobě velmi zajímavé. Tak například vyučený kuchař číšník samozřejmě není zařazen do kuchyně, ale jde brousit sklo, a vyučený zámečnický jde do kursu pro kuchaře. Pracovní zařazení se neprovádí podle původní civilní profese a dosažené kvalifikace, nýbrž především podle zájmů k.p. Preciôza a NVÚ. Při zařazování na jednotlivá pracoviště a úseky se též hledí na to, zač je kdo odsouzen. Nejtěžší, fyzicky namáhavé práce jsou přidělovány politickým vězňům, naopak mnoho příživníků dostává výhodné funkce díky své přizpůsobivosti a ochotě spolupracovat s pracovníky SNV. Uvolněná pracovní místa po propuštěných se doplňují nováčky bez ohledu na jejich zdravotní stav. Tímto způsobem sleduje útvar spolu s vedením podniku své ekonomické zájmy.

Po zařazení nováčků na pracovní úseky jsou odsouzení rozděleni podle pracovišť na jednotlivé oddíly. Na nástupním oddělení zůstávají pouze ti, které je nutno zapracovat. Jedná

se o odsouzené, kteří byli zařazeni na pracoviště rovinného broušení skla a válcové technologie.

Pracovní podmínky odsouzených

Koncernový podnik Preciόza poskytuje dle dohody s ministerstvem spravedlnosti odsouzeným práci ve svém závodě, který je umístěn v objektu věznice. V závodě jsou tato pracoviště: válcová technologie (broušení a leštění skleněných ověsů na lustry), rovinné broušení skleněné bižuterie (broušení a leštění šatců, korálek do náhrdelníků a umělých perel), ploškárna (ploškování skleněné bižuterie), leštírna měděných a mosazných trubek na lustry, údržba (zámečnické a instalatérské práce), výzkumné a vývojové středisko (vývoj nových automatických a poloautomatických zkušebních zařízení pro výrobu bižuterie).

Záuční středisko

Záuční doba, stanovená pro záučení vězňů určených k profesi brusiče skleněné bižuterie, je velmi krátká - zhruba jeden týden. Přitom ovšem na skutečné seznámení s technologickým postupem připadá pouze několik hodin. Zbývající čas kandidáti na brusiče přebírají a třídí výrobky (rakouské ověsy). Záučení odsouzených má provádět civilní mistr Preciόzy. Ve skutečnosti toto zaškolení provádí vězeň-brigádýr z nástupního oddělení a ten má také určitou pravomoc, která mu umožňuje fyzicky napadat nováčky, kteří nechápou dost rychle. Každá chyba, které se nováček dopustí při zaškolení u stroje se okamžitě trestá bitím od brigádýra, na kterého se ze strany dozorců přenáší určitá část zodpovědnosti a moci, jako tomu bylo již v koncentračních nacistických táborech v případě tzv. kápů! Iniciativa tohoto odsouzeného-brigádýra je projevem snahy zajistit si přízeň dozorců a tím i naději na předčasné propuštění, nebo aspoň určité výhody a úlevy. Značná část těchto snaživců-brigádýrů bývá skutečně propuštěna před vypršením trestu. Na každém pracovišti je jeden brigádýr! Po vypršení sedmidenní lhůty na zapracování předstupují vězni před pracovní komisi, tentokrát složenou ze dvou civilních mistrů a příslušníků SNV, dozorce a náčelníka pracovní výchovy. Tato komise vydává odsouzeným jakási ~~absolutoria~~ nově

zaškolených brusičů, a to přes to, že všichni členové komise dobře vědí, že v civilním sektoru trvá doba zaškolení na tuto profesi u téhož podniku - k.p. Precióza - zhruba šest měsíců!

V den této zkoušky jsou odsouzení předváděni do kanceláře mistra, který jim položí několik formálních otázek, týkajících se technologie výroby a pracovních postupů. I když odsouzení na většinu otázek nedokáží uspokojivě odpovědět - především odsouzení rómské národnosti - tuto "zkoušku" prakticky všichni úspěšně složí. Nestalo se ještě v dějinách NVÚ Minkovice, aby některý odsouzený zkoušku nesložil! Po zkoušce jsou odsouzení vyzváni, aby podepsali protokol o složení zkoušky. Mnozí vězni odmítají tento doklad sloužící pro NVÚ a k.p. Precióza podepsat, protože o technologii za tak krátkou dobu nezískali víc než zlomkovité informace. Nemůžou tedy zaručit, že budou vyrábět kvalitní výrobky a plnit normy, k čemuž se podpisem protokolu zavazují. Tito vzpurní jedinci jsou odváděni do vedlejších místností, kde jim je všemi dostupnými prostředky domlouváno tak dlouho, až si uvědomí, že jsou vlastně zaškoleni a všemu rozumějí. Mezitím mají ostatní venku čekající vězni možnost dobrovolně si rozmyslet, zda protokol podepsat nebo podstoupit "přesvědčovací pohovor". Když čekající vězni vidí vycházet z kanceláře některého vzpurného spoluvězně s petrnými známkami fyzického domlouvání, jeden po druhém raději protokol podepíší, aby se tomuto "domlouvání" vyhnuli.

Pouhým podpisem zmíněného alibistického protokolu se tedy vězni stávají odborně zaškolenými pracovníky, schopnými plnit útvarem požadované výkonové normy i požadovanou kvalitu. Tímto podpisem je přenesena veškerá zodpovědnost k.p. Precióza a vedení NVÚ na samotné vězně. Ještě téhož dne jsou nováčci přeřazeni z nástupního oddělení a přidělováni na jednotlivé oddíly dle směn. Na pracovišti válcové technologie se pracuje na tři směny, na ostatních (jako rovinné broušení skla, ploškárna, leštárna a údržba) se pracuje na dvě směny.

Od nově nastupujícího pracovníka je prvního dne na pracovišti vyžadováno plnění výkonové normy na 70%. V následujících dnech norma stoupá po 10%, takže po čtyřech pracovních dnech

už musí nováček plnit na 100%. Jestliže v těchto dnech nesplní požadovanou normu a vyrábí nekvalitní výrobky, je kázeňsky trestán. To se týká převážné většiny nováčků, kteří nejsou s to plnit normu ani na 50%, což je pochopitelné vzhledem k naprosto nedostačujícímu zaškolení. V den, kdy odsouzený nastupuje poprvé do práce, stává se z něho nejlevnější a nejvíce vykořisťovaná síla v tomto státě! Právě toto nepředstavitelné vykořisťování a přepínání norem ve věznicích umožňuje zajistit výrobu a vývozní plány československé bižuterie. Obdobná pracoviště jsou totiž i v dalších československých věznicích (Plzeň Bory, Valdice atd.). Nový odsouzený, který odchází pracovat do oddělení rovinného broušení skla, se zaučuje přímo v hale, kde probíhá normální výrobní proces a jeho zaškolování provádějí během vlastní práce spoluvězni. I na tomto pracovišti je záúční doba nepřiměřeně krátká jako na ostatních pracovištích. Postup při skládání závěrečných "zkoušek" je stejný jako na pracovišti válcové technologie. Na pracovišti rovinného broušení skla se vyrábí kameny do prstýnků, korále na krk - souhrnně řečeno šatony pro libereckou bižuterku. I na tomto pracovišti jsou nováčci trestáni za nesplnění výkonové normy či nízkou kvalitu výrobků. A nejenom na začátku, ale i později, neboť ani pro zkušené pracovníky není snadné vyrábět při tak přepjatých výkonových normách ještě kvalitně. Nehledě na to, že jakákoliv porucha na mechanismu či vada materiálu nutí pracovníky k ještě vyšším výkonům, aby tak mohli vyrovnat ztrátu času, způsobenou objektivními příčinami, které však nijak nebrání vedení věznice požadovat plnou normu i předepsanou kvalitu výrobků.

Hygiena na pracovišti

Při nástupu na nové pracoviště dostávají odsouzení také pracovní pomůcky, ale na rozdíl od civilních zaměstnanců, kteří je fasují na dobu opotřebení, vězňům jsou přidělovány na dobu přesně určenou. Brusiči fasují gumové holínky a zástěru na jeden rok. Na gumové rukavice, ochranné brýle (proti úlomkům skla) a respirátory nemají brusiči nárok. Přetmelovači a tmeliči dostávají gumové holínky a kožené boty též na jeden rok. Na kožené rukavice a respirátor také nemají nárok! Vězni nedostávají příděl mléka, předepsaný v tomto zdra-

votně závadném prostředí, plném výparů a plynů. Dále vězni fasují jedno mýdlo a jednu solvinu na celý měsíc, což je naprosto nedostačující i na nejnужnější hygienu. Pokud jde o životnost ochranných pomůcek, holinky a gumová zástěra v tomto prostředí vydrží maximálně tři měsíce. Po této době jsou především holinky hygienicky zcela závadné. V důsledku toho trpí většina odsouzených plísňovými onemocněními nohou, mnozí pak různými ekzémy a vyrážkami, které vězeňský lékař odmítá jako "prkotiny" léčit a doporučuje, aby si je vězni léčili po propuštění. Příčinou ekzémů na rukou je neustálý styk s vodou a rozmělněným pískovcem z válcových brusů, který působí nesnesitelné svědění pokožky. U mnohých pracovníků dochází k rozptýlení těchto vyrážek takřka po celém těle. Šíření těchto kožních onemocnění je podporováno mimo jiné i nedostatkem hygienických zařízení a mycích prostředků. Jedno mýdlo naprosto nestačí na celý měsíc pracovníkům, kteří denně přicházejí při práci do styku s oleji, vazelínou, naftou a různými ropnými výrobky a chemikáliemi. Vězni jsou nuceni se umývat po pracovní době závadnou vodou z brusů, určenou k jejich chlazení, která neustále cirkuluje z velké nádrže, umístěné vedle závodu. Odsouzení také nemají možnost se po směně řádně osprchovat. Umývárna se sice nalézá ve sklepních prostorech závodu, koupání je zde však zakázáno. Proto se vězni, pokud se chtějí pečlivě umýt, polévají vodou z ešusu, pokud se ovšem vůbec dostanou ke žlabu v umývárně, u něhož připadají zhruba 3 cm na jednoho vězně, dělíme-li délku žlabu počtem vězňů. Na umývání je určeno celé směně 10 minut. Podobné problémy s nedostatkem místa jsou i v šatnách, které jsou též v přízemí. Vězni jsou nuceni se po příchodu do práce převléknout do vlhkých a propocených montérek a holínek, neboť v šatnách není ani topení, ani větrání. Montérky na tomto pracovišti vydrží stěží tři dny. Potom jsou tak zašpiněné, že jsou de facto zdravotně závadné.

Na pracovišti k.p. Preciőza dochází k častým případům přiotrávení odsouzených unikajícím plynem a chemickými výparry. Odsouzení bolí hlava, zvracejí, mají žaludeční křeče a přesto musejí pracovat dál. Odsávání a ventilace nefunguje, což má splnit dvojí účel. Jednak se tím snižuje hluchost na

pracovišti, která je i tak neúnosná (až dvojnásobek povoleného limitu), jednak se dosahuje úspor na nižší spotřebu elektrické energie. Jediným odsávacím zařízením jsou tu plíce vězňů. Mnohdy se stává, že stačí, poklesne-li z nějakého důvodu některý vězeň k podlaze, aby se během několika minut zhroutil nadýchav se jedovatých výparů. Odsouzení při práci omdlávají a jsou kopanci donucováni pokračovat v práci. V létě je v hale nepředstavitelné dusno, v zimních měsících pak chlad a všude nánosy nečistot, neboť při tak velkém tempu výroby nezbyvá čas na úklid.

Vězni, kteří mají nárok na přídavek, jsou nuceni v tomto prostředí i jíst, aniž by se mohli předtím někde umýt. Na pracovištích nejsou kuřárny a kouří se při práci u strojů, čímž se stupňuje riziko výbuchu v hale.

Práce v sestavě

Práce v sestavě je kolektivní. Kolektivní charakter práce je v NVÚ zneužíván především k tomu, že vina za nesplnění výkonové normy se důsledně přenáší na fyzicky nejmeně zdatné pracovníky, které ostatní členové sestavy mají sami popohánět k maximálním výkonům pod neustálým tlakem zvyšovaných norem a strachem z potrestání.

Celou sestavu má na starosti odsouzený, seřizovač. Nováček, který přijde na pracoviště k.p. Preciόza, je zařazen nejprve do sestavy, kde pracují neplniči výkonových norem. Většinou se jedná o sestavy, pracující na zařízení ve špatném technickém stavu, kde není možno normu splnit, což pracovníky neomlouvá. Po deseti až čtrnácti dnech práce v neplničské sestavě je nováček přeřazen do normální, již zeběhlé sestavy. Většinou v sestavě nahrazuje pracovníka, který byl propuštěn na svobodu, nebo byl z trestu přeložen na sestavu, kde není záruka, že normy budou splněny. Nový pracovník je vržen do plného tempa sehrané sestavy, kde už nikdo nemá čas, aby mu radil, nebo mu pomáhal. Mnohým nováčkům se stává, že nestačí tempu ani nárokům na přesnost a tak brzdí práci sestavy a obrací pozornost proti sestavě, a ne proti nelidským podmínkám, které tu vládnou. Odpovědnost za celou sestavu nese seřizovač, který do jisté míry také rozhoduje o potrestání ne-

plniče, tedy toho, kdo zavinil neplnění celé sestavy. Za dlouhodobé neplnění však nese kolektivní zodpovědnost celá sestava bez ohledu na příčiny neplnění. Za hlavní příčinu neplnění bývá vždy označen nový pracovník, kterého proto ostatní bijí. Bijí ho za to, že vyrábí zmetky nebo nestačí tempu ostatních. Nikoho nezajímá, zdali je fyzicky schopen práci zvládnout. Často se stává, že nešťastníka za stálého bití celá parta vleče ke kýblu s vodou, do níž mu ponoří hlavu jen proto, že mu třeba materiál upadl na zem. Seřizovačům je mlčky ponechávána pravomoc své spoluvězně bít, mnohdy i gumovými hadicemi. Referenti - pracovní dozorcí - tyto incidenty s úsměvem a mlčky přehlíží a považují to za prostředek, jak zajistit udržení vražedného tempa. Nezasahují v žádném případě, když jeden vězeň napadne druhého proto, že nestačí tempu práce. Strach z neplnění výkonové normy, strach z toho, že nebude mít zajištěnou na celý měsíc stravenku a bude tak hladovět, strach ze šikanování, samovazeb a jiných trestů za neplnění donání mnohé vězně k tomu, že fyzicky napadají své spoluvězně. Dozorcům se tak daří vytvořit z vězňů vlčí smečku, kde všechny morální normy a mezilidské vztahy jsou zvrácené.

Před polední přestávkou se váží výroba jednotlivých sestav, aby se zjistilo, jak odsouzení plní normu. Přetmelovači po jednom chodí k váze, kde brigádýr váží výrobu. Sestava, která nemá splněný podíl denní normy, je odvedena do kanceláře. Před kanceláří mistrů a referentů režimu se pokaždé sejde několik sestav. Všichni nováčci se před kanceláří scházejí pravidelně. Sestavy pak vstupují do kanceláře jednotlivě a zodpovídají se z neplnění normy. Hledá se viník. Když je nalezen, ostatní odcházejí z kanceláře a viník musí projít tzv. očistou. "Očistec" spočívá v domlouvání, kterého se zúčastní referenti režimu a také mistři.

Po svačině odvádějí seřizovači do kanceláře vězně, kteří již fyzicky nemohou stačit tempu, nebo vyrábějí zmetky. I jim je řádně "domlouváno".

Důsledky fyzicky vysilující práce a nedostatečné stravy se projevují u většiny vězňů. Jsou silně podvyživeni. Ti, kteří pracují v sestavě déle než jeden rok, jsou vybírání do kursů, které trvají asi čtvrt roku a po jejichž ukončení se tito

vězni stávají seřizovači, odpovědnými za chod sestavy a plnění norem. Bývají však často vyměňováni, jelikož je jen velmi málo takových, kteří dokáží udržet sestavu ve stavu stálého plnění. Mnoho sestav doplácí právě na neschopnost těchto náhodně vybraných seřizovačů, kteří prošli rychlokursem.

Samospráva

Tak jako v ostatních NVÚ, kromě NVÚ III. nápravně ^{výchovně} skupiny, existuje i v Minkovicích tzv. "samospráva". Členy samosprávy si samozřejmě nevolí odsouzení, nýbrž jsou dosazováni vychovatelem po předběžné konzultaci s bezpečnostním referentem NVÚ. Jak je prováděn výběr adeptů pro samosprávu: Každý nový příchozí, který je na oddíl přidělen, projde pohovorem s vychovatelem. Pohovor probíhá v kanceláři vychovatele beze svědků. Nejprve požádá vychovatel nováčka o jakousi spolupráci a neopomene též upozornit na výhody, které pro něho z takové spolupráce můžou vyplynout. Většinou slibuje lepší pracovní zařazení, shovívavost při neplnění výkonových norem, možnost účasti na kulturních akcích, popřípadě balíčky navíc apod. Mnozí odsouzení na tuto spolupráci přistoupí. Tak se dostanou na seznam čekatelů - jde o jakýsi pořadník, podle něhož jsou dosazováni noví členové samosprávy namísto těch, kteří upadli v nemilost, nebo byli předčasně propuštěni. Mezitím poskytují vychovateli cenné informace. Značná část členů samosprávy se dostává dříve domů formou podmíněného propuštění, které bývá mnohdy zapláceno právě zmíněnou spoluprací a donášením na ostatní vězně. Mnozí odsouzení se proto neštítí ničeho, jen aby získali místo v samosprávě.

Samospráva odpovídá za veškerý život na oddílu, který má oficiálně na starosti vychovatel. Dohlíží na pořádek na oddíle a na dodržování režimu. Má na starosti nástupy do práce a výdej stravy, kontrolu nočních a denních služeb. Za pořádek na oddíle odpovídá konkrétně KÁPO - barákový - a v jeho nepřítomnosti jeho pomocník-zástupce. Další členové samosprávy mají na starosti dohled nad plněním příkazů barákového a vychovatele. Neplnění příkazů samosprávy se trestá stejně jako neplnění příkazů vychovatele, v některých případech má samospráva možnost, aby trestala sama. Členové samosprávy přidě-

lují služby, určují odsouzené na úklid a pomocné práce v kuchyni či brigády na úklid vnějšího prostranství oddílu. Rozhodují o tom, kdo se může účastnit kulturních akcí či sledování televize a na tyto akce dohlížíjí.

Všichni členové samosprávy mají zároveň i funkce na pracovištích, kde pracují jako vedoucí seřizovačů, sáloví, kontrolori a vážiči výrobků a nakonec v prádelně, kde se výrobky zbavují tmele. Samospráva je do určité míry nedotknutelná ze strany ostatních vězňů a ve většině případů přímo chráněna vychovatelem (i v případech hrubého porušení vězeňského řádu či neplnění), pokud nepostupuje proti jeho zájmům. Napadne-li např. člen samosprávy jiného vězně, je to považováno za individuální potrestání. Pokud je tomu naopak - a to i v případě, že se odsouzený pouze brání před napadením ze strany člena samosprávy - je proti odsouzenému zahájeno trestní stíhání. Členové samosprávy samozřejmě tuto benevolenci vychovatelů využívají ve svůj prospěch a k vydírání spoluvězňů. Vykonnávají veškerou práci, kterou má vykonávat vychovatel a referent režimu. Tito je pouze kontrolují. Práce vychovatele nemá tedy nic společného s výchovným zaměřením jeho práce, jak je oficiálně traktováno. Styk s odsouzenými má totiž pouze prostřednictvím preferovaných vězňů a svoji práci si ulehčuje tím, že veškerou pravomoc a zodpovědnost přenesl na ty z nich, kteří jsou ochotni plnit funkci kápů - většinou nejprostších zločinců. Převážnou část členů samosprávy tvoří totiž právě ti vězni, kteří mají nejmenší předpoklady k tomu, aby převychovávali jiné - vrazi, odsouzení za mravnostní delikty jako znásilnění, pohlavní zneužití apod., dále lidé, kteří byli odsouzeni k vysokým trestům za rozsáhlé krádeže, přepadení a rozkrádání, mnohdy dohlížíjí v NVÚ na pracovní morálku ostatních vězňů příživníci! Měřítkem vhodnosti je při výběru samosprávy pouze ochota bezmyšlenkovitě a bezohledně plnit příkazy příslušníků SNV. Vzhledem k tomu, že vychovatel osobně nezná většinu vězňů, členové samosprávy dokonce vypracovávají posudky na jednotlivé vězně, což je v příkrém rozporu s nařízením ministerstva spravedlnosti. Dalším paradoxem je, že i v těchto podmínkách se projevuje jistá preference stejných lidí jako mimo věznici. Jedná se např. o býva-

lé pracovníky ministerstva vnitra či armády nebo aparátu strany, kteří byli odsouzeni za kriminální činy a zde jsou jim přidělovány takřka civilní funkce v účtárnách, kancelářích, skladech apod., nebo jsou členy samosprávy. Příslušníci SNV mlčky trpí používání pěstního práva ze strany členů samosprávy a týrání ostatních vězňů, pokud nemá příliš drastický charakter a není nebezpečí následků, které by mohly být spojeny s nějakým vyšetřováním či aférou, pro NVÚ nepřijemnou.

Tento postoj umožňuje na jednotlivých oddílech vznik takřka organizovaných gangů, vedených právě členy samosprávy, kteří si svým bezvadným chováním vůči příslušníkům SNV pro sebe vysluhují beztrestnost.

Členové samosprávy jsou dobře živeni, na rozdíl od ostatních, většinou namáhavěji pracujících vězňů dostávají automaticky stravenky na maximální porci (3), lístky na mléko a mimořádné balíčky - mnohdy dokonce mimořádné návštěvy - a bývají jim povolovány vycházky na několik hodin mimo objekt NVÚ. Mnozí z nich jsou za svou činnost dokonce na návrh náčelníka NVÚ pouštěni na svátky domů. Díky svému postavení se mohou beztrestně zabývat šmelinou a mají možnost - taktéž beztrestně - získávat potraviny přímo z kuchyňského skladu z přidělu pro ostatní vězně. Projevili-li se při jejich výkonu moci přirozená agresivita, již se mnozí vyznačují, baví se tím, že bezdůvodně fyzicky týrají vězně a šikanováním některé z nich dohánějí až k sebevražedným pokusům. Mnozí z nich zacházejí s ostatními vězni ve své horlivosti hůře než někteří dozorcí. Pro nedostatek ubytovacích míst, vzniklým soustavným překračováním kapacity věznice, musely být v některých případech zrušeny i kulturní místnosti, které byly přeměněny v ložnice samosprávy. V těchto místnostech byly ponechány televizory, jejichž monopolními vlastníky se tak stali členové samosprávy, popřípadě jejich oblíbenci, kteří jim dokázali vyhovět. Aby členové samosprávy měli více času na dozor na oddílech, zajistili si pro své ložnice jakési sluhy, kteří jim provádějí úklid a posluhují - perou jim košile, stelou kavalce, čistí boty a pod. Tento stav byl výrazný především na oddílech A, B, G a K. Tímto opatřením se ještě více zvýraznila preference členů samosprávy, jejíž členové byli dříve umístěni

jednotlivě po ložnicích s ostatními vězni, kde plnili další funkci jako velitelé ložnic. Po zřízení jejich samostatných ložnic převzali dohled na ostatních ložnicích jejich zástupci - velitelé ložnic dosazovaní vychovatelem. Zřízení samostatných ložnic pro členy samosprávy přinášelo těmto další výhodu. Mohli si zvat na ložnice vězně k homosexuálním večírkám a jiným radovánkám, které za projevené sympatie zvýhodňovali před ostatními odsouzenými. Vychovatelé oddílů, přestože o tomto stavu věděli, nepodnikli žádné kroky, aby došlo k nápravě. Situace se nejednou natolik vyhrotila, že muselo dojít k zásahu bezpečnostních referentů a náčelníka věznice, který například v roce 1980 byl nucen přeřadit z oddílu B poručíka Burdu. Jeho podporování homosexuálních orgií a terorizování vězňů cikánského původu dosáhlo totiž takové míry, že proti němu muselo zakročit samo vedení NVÚ a zbavit ho funkce předsedy ZO KSČ při NVÚ (základní organizace KSČ). Zápis ze schůze je založen v dokumentaci místní organizace strany. Aféra propukla naplno tehdy, když vyšlo najevo, že odsouzený Žáček (20 r.), který po převozu do vězeňské nemocnice na Pankráci spáchal v depresivním stavu sebevraždu, byl předtím s vědomím vychovatele pohlavně zneužíván samosprávou a dalšími vězni.

Lékařská péče

Na lůžkovou část jsou posíláni jen vězni, kteří mají horečky. Ostatní případy se léčí buď ambulantně, nebo se neléčí vůbec. Zvýšená teplota a nachlazení ale ještě nejsou důvodem k přijetí na ošetřovnu. Většina takto postižených se dostane na ošetřovnu až po druhé návštěvě lékaře nebo ještě později, a to teprve když se někde na dvoře či v práci zhroutí a musejí být odneseni. Na ošetřovně jsou vězni ponecháni pouze po dobu než jim klesne teplota a nedoléčení jsou uznáni opět práce schopnými. Značný počet odsouzených proto přechodí zápal plic, chřipku a angínu.

Lékař v NVÚ má jedinou povinnost: snižovat počet práce neschopných na minimum. Pracovní úrazy vzniklé na pracovištích jsou lékaři kvalifikovány jako "sebepoškození", což vede navíc k trestnímu postihu mnohých odsouzených, nebo alespoň ke kázeňskému potrestání. Při běžných úrazech k ošetření

vůbec nedochází. Například odsouzený Wolf, který si při pádu na zem roztrhl obočí, nebyl vůbec ošetřen. Stejně tak nejsou ošetřovány ani popáleniny přetmelovačů a řezné ranky či odřeviny, které (vlivem špatné stravy a styku s nečistotou a chemikáliemi) hnisají. Mnohdy je pro vězně nedostupný i obvaz, který by zabránil infekci. Následuje flegmona, pro kterou jsou vězni také obviňováni za sebepoškozování.

Pokud některý vězeň potřebuje lékařskou pomoc mimo termín, musí počkat, až bude předveden na ošetřovnu. Vězni jsou objednávaní k lékaři vždy na počátku týdne a předvádění jsou ve středu. Návštěvní doba je rozdělena podle oddílů, je tedy nutné čekat vždy na nejbližší termín. Většinou se stává, že vězni chodí k lékaři po noční směně. Místo spánku tedy čekají před ošetřovnou, mnohdy až čtyři hodiny. I takto se snižuje počet žadatelů o ošetření. Náhradní spánek za dobu strávenou u lékaře neexistuje. Mnohdy stačí, že vězeň není řádně oholen, aby mu bylo ošetření odmítnuto a aby byl vrácen na oddíl k potrestání. Převážná část odsouzených trpí podvýživou. Povinností lékaře je, aby v tomto směru vyvinul snahu o nápravu. K tomu však nikdy nedošlo. Vlivem plynu, výparů a chemikálií mnohým vězňům padají vlasy. V těchto případech lékař odmítá doporučit přeložení na jiné pracoviště, o léčení nemluvě. Příkladem je případ vězně Pavla Rybáře, kterému začaly padat vlasy půl roku před výstupem (pracoval jako přetmelovač) a na temeni se mu vytvořila lysina o průměru 10 cm. Přesto byl ponechán na svém pracovišti. Stal se pouze objektem posměchu pracovníků SNV a lékařem byl zesměšňován, ponižován a urážen. Řekl mu, aby se vyléčil po propuštění z vězení. Neposlal ho ani na odborné vyšetření.

Vlivem špatného pracovního prostředí a nekvalitní stravy dochází i k tomu, že vězňům vypadávají zuby, nebo se drolí. Jelikož ve dnech volna není k dispozici žádný zubař (ale i jinak trvá dlouho, než je k němu odsouzený objednan a předveden), jsou vězni nuceni pomáhat si tím, že si zuby vytrhávají navzájem pomocí nesterilního, ručně primitivně vyrobeného náčiní. Vedení věznice totiž odmítá převážet akutní případy na pohotovost do Liberce. Odsouzenému nezbyvá nic jiného, než požádat o pomoc spoluvězně. Pacient je omámen éterem a

pomocí kombinaček, šroubováku a jiného "chirurgického náčiní" operován! Lékař za tyto zásahy nenese žádnou odpovědnost, ta padá pouze na ty, kteří svého spoluvězně operovali, popřípadě i na něho samotného.

Mnohá zranění - vážnější - se sice ošetřují, ale nedoléčují. Příkladem je odsouzený Janoščák, kterému se stal úraz, při němž došlo k poškození kloubů pravé ruky. Zraněná ruka mu byla dána do sádry a musel pokračovat v práci i jednou rukou. Po sejmutí sádry mu nebyla poskytnuta ani nejnutnější rehabilitace, čímž vzniklo vážné nebezpečí trvalého znehybnění. Musel provádět rehabilitaci sám, a to namáčením ruky v horkém čaji, aby nedošlo k znehybnění svalstva. Mnozí vězni onemocněli v tomto prostředí i plicními chorobami. Takových případů je velmi mnoho. Jmenovitě například odsouzený Hika, kterému byly při vyšetření rentgenem nalezeny stíny na plících, a přesto zůstal na tomtéž pracovišti až do konce trestu. Kožní choroby se léčí jen ve výjimečných případech, přestože jsou nejrozšířenějším onemocněním ve věznici vůbec, a to díky pracovnímu prostředí, nedostatku hygieny a špatné stravě (nedostatek proteinů, vitamínů a živin vůbec). Nejvíce trpí kožními nemocemi odsouzení pracující u pískovcových brusů, kteří přicházejí neustále do styku s pískem a vodou. Do práce se běžně nastupuje i s teplotou 38 až 39 stupňů. Vězeň, který v důsledku horečky odmítne nastoupit do práce, bývá nejprve odveden na OVKT (kde je zbit), a teprve druhý den předveden k lékaři, který jej prohlédne. I odsouzení blouznící v horečkách, nebývají uznáni práce neschopnými.

Běžné jsou časté žaludeční potíže a průjmy, způsobené pitím závadné vody. Většina vězňů, kteří do NVÚ Minkovice přišla s doporučením diety ve zdravotní kartě, byla lékařem označena za simulanty a dieta jim byla odebrána. Tito vězni jsou nadále považováni za zdravé a dokonce bývají zařazeni i na noční směny, přestože mají žaludeční vředy nebo jiná vředová onemocnění. Možno uvést jmenovitě odsouzeného Suchého, Ludína a další. Žádosti o RTG žaludku lékař zamítá. Nemocný je takto trestán dvakrát. Jednak tím, že mu je odebrána dieta, na kterou má nárok a také je mu odmítnuto léčení, jednak tím, že díky svému zdravotnímu stavu nemůže stačit pracovnímu tempu

sestavy a je proto svými spoluvězni šikanován a týrán.

Při příchodu do NVÚ se ani nezjišťuje, kdo byl očkován proti tetanu. Preventivní očkování u odsouzených s vysokými tresty se neprovádí vůbec. Zhruba dvakrát do roka dochází k hromadným onemocněním žloutenkou. Důvody jsou známé - zavadná voda a mnohdy i strava, nedostatek hygieny, homosexualita atd. Opatření NVÚ spočívá v přidělení jednoho vědra s chlorem pro každý oddíl. Každý podzim se pravidelně objevuje epidemie chřipky. Léčení jsou pouze vězni, kteří již nemohou chodit a musí být na ošetřovnu odneseni. Katastrofální je nedostatek léčiv. Mnozí vězni, kteří byli před nastoupením trestu léčení, jsou lékařem upozorněni, že si musí počkat do civilu, protože vězeňská ošetřovna není na tyto druhy léčby vybavena. V některých případech lékař neordinuje odsouzeným náhradní léky, protože ty, které jim byly předepisovány, nemá k dispozici. V ústavní lékárně jsou totiž pouze nejnutnější léky v minimálním výběru - tedy druhotné. Nejčastěji ordinovanými léky bývají acylpyrin, penicilin, alnagon a živočišné uhlí, nebo gastrogel. Tyto léky se přidělují většině nemocných bez podrobnějšího rozlišování. Nutno poznamenat, že i vězni, užívající penicilin, jsou uznáni práce schopnými a užívají jej během směny. Docházející psychiatr předepisuje zásadně plegomazin a meprobramat, většinu léků je zakázáno podávat s odůvodněním, že by je mohli vězni používat k drogování. Odsouzení však nemůžou dostávat potřebné léky ani poštou od svých příbuzných, a to ani v případě, že tyto léky užívali v civilu. Zákaz se týká i veškerých vitamínových přípravků (vitamín B, C, B 12 nebo Spofavit apod.).

Ubytování odsouzených a hygiena

Na jednom oddíle je v průměru devět ložnic a kulturní místnost, nyní přeměněná na ložnici pro samosprávu.

Na začátku chodby je železný katr, který znemožňuje pohyb vězňů mimo oddíl. Všechny oddíly jsou takto od sebe izolovány. Každá ložnice má svého velitele, kterým je některý z odsouzených a který má svého zástupce. Tito dohlíží na dalších čtrnáct nebo patnáct vězňů.

V místnosti o rozměru 5x6 metrů žije tedy zhruba šest-

náct osob. Ložnice má toto vybavení: osm jednopatrových kavalců, čtyři stolky, sloužící na psaní dopisů i k jídlu, čtyři patrové vojenské noční stolky, do nichž si vězni ukládají osobní věci, potraviny, kouření a hygienické potřeby i rezervní prádlo. Železná tyč, zapuštěná do zdi v rohu, slouží za věšák na odkládání stejnokrojů. Ložnice má jedno okno o velikosti 30x60 cm, které nesplňuje ani funkci větrání, o denním světle nemluvě. (V přízemních místnostech jsou kavalce třípatrové, z nichž poslední je 30 cm od stropu!) Místnosti neodpovídají v žádném případě hygienickým předpisům. Podle těchto předpisů ministerstva zdravotnictví smí být v takové místnosti ubytováno nanejvýš osm osob. Vězni v těchto prostorách-ložnicích nejen spí, ale tráví v nich i veškerý volný čas. U stolků je místo maximálně pro pět osob, při obědě musejí zbývajících jíst vestoje. V těchto stísněných podmínkách není nouze o konflikty. Proto bývá vybírán za velitele ložnice fyzicky nejsilnější vězeň. Úklid na ložnicích provádí stále týž odsouzený, kterému ostatní platí po 3 T.P. - Kčs - ve vězeňské měně.

Noční stolky je zakázáno zamykat, což má příslušník^{ům} SNV umožnit permanentní kontrolu osobních věcí odsouzených. Zároveň tak vzniká nebezpečí častých krádeží, které mají za následek rvačky a jiné konflikty mezi odsouzenými. Většinou dochází ke krádežím chleba a jiných potravin, kuřiva a mýdla, kterého je stále nedostatek. Stejně nedostatečné je si sociální zařízení - WC a umývárny. Na 160 vězňů na oddíle je pouze pět klozetových míst, z nichž bývají v provozu tři. Před WC stojí proto neustálé fronty (členové samosprávy mají i zde přednost!). Někteří vězni používají místo WC igelitových sáčků, které vyhazují z oken. Na umývárně je situace obdobná. Ráno po budíčku nepostačuje kapacita umývárny pro všechny vězně. Ranní hygienu tedy provádí asi polovina odsouzených. Teplá voda teče na umývárně pouze sporadicky. Kdo je přistižen, že se na umývárně koupe, přesněji polévá vodou z ešusu, je kázeňsky potrestán. Umývárna mimo to slouží jako kuřárna, neboť v ostatních prostorech včetně ložnic je zakázáno kouřit.

Koupání

Koupání se provádí jednou týdně, a to v sobotu. Všichni vězni jsou odváděni do centrální koupelny na výstupním oddělení. Jednotlivé skupiny se střídají pod sprchami v intervalech pěti až deseti minut! Vodu pouští a zavírá příslušník SNV, který vězně neustále popohání. Zatímco se koupe jeden oddíl, vězni z ostatních oddílů čekají na seřadišti. Záleží na referentovi režimu, zda je nechá stát nebo pochodovat. V této souvislosti lze uvést jmenovitě podpraporčíka Bulíře, který si v takovém šikanování libuje. Jinak je znám jako postrach vězňů, stejně tak jako jeho kolega strážmistr Slavíček. Značná část vězňů se nechodí koupat, aby se vyhnula šikanám a pochodování. Příslušníkům SNV to vyhovuje, protože koupání probíhá rychleji. Do koupání - sprchování - nikoho nenutí, mnozí vězni se proto koupají jenom jednou měsíčně.

Strava

Vězňům je, tak jako v ostatních NVÚ mimo NVÚ Libkovic, kde jsou umístěni mladiství, poskytována strava v hodnotě 7,60 Kčs denně (oficiální údaj SNV a ministerstva spravedlnosti). K základní stravě mají vězni nárok na přídavek podle výkonnostní skupiny, tj. podle plnění výkonové pracovní normy. Vězni, kterým je přiznána dieta, dostávají stravu v hodnotě 12,- Kčs. Ti ovšem již nemají nárok na přídavek. Těch, kteří mají dietu, je v NVÚ minimum, neboť dieta předepsaná v jiném NVÚ nebo ve vazbě bývá v Minkovicích odebírána.

Jídelníček na ukázkou:

Snídaně: káva z obilní náhražky (melta) a 300 g chleba, který se vydává ráno na celý den

Oběd: knedlíky (čtyři plátky) a masová omáčka, hovězí polévka.

Večeře: krupeto (kroupy s rýží).

Jídlo mnohdy nejenže neodpovídá předpisům, ale je skutečně nepoživatelné. Často je k přípravě jídla používána zapařená nebo nahnílá zelenina, zatuchlá mouka nebo závedné maso, které je před přípravou zbavováno zápachu hypermanganovou lázní nebo velkým množstvím koření.

K trestu patří odměňování vězňů jídlem. Dávky jídla jsou

stanoveny podle plnění výkonových norem. To se týká přídatků k základní normě. Podle toho, jak odsouzení splnili normu, mají stravenku č. 1, 2 nebo 3. Za stravenku č. 1 dostávají přídatky v hodnotě 1,- Kčs (tj. jedno vařené vajíčko nebo kousek špeku, sádla, lžice marmelády nebo sýra). Aby měli nárok na tento přídatky, musejí plnit normu na 100%. Vězni, kteří plní normu maximálně na 110% mají stravenku č. 2 a nárok na přídatky v hodnotě 2,- Kčs. Ti dostávají jako přídatky např. 5 dkg salámu, sýr, sádlo nebo dvě lžice marmelády. Na stravenku č. 3 musejí vězni plnit normu minimálně na 116%. Pak mají nárok na přídatky v hodnotě 3,- Kčs, tedy na 10 dkg sádla nebo levného salámu, marmeládu nebo půl veka a dvě vajíčka apod.

Ze 160 vězňů na jednom oddíle (B) má stravenku č. 1 asi 30 odsouzených, stravenku č. 2 zhruba stejný počet a stravenku č. 3 okolo 20 odsouzených. Stravenku č. 3 vlastní především členové samosprávy a prominenti. Zbývající vězni mají stravenku 0, na kterou dostávají pouze základní dávku bez přídatků. Často dochází z hladu ke krádežím jídla mezi vězni a k pokusům získat podvodem při výdeji dvě porce. Proto výdej stravy kontrolují referenti režimu. Hladu využívají kuchaři, kteří vyměňují s vězni kradené potraviny za cigarety a podobně. Přitom denně v kuchyni zůstávají zbytky, kterými se krmí prasata v místním JZD. Výdej stravy kontrolují referenti režimu, aby každý dostal stejně a co možná nejméně. Kromě toho musí nejméně jedna třetina navařeného jídla zůstat pro prasata. Zbytky jídel mají ukázat místním lidem v JZD, jak se vězni mají v NVÚ dobře. Jde o úmyslnou kamufláž! Není proto zvláštností, jedli-li vězni z hladu syrové brambory při škrábání. Vlivem špatné stravy mnozí vězni onemocněli a museli být převezeni do speciálního tábora pro těžce nemocné v Ostrově nad Ohří.

V několika případech se stalo, že bylo jídlo (studená strava na nedělní večeri) odneseno na oddíl, kde je měla samospráva vydat, avšak vězni se na samosprávu vrhli a jídlo si rozebrali ti nejsilnější. Od té doby je výdej stravy na oddílech zakázán. Za krádež potravin při výdeji stravy jsou vězni kázeňsky trestáni jako za jakýkoliv jiný přečin v NVÚ.

Mzda a odměňování za práci

Odsouzení nemají právo na prémie, na třináctý plat, na příplatky za noční a sobotní směny, ani na příplatky za směnost, prostředí a podobně, které dostávají civilní zaměstnanci k.p. Preciόza.

Příklad: Při plnění normy činí mzda pracovníka kolem 2000 Kčs měsíčně. Ve formě kapesného se vyplácí vězni 6% z této částky v táborevých poukázkách. U vězňů, kteří nemají vyživovací povinnost si útvar ponechává přes 70% mzdy odsouzeného na tzv. náklady výkonu trestu. Ze zbytku se hradí pohledávky za vazbu a všechny soudní výlohy a exekuce. Peníze, které zbydou po úhradě všech těchto pohledávek, se ukládají vězni na konto, tzv. úložné. Odsouzeným, kteří mají děti, se nyní provádějí srážky na výživné a náklady výkonu trestu podle vyhlášky ministerstva spravedlnosti č. 113/1983 Sb.

Je-li vězeň umístěn celodenně na uzavřeném oddělení nebo v samovazbě, nemá ~~odsouzený~~ žádný příjem a musí hradit NVÚ náklady za výkon kázeňského trestu (do r. 1984 28 Kčs, nyní 50 Kčs denně), přestože dostává stravu v hodnotě 3,50 Kčs. Tato částka za samovazbu se mu strhává ze zbytku, který zůstává po odečtení nákladů trestu, exekucí a kapesného. Díky tomuto systému nejeden odsouzený po letech práce ve věznici dostane po propuštění na cestu jen 600 Kčs a nedokáže splatit ani pohledávky. Odchází do civilu s dluhy za náklady řízení a obhajoby a mnohdy ještě s poštovní poukázkou na částku za výkon vazby a pobyt v uzavřeném oddělení nebo samovazbě. Je tedy dlužen i za své věznění. Pokud strávil několik měsíců ve vyšetřovací vazbě a byl celodenně v uzavřeném oddělení po dobu výkonu trestu, dosahují jeho dluhy při propuštění několika desítek tisíc korun. Jelikož NVÚ Minkovice se ohává skandálu ^{vzhledem k} okrádání odsouzených a jejich nepředstavitelnému vykořisťování, musejí vězni při propuštění odevzdat všechny výplatní pásky. Pokud je neodevzdají, je jim při osobní prohlídce dokonce kontrolován i konečník.

Soudní postihy během výkonu trestu

Pravidelně dvakrát měsíčně se dostavuje do věznice okresní soudce z Liberce, aby dle směrnic NVÚ zaranžoval "veřejné zasedání", kde se rozhoduje o přeřazení některých vězňů do

III. NVS Valdice, nebo o dalším zvýšení trestu některých odsouzených na návrh náčelníka NVÚ. Dále rozhoduje soudce o přeřazení do I. NVS, nebo o podmíněném propuštění. Měsíčně bývá tímto způsobem přeřazováno do III. NVS Valdice kolem šesti odsouzených. Důvody pro přeřazení jsou stále stejné: dlouhodobé neplnění výkonové normy, stálá nekázeň a porušování vězeňského řádu. K tomuto soudu není umožněn přístup právnímu zástupci, jedná se o vnitřní záležitost NVÚ!

Tyto soudy projednávají i žádosti o podmíněné propuštění. V osmi až deseti případech ročně soud takové žádosti vyhoví. Většinou jsou podmíněně propuštěni členové samosprávy za vzorné chování. Bez doporučení náčelníka věznice nemá žádost žádnou perspektivu.

Při přeřazení do III. NVS jsou mnozí odsouzení potrestáni dalším trestem odnětí svobody za to, kvůli čemu jsou přeřazeni: neplnění výkonové normy, nekázeň, porušování vězeňského řádu, dále za sebepoškození a odmítání práce po dobu tří až pěti dnů. Pokud vězeň odmítl nastoupit tři až pět dnů do práce z důvodu nemoci, ale nebyl uznán lékařem jako práce neschopný, je potrestán rovněž odnětím svobody pro maření výkonu úředního rozhodnutí.

Odsouzení mají právo odvolat se ke krajskému soudu v Ústí nad Labem. K odvolacímu soudu nejsou však eskortováni a rozsudek dostávají poštou! Všechna soudní přelíčení se odehrávají v objektu NVÚ bez přítomnosti veřejnosti a bez obhájce. Odsouzený nemá právo závěrečné řeči, ani nemá možnost se obhajovat. Zásadně se nic neprotokoluje! U okresního soudu v Liberci se projednávají pouze případy ublížení na zdraví.

Příkaz mlčenlivosti

Před odchodem z věznice je vynucen na každém propuštěném podpis prohlášení, kterým se zavazuje k mlčenlivosti. Protokol tvoří většinou poslední stranu jeho osobní karty, kde je vytištěn text tohoto znění: "Budu zachovávat mlčenlivost ohledně všech skutečností, s nimiž jsem se seznámil v NVÚ. Jsem si vědom toho, že vyjádřením těchto skutečností se dopouštím trestné činnosti a vystavuji se trestnímu stíhání."

Našlo se sice několik vězňů, kteří tento protokol odmítli podepsat. Těm však bylo dáno najevo, že pokud nepodepíší,

vystavují se nebezpečí trestního stíhání za vykonstruovaný trestný čin a místo propuštění na svobodu budou převezeni do vazby. Nakonec tedy i tito podepsali!

Činnost bezpečnostních referentů

Z bezpečnostních referentů NVÚ Minkovice známe dosud jménem pouze dva. Jde o poručíka OTTO GUDASE a poručíka JANA SOCHURKA. Později byla zjištěna jména dvou dalších: npor. LUBOMÍR ČUCHAL a kpt. MIROSLAV PROKŠ. Mají na starosti především politické vězně. Asistují při jejich návštěvách a kontrolují jejich korespondenci. Získávají též od vychovatelů a jejich informátorů veškeré informace o rozhovorech těchto odsouzených.

Mimo tuto velice důležitou činnost mají bezpečnostní referenti v NVÚ na starosti veškeré otázky vnitřní bezpečnosti a odhalování "trestné činnosti uvnitř věznice" (krádeže na oddílech, šmelínu, napadení příslušníka SNV, rvačky, útoky, rvačky mezi vězni s následkem ublížení na zdraví apod.).

Dále vypracovávají jménem NVÚ trestní oznámení pro prokurátora v Liberci, nejčastěji se jedná o trestní stíhání za sebepoškození. Tak bývá kvalifikován téměř každý pracovní úraz a úkolem bezpečnostních referentů je učinit z tohoto úrazu předmět trestního stíhání.

Jeden příklad za všechny: Odsouzený František Ferenc měl zranění na noze, žádal proto mistra o nové holínky. Ty mu nebyly vydány a do rány se dostala nečistota. Následovala flegmona. Útvar se vyhýbá povinnosti platit odškodné za pracovní úrazy tak jako v případě odsouzeného Ference. Bezpečnostní referent na něho podal trestní oznámení pro úmyslné sebepoškození, kterého se měl dopustit tím, že si způsobil flegmonu. (Od roku 1979 se tomuto útvaru podařilo snížit počet oficiálně uznaných pracovních úrazů na jeden případ!) V případě odsouzeného Ference si předvolal vychovatel oddílu B. poručík Burda jednotlivě do kanceláře jeho spolupracovníky na sestavě, a to odsouzeného Ráise a Kukuru. Sdělil jim, že budou svědčit proti Ferencovi a že za to budou zvýhodněni na úrovni vězňů v 1. diferenční skupině. Ubezpečil je, že z následků svědectví nemusejí mít obavy, protože budou ihned po soudním přelíčení přeloženi do jiného NVÚ. Oba jmenovaní odsouze-

ní pak byli donuceni podepsat bezpečnostnímu referentovi protokol, že byli svědky toho, jak si Ferenc sám zanášel do otevřené rány nečistotou, aby docílil flegmony a nemusel pracovat. Vzápětí bylo proti Ferencovi zahájeno trestní stíhání pro sebepoškození a maření úředního rozhodnutí, za což je trest do pěti let. V době, kdy probíhalo trestní řízení, se stal další pracovní úraz, tentokrát odsouzenému Raisovi, který měl svědčit proti Ferencovi. Šlo o stejný případ, flegmonu, která v NVÚ není řídkou. V tomto případě se poručík Burda pokoušel pro změnu přesvědčit odsouzeného Ference, aby svědčil proti Raisovi (Podívejte se, on svědčí proti vám, proč byste nemohl svědčit proti němu!) Odsouzený Ferenc však odmítl a Rais svoji výpověď proti němu u soudu odvolal a uvedl přesné podrobnosti, jakým způsobem byla jeho výpověď vynucena. Stejně tak učinil i Kukura, který se k soudu dostavil již po svém propuštění. Soud byl nucen ho předvolat a on také svou výpověď v plném rozsahu odvolal a uvedl, že na něm byla vynucena poručíkem Burdou a bezpečnostním referentem. V tomto případě byl okresní soud nucen trestní stíhání zastavit. Proti příslušníkům SNV, kteří porušili zákon, však trestní stíhání zahájeno nebylo.

Podobný postup byl použit proti odsouzenému Kepřtovi a dalším vězňům. V těchto případech byli jako svědci žaloby použiti většinou členové samosprávy. To je ukázka metod bezpečnostních referentů.

Vyšetřují také případy napadení příslušníka SNV. Ve všech případech se jedná o stejně vykonstruovaná obvinění jako v případech předchozích. Podá-li například některý vězeň stížnost na příslušníka-dozorce pro fyzické napadení, obrátí se to proti němu samotnému. Pohrozí-li ovšem nějaký vězeň příslušníkovi, že si bude na něho stěžovat, stačí, aby si příslušník strhl nárameník nebo roztrhl sako a vězeň je okamžitě, za stálého bití, odveden k bezpečnostnímu referentovi, který sepíše protokol, že příslušník SNV ve službě byl napaden dotyčným vězňem. Odvolání není. Jako svědci jsou opět použiti kolegové - spolupracovníci dozorce a také členové samosprávy. Jejich výpovědi jsou vždy neodvolatelné. Hlavním úkolem bezpečnostních referentů není odhalování trestné činnosti

Kromě v NVÚ, nýbrž krytí skutečné trestné činnosti, které se dopouštějí příslušníci SNV jednak na odsouzených, jednak při rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a falšování výplat i jiných dokumentů.

Bezpečnostní referenti-ve snaze vynutit doznání a podepsání zfalšovaných protokolů-odsouzené na samovazbách-vyšetřovnách týrají a po dobu vyšetřování-stíhání je izolují na samovazbě OVKT.

Zpráva o poměrech v NVÚ Minkovice byla vypracována v roce 1981. Výroba skleněné bižuterie v tomto vězení pokračuje dál a nedozvěděli jsme se o žádných pozitivních změnách, které by tam nastaly od té doby. V současné době je tam vězněn a pracuje na šatonech ing. Petr Hauptmann (viz sdělení VONS č. 632).

Obdobné poměry jsou na pracovišti koncernového podniku Preciosa v NVÚ Plzeň-Bory. I zde se vyrábí skleněné napodobeniny drahokamů, tzv. šatony. Pracuje se ve skupinách podle programu, řízeného automaticky. Jedno otočení řetězu trvá 115 až 120 vteřin. Za tu dobu musí například brusič vytáhnout ze stroje a znovu zasunout 10 aparátů (váha 3,5 kg) včetně povolení a dotažení šroubů, kterými jsou aparáty upevněny na klopkách a zvednutí a spuštění klopek. Tmelič musí za stejnou dobu stejný počet aparátů natmelit a vložit do koše. Vězňové, kterým práce nejde a nemohou stihnout program, jsou i v přítomnosti civilních mistrů a dozorců surově bití od seřizovačů a některých dalších spoluvězňů. Někdy jsou v rozporu s předepsaným technologickým postupem programy ještě zrychlovány. Mezi dvěma programy je přestávka 15 vteřin. Při osmihodinové pracovní směně je pouze jedna desetiminutová přestávka v polovině směny, kdy si mohou vězňové během sčítání ve stoje a špinavýma rukama sníst svačinu (přídavek k základní stravě, pokud jej vůbec mají). Brusiči pracují stále v mokru. Někdy jim montérky neuschnou ani do další směny a musí si je potom oblékat vlhké a špinavé. Tmeliči, kteří pracují vsedě, někdy nemají k dispozici dostatek židlí a někteří musí sedět na starých železných sudech. Při natmelování kamenů se používá k nahřívání aparátů svítiplyn, který je veden zpuchřelý-

mi gumovými hadicemi a uniká do ovzduší spolu s dýmem po spáleném tmelu. Někdy dochází k přiotrávení vězňů, jako se to stalo koncem roku 1986 ing. Pavlu Křivkovi. Když omdlel, byl polit vědrem studené vody a musel pokračovat v práci. V hale je neustále strašný hluk, způsobený provozem strojů.

Vězňové, kteří neplní normu nebo odmítnou práci, jsou kromě bičí od spoluvězňů a někdy i dozorců trestání umístěním na uzavřené oddělení, kde jsou trýzněni hladem. Dostávají tam pouhou polovinu základní dávky stravy (hodnota 3,50 Kčs/den), omáčka se jim cedí, aby v ní nebyly ani rozdrobené kousky masa. Za každý den strávený v uzavřeném oddělení platí útvary 50,- Kčs. Mají-li kázeňských trestů více, jsou soudně přerazeni do přísnější II. NVŠ (do Minkovic); odmítači jsou navíc soudně dále trestáni pro maření výkonu úředního rozhodnutí.

Vězňové, pracující v plzeňské Preciose, se nikdy na konci směny nedovědí, kolik práce za směnu vykonali. Do plnění normy se jim započítávají pouze výrobky 1. jakosti, ačkoliv kvalita výrobků závisí především na seřízení a technickém stavu strojů a intenzita práce zůstává stále stejná. Hotové výrobky odevzdávají sestavy na konci každé směny slepené tmelem a kvalita se hodnotí teprve po vyprání a vytřídění. Přitom může docházet k různým machinacím. Mnoho sestav plní normu jen s pomocí tzv. nadělávek, což je nikým neevidovaná a neplacená práce přesčas pro Preciosu. Sestava, která nadělavá, pracuje zpravidla 11-12 hod. denně s jednohodinovou přestávkou na oběd, přitom zapláceno dostane za 8 hodin práce. Pracuje se zpravidla 6 dní v týdnu. Z odměny připadá 72% útvary SNV.

V posledních 3 letech došlo na pracovišti k.p. Preciosa v plzeňské věznici ke dvěma pozitivním změnám. Byly odstraněny leštičky, které se natíraly nátěrem, jehož rozpustidlem byl éter a tím se poněkud zlepšilo ovzduší na hale. Dále k.p. vybudoval sprchy, takže odsouzení se nyní mohou po každé směně vysprchovat. Oproti tomu se zvýšila intenzita práce (namísto 8 klopek obsluhuje jich dnes brusič deset). Byl též zrušen prodej čerstvého mléka, které si dříve mohli vězňové za vlastní kapesné objednat.

CHARTA 77

DOKUMENT Č. 16

Federálnímu shromáždění ČSSR, České národní radě, Slovenské národní radě

kopie: Výzkumný ústav penologický (ředitel doc.dr. Čepelák)
SNV ČSR Praha 4 - Nusle, Tábořská 988

Mezinárodní pakty o občanských a politických právech, které pro ČSSR vstoupily v platnost dne 23. března 1976, stanoví v čl. 9 a 10 i některé zásady, které se týkají podmínek vazby obviněných osob a výkonu trestu odnětí svobody. Tyto zásady - stejně jako ostatní ustanovení paktu - jsou z rozhodnutí nejvyšších orgánů státní moci závazné pro celou čs. společnost a je povinností nejen státu, ale i každého občana, aby se jimi řídil. V této souvislosti považujeme za správné a nutné upozornit na to, že čs. trestní řád (tj. zákon o trestním řízení soudním) není v souladu s některými ustanoveními zmíněných článků paktu. Ještě závažnější je skutečnost, že výkonem vazby a trestu odnětí svobody jsou ve velkém rozsahu porušována i další ustanovení právního řádu, která podmínky tohoto výkonu určují - zejména příslušná ustanovení ústavy, trestního řádu, trestního zákona a zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Chceme tímto dokumentem o vězeňství poukázat na porušování zákonů a lidských práv (1) v této oblasti a zároveň navrhnout některé cesty, které by vedly k nápravě.

I. V A Z B A

"Každý, kdo je zatčen nebo zadržen na základě obvinění z trestného činu, musí být neprodleně předveden před soudce nebo jiného úředníka, který je zákonem zmocněn vykonávat soudcovskou pravomoc, a má právo na trestní řízení (2) v přiměřené době nebo na propuštění. Není obecným pravidlem, aby osoby

čekající na trestní řízení byly drženy ve vazbě." (Cit. pakt, čl. 9, odst. 3). Podle čs. trestního řádu "o vazbě rozhoduje soud, v přípravném řízení prokurátor" (§ 68 tr.ř.). Přípravné řízení trvá obvykle několik měsíců (srov. § 71 tr.ř.) a jsou známy případy, kdy se i ve vazebních causech protahuje více než rok (3). Po celou tuto dobu přísluší rozhodnutí o vazbě prokurátorovi, resp. nadřízenému prokurátorovi. Prokurátor ale není úředníkem zmocněným zákonem k výkonu soudní pravomoci, neboť se takovým úředníkem rozumí ten, kdo je podle zákona ve své funkci nezávislý: to prokurátor podle čs. právního řádu není (viz např. zákon o prokuratuře, který přímo stanoví podřízenost prokurátora nadřízenému prokurátorovi). Je pravda, že o stížnosti proti rozhodnutí prokurátora o vazbě rozhoduje soud (§ 146a tr.ř.), činí tak ale v neveřejném zasedání, jehož se vězeň neúčastní (srv. s cit. ustanovením paktu "... musí být neprodleně předveden..."). Navíc, prodlužuje-li vazbu generální prokurátor, nelze už jeho usnesení stížností napadnout (§ 141, odst. 2 tr.ř.) (4). Trestní řád také nestanoví horní hranici pro dobu trvání vazby, která by vymezila přiměřenou dobu (srv. cit. ustanovení paktu), před jejímž uplynutím musí být vězeň propuštěn nebo postaven před soud, rozhodující o jeho vině, a která by mu poskytla právní záruku.

Je tedy zřejmé, že rozpory mezi trestním řádem a citovaným ustanovením paktu lze odstranit jen novelizací trestního řádu, který by měl stanovit, že o vazbě bude nadále rozhodovat jen nezávislý soudce (soud) nebo jiný úředník se soudcovskou pravomocí, jehož nezávislost ve funkci by byla zákonem zajištěna. Dále by měl stanovit horní hranici doby trvání vazby.

Za nedostatečné považujeme také zákonné ustanovení podle § 67 tr.ř. o důvodech vazby, které jsou v bodech - sub b a sub c - formulovány tak volně a nejasně, že při troše slovní ekvilibristiky může prokurátor zdůvodnit vazbu kohokoliv, kdo je trestně stíhán. Navrhujeme proto úpravu, která by stanovila, že důvody sub b resp. sub c by měly být použity jen vůči tomu, kdo se prokazatelně pokusil mařit vyšetřování i po vznesení obvinění proti němu, resp. kdo po něm pokračoval

v trestné činnosti. Obě strany - obviněný i vyšetřovatel - by se účastnily důkazního řízení o důvodech vazby (sub a, b i c) před soudcem nebo nezávislým úředníkem se soudcovskou pravomocí.

Je pravda, že ani v Československu není vazba obviněných osob pravidlem. Je ale - a trestní řád to umožňuje - jevem velmi častým. Statistické údaje, které zveřejňuje státní moc, neudávají počty vězněných osob ve vazbě; lze však seriózně odhadnout, že v posledních letech tento počet kolísá mezi 5 až 8 tisíci vězni. Při průměrné délce vazby - včel vazby v době řízení před soudem - tři měsíce, to znamená, že ročně projde vazbou 20 až 30 tisíc osob. Znamená to také, že v posledních letech je vazba uvalována na 50 až 75% obviněných z trestných činů, kteří jsou později pravomocně odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody (5). Toto vysoké a pravděpodobně zvyšující se procento vazebních případů je ovlivněno vysokými a zvyšujícími se tresty odnětí svobody.

Zvláštní zmínky zasluhuje nezákonná praxe orgánů SNB v případech tzv. zajištění a zadržení. Za určitých okolností stanovených zákonem o SNB může orgán SNB zajistit až na 48 hod. rušitele veřejného pořádku; dále pak podle tr. řádu může vyšetřovatel SNB výjimečně zadržet důvodně podezřelého z trestného činu rovněž na 48 hodin a opět výjimečně ho může zadržovat jako obviněného z trestného činu po dalších 48 hodin, než prokurátor rozhodne o vazbě. Těchto ustanovení bývá často zneužíváno: Zajišťování jsou nejen rušitelé veřejného pořádku, ale kdokoli (6). Výjimečnost podmínek pro zadržení podezřelého a obviněného se nerespektuje a ze zákonné výjimky se stává nezákonná praxe; ustanovení jsou porušována i tím, že do doby stanovené zákonem se protiprávně nepočítá doba výslechu, zajištění delší než 24 hodin se neočnazuje příbuzným atd. (7). Zajištění a zadržení osob, které by měly být chráněny zásadou presumpce nevinu, se odbyvá v tzv. celách předběžného zadržení v nehygienických a lidskou důstojnost ponižujících podmínkách (8). Navrhujeme proto, aby ustanovení o zajištění bylo pro svou neústavnost a nesnadnost společenské kontroly výkonu tohoto opatření bez náhrady zrušeno. Pokud jde o zadržení podezřelého a obviněného, navrhujeme úpravu, která by zaručila

respektování výjimečnosti těchto opatření a která by umožnila jejich účinnou veřejnou kontrolu; navrhuje také, aby 48 hodinové lhůty byly podstatně zkráceny.

Zákon sice stanoví, že "na toho, jehož vinu pravomocným rozsudkem nevyslovil soud, nelze hledět, jako by byl vinen" (§ 2, odst. 2 tr.ř.) a stanoví dále, že "ve vazbě je obviněný podroben jen těm omezením, která jsou nutná (tj. nezbytná) k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení" (§ 360, odst. 2 tr.ř.). Stanoví také, že orgány činné v trestním řízení musejí plně šetřit občanská práva zaručená ústavou (§ 2, odst. 4 tr.ř.). Ovšem tato zákonná ustanovení se systematickým způsobem porušují. Dokládá to následující popis podmínek vazby, jehož jednotlivé části je možno srovnávat s právě uvedenými zákonnými ustanoveními trestního řádu:

Nejčastěji ještě před vzetím do vazby dochází v oblasti obecné kriminality ze strany orgánů SNB k fyzickému týrání podezřelých osob, zejména tehdy, je-li pachatel přistižen při činu (výkon tělesného "trestu") nebo odmítá-li doznání a příslušník SNB je přesvědčen o jeho vině (forma nátlaku). Po vznesení obvinění se vyšetřovatelé uchylují k fyzickému týrání jen zcela výjimečně (9). Režimem vazby je však obviněný podroben tolika omezením, že názor části vězňů je ten, že podmínky výkonu trestu odnětí svobody, a to i ve II. a III. nápravně výchovné skupině (10), jsou snesitelnější než podmínky vazby. Obvinění jsou ve vazbě umisťováni do cel, které jsou celodenně uzamčeny (11). Pouze čtyřikrát nebo pětkrát týdně - někdy i méně (12) - jsou vyváděni na 30 minut - někdy i na kratší dobu - na dvorek, jehož plocha většinou nepřesahuje 10 m². Pouze jednou za 14 dnů mohou odeslat jeden dopis (tak správa věznice svévolně vykládá 13. bod nezákonných pravidel - viz příloha), který je cenzurován jednak správou věznice, jednak vyšetřovatelem podle svévolných kritérií (nesmí... psát... o situaci ve věznici a jiných obviněných" - viz 3. bod přílohy). Dopisy bývají na cestě často mnoho dnů i týdnů, bývají libovolně zabavovány a jiný poštovní styk je až na malé výjimky (viz body 20 a 21 přílohy) vyloučen. Přitom cenzura má oporu v zákoně jen tehdy, je-li důvodem vazby obava z maření vyšetřování ovlivňováním svědků, spoluobviněných

apod. a tato obava by měla být jediným kritériem pro konfiskaci dopisu nebo jeho části; správy věznic, které cenzurují dopisy obviněných, kteří jsou ve vazbě z jiných důvodů, se dopouštějí trestného jednání. Pouze jednou za měsíc mají obvinění právo (které jim může být odňato) přijmout balíček s potravinami do váhy 3 kg, jehož obsah podléhá mnoha omezením. Nemají vůbec právo na návštěvu příbuzných, pokud k ní nedá vyšetřovatel souhlas. Jen jednou za deset dní mají právo ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ se vysprchovat a vyměnit si osobní prádlo. Nemají prakticky právo užívat svého občanského oděvu. Je jim proti jejich vůli zkracován vlas a odstraňován vous. Nemají právo na výběr knih ke čtení; na jednoho obviněného v cele připadá na týden jedna přidělená kniha. Zasílání knih v balíčku včetně trestně právních předpisů vězeňská správa znemožňuje. Z trestně právních předpisů je k dispozici většínou jen tr. zákon a tr. řád, z něhož na požádání dozorce přečte to ustanovení, o něž má obviněný zájem; obviněný přitom musí stát a nemůže si dělat poznámky. Nákup potravin, hygienických potřeb a kuřiva je obviněným umožňován jen jednou za 14 dní ve velmi omezeném sortimentu (13), přičemž i toto právo může být zkráceno nebo zrušeno. Nemají právo mít v cele žádné osobní věci, s výjimkou nakoupených nebo obdržených potravin, některých hygienických potřeb (ne však holicích), trestně právních předpisů (které je však prakticky nemožné obdržet), posledního dopisu od příbuzných (předchozí údajně správa ničí) a několika povolených fotografií. Mezi 6-19 hodinou nemají právo ležet, nemají právo sedět nebo kouřit v přítomnosti dozorců, jsou povinni vojensky se hlásit, skládat deky a prádlo do tzv. komínků jako v pruské armádě atd. atd. Dozorci, kteří ve věznicích vykonávají službu, jsou vojensky organizováni v tzv. Sboru nápravné výchovy, jehož příslušníci slouží i v nápravně výchovných ústavech, kde se vykonává trest. Jejich působení ve věznicích, kde jsou vězni obvinění, je ovšem pochybné, neboť náprava obviněných, na něž je nutno pohlížet jako na nevinné, nepřichází v úvahu. Příslušníci tohoto sboru jsou často psychicky poznamenáni charakterem a podmínkami svého povolání, k jehož volbě je třeba mít určité mentální dispozice. Proto se mezi dozorci objevu-

jí nezdrženliví psychopati explozivní nebo dokonce sadistické orientace přibližně v takovém poměrném zastoupení jako mezi vězni. To je zdrojem četných konfliktů. Dozorci mají navíc právo vězně bít - jde o právo, které má oporu v řádu výkonu vazby (viz 6. bod přílohy). I když deset příkladmo uvedených druhů fyzického týrání (nejčastěji je to bití obuškem a stříkání slzného plynu do očí) lze - podle řádu a pravidel - použít jen proti tomu, kdo přes předchozí napomenutí nebo domluvu maří účel vazby, užívají ho dozorcí často i bez této podmínky, zvláště vůči mladistvým (od 15 do 18 let, kterých je ve vazbě relativně mnoho) a mladším vězňům (zhruba do 25 let, jichž je ve vazbě naprostá většina) a proti Cikánům. Zvláště odsouzeníhodné je fyzické týrání obviněných žen. Na chodbách s celami, kde jsou umístěny ženy, konají běžné službu i mužští příslušníci Sboru nápravné výchovy, kteří nahlízejí do cel a pozorují ženy i v době, kdy se věnují hygieně. Naopak dozorkyně hlídají někdy na mužských chodbách. Za porušení pravidel pořádku - často za konflikt, který vyprovokoval dozorce - jsou vězni protizákonně a v souladu s pravidly pořádku (viz bod 4 přílohy) trestáni, a to i umístěním do samovazby až na 15 dní (14). V některých případech jsou ukládány i kolektivní tresty nebo je trestán jmenovaný "velitel" cely za něco, co nezavinil. S podporou dozorového prokurátora správa věznice protiprávně znemožňuje, aby obhájce obviněného, který je současně jeho právním zástupcem, nebo jiný advokát jako jeho právní zástupce jakkoli intervenoval v jeho prospěch při konfliktech s vězeňskou správou nebo tehdy, domáhá-li se vězeň svých práv v souvislosti s výkonem vazby. Pro nedůsledný výkon obhajoby nebo pro překážky kladené obhájci vyšetřovatelem - což je běžné v politických causách - se ostatně ve většině případů obviněný setkává se svým obhájcem poprvé až po dvou nebo třech měsících vazby, často ne dříve než při seznamování s výsledky vyšetřování.

V této souvislosti požadujeme, aby zákonodárce vytvořil nezávislý rozhodčí orgán, jehož činnost by byla pod kontrolou veřejnosti (společenských organizací, sdělovacích prostředků, iniciativních společenských skupin a výborů) a který by řešil spory mezi vězněm a správou věznice a vyřizoval

stížnosti vězňů na podmínky vazby. Tímto orgánem by mohl být i soud; v každém případě by však zákonodárce měl uzákonit závazný procesní řád tohoto orgánu. V procesním řádu by mělo být zakotveno právo vězně účastnit se veřejného zasedání rozhodčího orgánu, právo vězně nechat se zastupovat advokátem, právo orgánu na šetření přímo ve věznici a právo veřejnosti (iniciativních skupin) na účast na řízení (obdoba společenského obhájce a žalobce v současném trestním řízení).

K podmínkám vazby lze ještě uvést, že život vězně přímo v cele mohou ovlivnit i vyšetřovatelé, což jsou policejní úředníci (VB nebo StB), v ojedinělých případech úředníci prokuratury. Vyšetřovatelé StB mají - pokud je věznice v krajském městě - kanceláře přímo v objektu věznice. Mohou např. ovlivnit rozhodnutí o typu cely, spoluvězních, učebnicích, povolení trestně právních předpisů, aniž své rozhodnutí komukoliv zdůvodňují. Rozhodují o návštěvách u obviněných, o jejich pracovním zařazení (pokud věznice výjimečně obviněnému dá možnost pracovat) atd. Je běžné, že této své "pravomoci" vyšetřovatelé používají k nátlaku na obviněného, aby vypovídal a doznal se v plném rozsahu.

Pocity bezmocnosti a absurdity, jimiž obviněný trpí, jsou umocňovány i tím, že v řadě případů zůstává obviněný dlouhé týdny ve vazbě, aniž by byl proveden jediný vyšetřovací úkon nebo po skončení vyšetřování čeká dlouho na hlavní líčení. Ve vazbě jsou vězni nuceni k dlouhodobé nečinnosti; jsou zasaženi atmosférou prázdnoty a nudy. Prostředků k zábavě, duševní práci, studiu, hrám, umění nebo sportu (lze-li tak nazývat tělesné cvičení v cele) je velmi málo a manipulace s nimi je jedním z nástrojů trýznění obviněných (15). Dlouhodobá smyslová deprivace, nesprávná výživa, mizerné hygienické podmínky, nedostatek pohybu a čerstvého vzduchu a další podmínky vazby mají vliv na vznik různých duševních poruch a chorob, ale i mnoha jiných onemocnění, zejména avitaminóz, kožních onemocnění, chorob zraku, TBC, vysokého tlaku, nemocí páteře, svalové únavy aj. Lékaři ve věznici jsou zbaveni možnosti prevence, protože příčiny nemocí často spočívají ve vězeňských poměrech. Pokud jde o možnost práce, o níž se zmiňují pravidla pořádku (viz bod 22x přílohy), vytváří ji - jak řečeno -

věznice jen velmi zřídka; pracovní podmínky přitom neodpovídají obecným pracovně právním předpisům.

Finanční otázky a zabezpečení rodin obviněných tvoří samostatnou a smutnou kapitolu. Po dobu vazby obviněného nemá jeho rodina, a to ani tehdy, je-li jejím živitelem, nárok na finanční podporu. K velmi těžké, až tragické situaci dochází v rodinách s větším počtem dětí, zvláště tam, kde manželka není výdělečně činná. Teprve v době výkonu trestu má žena reálnou možnost dostat výživné pro své děti. Také soudy vymáhají náklady trestního řízení, které pravomocně odsouzený hradí paušální částkou (byl-li přizván znalec nebo tlumočník, je 1000 Kčs), náklady na obhajobu vymáhá advokátní poradna - i tehdy, jde-li o přiděleného obhájce - takže vězněnému narůstají další dluhy. Po dobu vazby a výkonu trestu je zastavena výplata všech druhů důchodů, což je kritické zvláště tam, kde jsou rodinní příslušníci odkázáni na tento důchod. Vazbou narůstá obviněnému dluh na výživném, má-li již z dřívější doby soudně stanovenou vyživovací povinnost. V případech pravomocného odsouzení obviněného (což je ve vazebních causách více než 99%), je odsouzený povinen vazbu hradit, a to ve výši 20,- Kčs denně (16). Stává se pak - zvláště ve složitých případech, mezi něž často patří vyšetřování činů politické povahy - že odsouzený po propuštění na svobodu dluží státu mnoho tisíc korun (17). Tuto okolnost je třeba považovat za další formu postihu, která dopadá nejen na odsouzeného, ale i na jeho rodinu. Jsou známy případy exekucí z platu, které byly provedeny, když propuštěný vězeň neplatil řádně splátky (18). V této souvislosti vyslovujeme požadavek, aby náklady trestního řízení včetně nákladů na výkon vazby nesl stát.

Podmínky vazby jsou před veřejností utajovány. Kompetentní orgány ministerstva spravedlnosti a ministerstva vnitra se dokonce protiprávně snaží vytvářet dojem, jako by jejich zveřejnění bylo trestné; v tomto smyslu vymáhají někdy od vězňů různá nezákonná prohlášení mlčenlivosti, cenzurují jakékoli zmínky v dopisech apod. (19, 20). Dozor nad výkonem vazby, který přísluší nyní prokurátorovi, by měl být rozšířen a svěřen i veřejnému orgánu, který by měl právo šetření ve věznicích. Mělo by být stanoveno, že práce v tomto veřejném or-

gánu se mohou účastnit i společenské organizace a iniciativní občanské skupiny. Veřejnosti by měla být umožněna mnohostranná účinná kontrola podmínek výkonu vazby. Zákon by měl rovněž stanovit rozsah působnosti tohoto orgánu veřejné kontroly a výše navrhovaného rozhodčího orgánu a formy jejich součinnosti.

Zatímco pro podmínky výkonu trestu platí zákon o výkonu trestu odnětí svobody, zákon o výkonu vazby neexistuje. Jediné zákonné ustanovení o podmínkách vazby podle § 360, odst. 2 tr.ř. jsme již uvedli. Podmínky výkonu jsou v podrobnostech stanoveny rozkazem ministra spravedlnosti nazvaným Řád výkonu vazby, který je v příkrém rozporu se zákonem (s cit. zákonným ustanovením trestního řádu) a který nebyl zveřejněn. Patří mezi ty právní předpisy, které jsou pro určitou část společnosti závazné a přitom jsou utajovány. Konstatujeme to s politováním. Stručný výtah z tohoto řádu, který uvádí některé povinnosti a práva obviněných ve vazbě, je formulován v tzv. Pravidlech vnitřního pořádku ve věznici, která jsou vyvěšena v každé cele. Ani tato pravidla, jejichž pouhé srovnání s cit. zák. ustanovením podle § 360 odst. 2 tr.ř. významně podhaluje nezákonný stav, nebyla jiným způsobem zveřejněna; Charta 77 tak činí v příloze tohoto dokumentu poprvé.

V této souvislosti požadujeme zákonnou úpravu vazebních podmínek, a to buď rozšířením trestního řádu nebo novým zákonem o výkonu vazby. Stávající ustanovení podle § 360 odst. 2 tr.ř. považujeme - přes jeho obecnost - za vhodný základ pro navrhované úpravy.

II. TREST ODNĚTÍ SVOBODY

V Československu je několikrát vyšší počet osob ve výkonu trestu odnětí svobody než - vzato poměrně - v jiných vyspělých zemích. Nechceme v tomto dokumentu analyzovat příčiny tohoto jevu: spatřujeme je v kontextu celkových společenských podmínek; v pocitu odcizení, který společnost prostupuje, v tom, že zvláště mladí lidé (kteří jsou nejčastěji odsuzováni) nevidí životní perspektivy; v tom, že výkon trestu odnětí svobody neplní svůj převýchovný účel a většina pachatelů se do vězení po čase vrací, v nezájmu veřejnosti o tyto problémy, kte-

rý je ovšem spojen s tím, že chybí jakákoli účinná společenská kontrola vězeňství a že pro sdělovací prostředky jsou jeho problémy tabu. Spatřujeme je však i v tom, že řada činů, které trestní zákon označuje za trestné, nejsou v jiných zemích takto posuzovány a že soudy vynášejí mnohem vyšší rozsudky než v jiných zemích. Je smutnou statistikou, že počty osob odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody stále rostou (21):

	rok	1962	1965	1969	1972	1975
a) obviněno osob v tis.		64	74	65	148	138
b) odsouzeno "		61	72	60	139	114
c) k nepodmíněným trestům odnětí svobody		14	20	12	44	40
d) k podmíněným trestům odnětí svobody		33	37	35	53	40
e) poměr c:d		0,42	0,54	0,34	0,83	1,00

Z uvedených čísel je zřejmé, že se v průběhu let stále zvyšuje nejen počet obviněných a odsouzených, ale že stále roste podíl odsuzovaných nepodmíněně. Zvýšený počet odsouzených k nepodmíněným trestům vytváří problémy, které neřeší ani výstavba nových nápravně výchovných ústavů (22).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody sice vychází z ústavy a trestního zákona a je také v souladu s čl. 10 cit. paktu ("se všemi osobami zbavenými osobní svobody se jedná lidsky a s úctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti"), ovšem praxe je zcela jiná. Po formální stránce je třeba vytknout to, že zákon o výkonu trestu odnětí svobody je jen rámcový a že konkrétní podmínky věznění určuje opět rozkaz ministra spravedlnosti nazvaný Řád výkonu trestu v nápravně výchovných skupinách; rovněž tento řád je před vězněnými a veřejností utajován. Podmínky výkonu trestu jsou určovány i dalšími neveřejnými rozkazy ministra spravedlnosti, které nemusejí mít vztah k literě zákona, nebo ji mohou přímo rušit (23). Dokonce i dozorcí tento zákon většinou neznají, autoritou je pro ně - jako pro vojensky organizovaný sbor - rozkaz nadřízeného. Zákon chápou mnozí jako dokument k uchláčení veřejnosti (včetně zahraniční) případně jako pole pro nevhodné stížnosti odsouzených. Zákon sice předpokládá - na rozdíl od vazby - kon-

orgánům (komisím krajských národních výborů a orgánům národních rad) (25), pokud nemají těsnější spojení s veřejností a nevzbuzují její zájem o problémy vězeňství a neumožňují její účast na řešení těchto problémů. Proto i pro výkon trestu - stejně jako v případě vazby - navrhujeme vytvoření kontrolního a dozorového veřejného orgánu s právem šetření ve věznicích, jehož práce by se zúčastnily společenské organizace a iniciativní občanské skupiny a výbory. Nová úprava by stanovila formy spolupráce a součinnosti tohoto orgánu veřejné kontroly a výše navrhovaného kontrolního orgánu. Touto novou zákonnou úpravou by byly rovněž vytvořeny předpoklady pro uplatnění moderní penologie v praxi včetně experimentů. K některým otázkám novelizace zákona se vrátíme při popisu skutečných podmínek výkonu trestu odnětí svobody.

Skutečnost je taková, že hlavním prostředkem převýchovy je bezduchý vojenský drill (26), umocňovaný systémem organizovaného donašečství (27), směřující ke zlomení odsouzeného, k potlačení jeho individuality a tím i k zjednodušení úkolu dozorců. Proto je také podporována diskriminace všeho druhu; nově příšlých odsouzených vůči těm, kteří jsou vězněni dlouhou dobu; mladších vůči starším; odsouzených, kteří se k dozorcům chovají rezervovaně, vůči loajálním; často s podporou správy ústavu jsou ostatními utlačováni Cikáni (28); dále odsouzení za mravnostní delikty a homosexuálové, kteří při homosexuálním styku hrají úlohu ženy. Správa ústavu - tentokrát bez účasti ostatních vězňů - všemožně diskriminuje odsouzené za tzv. protistátní trestné činy nebo ty, na nichž má Státní bezpečnost nějaký zájem (29). Zvláštní pozornost zasluhuje i lékařská péče, která bývá nedostatečná, což je způsobováno nedbalostí správ ústavů zejména v místech, která jsou vzdálena od větších měst (30, 31). Za zmínku stojí i to, že ve výkonu trestu je téměř bez úlev umístěna řada epileptiků. Zvláště ve II. nápravně výchovné skupině je mnoho odsouzených trpících psychózami (schizofrenií, maniodepresivitou atd.), kteří do nápravně výchovných ústavů prostě nepatří a měli by se léčit. Výkon trestu odnětí svobody v Československu znamená automaticky i nucené práce. Odmítnutí práce je trestáno kázeňsky, soudním přeřazením do vyšší nápravně výchovné skupiny a

často i novým trestním stíháním pro přečin, resp. trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí. Obvyklá výše nového trestu je šest až devět měsíců. Práce je většinou nudná a těžká. Nesplněné směny (i hodiny) např. v důsledku prostojů nebo návštěvy u lékaře musejí odsouzení nahradit v přesčase. Za nesplněné výkonové normy jsou kázeňské tresty. Pracovní tempo, vynucené normami, je vyčerpávající. Často se pracuje i v sobotu. Pracovní podmínky nevyhovují téměř v ničem zákoníku práce (nejde o řádný pracovní poměr) a bezpečnostním a hygienickým předpisům. Dlouhodobý výkon některých prací způsobuje trvalé poruchy na zdraví. Láce pracovní síly odsouzeného se přenáší i do oceňování jeho osoby; např. na pracovištích Preciosy Jablonec v nápravně výchovných ústavech Plzeň-Bory a Minkovicích přes den polovina strojů stojí, zatímco v noci běží všechny, aby se využilo laciného nočního proudu; na odsouzeného na tomto pracovišti připadá každý druhý týden noční směna, na čtvrtinu týdnů ranní a na čtvrtinu týdnů odpolední směna. Neprávo nehumánní a nezákonný (z hlediska zák. ustanovení podle § 29, odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody) je systém odměňování odsouzených. Mzdové předpisy jsou utajovány. V řadě případů dostávají odsouzení za práci nižší mzdu než pracovníci na svobodě. Často nedostávají noční přídatky. Některé práce se na svobodě už dlouhá léta nedělají a odsouzení dostávají mzdu, která se za práci vyplácela v 50. letech. Jen tak je možné, že při splnění výkonové normy na 100 % činí mzda v některých případech (např. Koh-i-noor) pouhých 450,- Kčs měsíčně nebo i méně. V ústavech, kde odsouzení nepracují v podzemí (dolech), je průměrná mzda nižší než 1000,- Kčs měsíčně, tedy méně než 40% průměrné čs. mzdy. Pokud organizace, v níž odsouzený pracoval před výkonem trestu, s ním rozváže pracovní poměr, nebo pokud před výkonem trestu v pracovním poměru vůbec nebyl, nezapočítává se doba, během níž odsouzený ve výkonu trestu pracuje, do doby rozhodné pro stanovení výše dovolené a nemocenských dávek - rozumí se dovolená a nemocenské dávky, které mu budou náležet v době po propuštění z výkonu trestu a které vyplynou z jeho pracovního poměru na svobodě (32). Tímto dodatečným trestem, který působí po dlouhá léta po propuštění, je postižena většina odsouzených.

Nová úprava zákona o výkonu trestu, kterou požadujeme, by

měla proto jednoznačně stanovit, že pracovní podmínky ve výkonu trestu odnětí svobody jsou určovány obecnými pracovními právními předpisy včetně předpisů mzdových. Práce ve výkonu trestu by měla být považována za řádný pracovní poměr se všemi nároky, které z něho plynou. Zákon by měl rovněž stanovit minimální časovou mzdu (tzv. režie) pro práce pro ústav. Nová úprava by měla poskytnout záruky, že její ustanovení budou respektována (orgán veřejné kontroly a dozoru, rozhodčí orgán, účast hygienika a bezpečnostních techniků, účast odborů atd.).

Nápravně výchovný ústav pro mladistvé odsouzené od 15 do 18 let je často jen přestupnou stanicí pro mládež, která je propuštěna z tzv. dětských domovů. Nejtvrdší typ těchto domovů (tzv. pasták) se od nápravně výchovného ústavu liší pouze v maličkostech. Tento příklad výrazně zpochybňuje nápravný charakter tzv. převýchovného systému. Ve výkonu trestu odnětí svobody jsou fyzické tresty častější než v jiných nápravně výchovných ústavech, zcela specifické jsou tu klany vedené "králi", které terorizují ostatní.

Těhotných žen je vězněno málo, k jejich stavu je přihlíženo při uvalování vazby i při výměře trestu; zejména je-li trest nízký, soud obvykle odsuzuje k podmíněnému trestu. Samotné věznění těhotných žen je ale zvlášť křiklavým případem nepřiměřené aplikace právních norem. Žádost o přerušování trestu nebo o propuštění z vazby může být zamítnuta, zvláště je-li žena odsouzena k vysokému trestu nebo čeká-li ji vysoký trest. Pokud lékař nerozhodne předem jinak, probíhá porod v objektu vězeňské nemocnice.

Porovnáme-li stav čs. vězeňství se situací před padesáti lety, zdá se, že se jen málo co změnilo k lepšímu. Naopak došlo k celkovému zesurování podmínek výkonu trestu, k zavedení vojenské disciplíny a povinných politických školení o výhodách "reálného socialismu" a o historickopolitické mytologii (33); přibyla diskriminace politických vězňů. Životní podmínky odsouzených osob však zůstaly na podobné úrovni. Nápravně výchovné ústavy jsou umístěny buď v objektech typu "lágr" nebo v budovách z minulého století nebo ještě starších, odsouzení jedí z plechových šálek lžící, spí na palandách nad sebou, v některých ústavech si topí v kamnech uhlím nebo do-

nášejí vodu v kýblech (34). Jejich materiální podmínky jsou žalostné: o výši mzdy jsme již hovořili, ale je třeba si uvědomit, že ze mzdy je 80 až 95% (35) odnímáno na náklady výkonu trestu a další účely (36). Moderní penologie jako by neexistovala. Funkce pedagogů a psychologů v ústavech - pokud jsou vůbec obsazeny - mají formální nebo administrativní ráz. Opět se kloníme k názoru, že tento stav je podporován utajováním všech skutečností, které souvisejí s výkonem trestu odnětí svobody a s neúčastí veřejnosti na řešení těchto problémů. Protože soudíme, že velký význam pro popularizaci problematiky vězeňství by mohl mít svobodný tisk a působení rozhlasu a televize, dále pak školství, svobodná umělecká tvorba a vědecké bádání - pocítujeme ještě jednou nutnost změn, vedoucích k rozšiřování svobody slova.

Sociální postavení rodiny odsouzeného bývá katastrofální, zejména u rodin s více dětmi. Příčinou je nejen malý výdělek odsouzeného, ale i to, že správa ústavu tyto otázky přehlíží, příbuzným nepodává ani informace o výdělku odsouzeného a bez soudního výroku o povinnosti odsouzeného hradit výživné (a dosáhnout takového výroku trvá i několik měsíců), zasílá - na žádost odsouzeného v souladu s dosavadní zákonnou úpravou - jen 100,- Kčs na každé nezaopatřené dítě měsíčně. Odsouzení jsou navíc umisťováni do ústavů vzdálených od bydliště, takže návštěva představuje pro rodinu značnou finanční zátěž. Rodina bývá někdy i diskriminována (žena v zaměstnání, děti ve škole a pod.).

Na většinu odsouzených má výkon trestu, zejména dlouhodobý, sociálně dezintegrující vliv. Přitom postpenitenciární péče, tj. péče o propuštěné vězně, je naprosto nedostatečná a systém sociálních kurátorů neúčinný. Propuštění vězni ho chápou jako dodatečný nástroj represivního systému a snaží se mu uniknout. Zákon o ochranném dohledu, namířený proti recidivistům, má výhradně represivní charakter: navíc je formulován tak, že by mohl být použit i proti propuštěným politickým vězňům, k čemuž zatím státní moc nesáhla (37). Fyzické týrání odsouzených je sice méně časté, než ve vazbě, nicméně i zde k němu dochází, zejména při pokusu o útěk (38), při napadení dozorce - často i slovním - a při dalších příležitostech. Ponižování se projevu-

je i v tom, že odsouzený je zbaven práva na jakékoli soukromí. Při osobních prohlídkách, které nemají oporu v zákoně, dozorcí odnímají vše, co chtějí, zabavují písemné poznámky, korespondenci, básně, učebnice, výpisky z knih (39). Tato opatření postihují ve zvýšené míře politické vězně a intelektuály. Dezintegrující vliv má i absence heterosexuálního styku. Mezi muži je všeobecně rozšířena onanie; homosexuální mužské dvojice s emocionální závislostí tvoří okolo 1% odsouzených. Zhruba 1% mužů se propůjčuje prostituci za úplatu. V ústavech, kde jsou vězněny ženy, vytváří většina odsouzených žen latentní nebo explicitní homosexuální dvojice, přičemž ve II. a III. nápravně výchovné skupině panují v těchto dvojicích abnormálně dominantně submisivní vztahy. Homosexualita je častější v těžších životních podmínkách; pokud je provázena emocionálními vztahy, je často zoufalou náhražkou přervaných nebo nenaplněných vztahů minulého života; tuto citovou prázdnotu vězeňské podmínky a ztráta perspektivy jen umocňují. Pocit bezvýchodnosti - zesílený v některých případech krizí homosexuálního vztahu - dovádí odsouzené k četným sebevražedným pokusům. I když většina z nich jsou fingované, mnohé jsou míněny vážně a některé končí smrtí odsouzeného (40). Relativní úlevu nebo příležitost k úniku vidí někteří odsouzení v sebemrzační, způsobují si úrazy, demonstrativně polykají kovové předměty a pod. Iluzorní únik z vězeňského prostředí umožňují narkotika (41). Častá je také pokoutní výroba alkoholu. Zoufalým protestem proti nelidským podmínkám ve vězení bývá vzpoura. Těžké tresty, které trestní zákon stanoví pro pachatele tohoto projevu odporu, tuto situaci neřeší (42). Popsané reakce odsouzených jsou ovšem zvláštními projevy jednání některých odsouzených. Čím delší je trest, čím tvrdší jsou vězeňské podmínky a čím je vyšší nápravně výchovná skupina, tím jsou tyto projevy častější a všeobecnější. Nelze zatím spolehlivě vyvrátit hypotézu, že teprve výkon trestu formuje vězně v člověka s asociálními projevy chronického rázu. Znovu se vracíme k názoru, že významným faktorem této sociální dezintegrace odsouzeného je neustálé ponižování, jemuž je vystaven (43).

Je-li ve společnosti porušována ústavně zaručená svoboda projevu a svoboda náboženského vyznání, tím spíše jsou pak ty-

to svobody porušovány ve vězeních. Náboženské obřady nejsou povoleny. V objektech věznic a nápravně výchovných ústavů byly zrušeny kostely a kaple. Zásadně není povoleno vlastnit bibli. Duchovní nemají přístup do věznic a ústavů. Správy ústavů neumožňují dokonce ani ty náboženské úkony (modlitby, půsty, kázání, teologické rozpravy), které by odsouzení mohli pořádat sami. Pokud je pořádají, činí tak tajně, protože se obávají kázeňských trestů. Politickým vězňům je zakazována politická literatura, většinou je jim nabízena literatura marxistická nebo pseudomarxistická. Marxisté věznění z politických důvodů však měli i tuto literaturu zakázanou.

Při posuzování mnoha problémů z oblasti penologie, teorie práva a dalších společenských věd (včetně politologie) může mít význam sociologický pohled na odsouzené. Lze spolehlivě odhadnout (statistika o tom mlčí), že mezi odsouzenými jsou relativně - mnohem více než v celé společnosti - zastoupeni mladí lidé do 25 let, lidé s nedokončeným základním vzděláním, nekvalifikovaní dělníci, dělníci vůbec, nečlenové KSČ a Cikáni. Z druhé strany lidé, kteří ve společnosti zaujímají významnější postavení, jsou mezi odsouzenými zastoupeni jen nepatrně. Napovídá to mnohé o charakteru společenských konfliktů a jejich řešení i o charakteru společenské moci.

Pracovníci příslušných institucí ministerstva spravedlnosti vycházejí často ze schematického a v podstatě nesprávného názoru, že trest a podmínky jeho výkonu mají mít odstrašující účinek. Proto jsou soudy vedeny k tomu, aby vynášely přísnější rozsudky. Dokonce se pro to oficiálně používá termínu "trestní politika". Její současné trendy jsou zřejmé: více odsuzujících rozsudků, více nepodmíněných trestů vůči podmíněným, delší tresty, méně podmíněného propouštění z výkonu trestu. Proto se také od r. 1969 podmínky výkonu vazby a trestu odnětí svobody neustále zhoršují. Např. ve vazbě bylo zrušeno právo nosit občanský oděv, byla zkrácena doba vycházky, byly radikálně zpřísněny podmínky korespondence a příjmu balíků; k omezení váhy balíčků, jejich povoleného obsahu a ke zhoršení podmínek dopisování došlo i ve výkonu trestu, kde byl omezen i styk s příbuznými: návštěvy jsou nyní povolovány jednou za 1 až 3 měsíce v I. nápravně výchovné skupině, jed-

nou za 6 až 8 měsíců ve II. nápravně výchovné skupině a jednou za rok ve III. skupině. Návštěvy trvají zpravidla jednu hodinu, okruh návštěvníků je omezen na nejbližší příbuzné (ve III. skupině na jednoho příbuzného) a předmětem rozhovoru mohou být jen "rodinné záležitosti" - jinak může být návštěva přerušena nebo předčasně ukončena. Během návštěv se chovají dozorci k příbuzným odsouzených často hrubě.

Také podmínky kázeňských trestů se od r. 1969 postupně zhoršují. Kázeňské tresty postihují odsouzené poměrně často za nejrůznější konflikty s dozorci nebo správou ústavu. Často to bývá proto, že odsouzený neplní výkonovou pracovní normu. V některých případech ji však neplní proto, že toho není fyzicky schopen (44). Důsledkem bývá snížení tzv. stravenky, tj. přidělu potravin, což má opět za následek nižší pracovní výkon. Odsouzenému se odnímají tzv. výhody, tj. např. možnost návštěvy výběrového filmového představení, možnost sledovat televizi atd. Vlastními kázeňskými tresty jsou: důtka, odnětí práva přijmout balíček, snížení kapesného až o 50%, umístění do uzavřeného oddělení po pracovní době, umístění do uzavřeného oddělení celodenně a umístění do samovazby. Specifickým trestem je umístění do zvláštního oddělení až na tři měsíce (ve III. skupině na 6 měsíců) (45). V tzv. uzavřeném oddělení a samovazbě (slovo z vězeňského slangu "díra" lépe vystihuje tvář těchto příbytků) bývá vlhko, chlad, posílený nedostatečným oděvem a nedostatkem příkrývek, špatné větrání a nedostatečné osvětlení (celý jsou většinou ve sklepeních budov nebo v tzv. domečcích na "lágrech"). Tyto podmínky spolu s podvýživou - zejména nedostatkem bílkovin - jsou živnou půdou pro tuberkulózu (46). V případě kázeňského trestu celodenního umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dní a v případě trestu umístění do samovazby až na 20 dní (oba tresty jsou opakovatelné i v časové návaznosti) a v případě analogického opatření ve vazbě jde v podstatě o umístění do hladomorny, neboť finanční částka představující denní dávku stravy je rovna 3,- Kčs až 3,50 Kčs (přesněji nebylo zjištěno, údaj je utajován), přičemž ve stravě nesmí být maso (omáčka se cedí, aby v ní nezůstal kousek masa). Takový trest - pokud by byl použit opakovaně - může znamenat fyzickou likvidaci odsouzeného. V kaž-

dém případě i absolvování jednoduchého trestu v trvání 20 dnů je vážnou újmou a vede někdy k poškození zdraví. V civilizované společnosti 20. století je třeba označit tento ka- zeňský trest za barbarský. Veřejnosti zcela ušlo, že tento tré- st - resp. jeho podmínky spočívající v drastickém snížení dávek potravy - byl umožněn tajným rozkazem ministra sprave- dlnosti z druhé pol. r. 1971 a jeho opakování bezprostředně za sebou bylo umožněno novelou zákona o výkonu trestu odnětí svobody z r. 1973 (zákon č. 47/73 Sb., který ovšem o množst- ví potravy nehovoří).

V textu dokumentu jsme se několikrát zmínili o odsouze- ných za tzv. trestné činy protistátní povahy, které - nepřes- ně - nazýváme politickými vězni. Tento dokument pojednává o podmínkách ve věznicích a nápravně výchovných ústavech a ne- zabývá se jurisdikcí; nepojednává proto o jednotlivých skupi- nách odsouzených podle trestných činů, za něž byli odsouzeni. Musíme však konstatovat, že je stálou skvrnou čs. společnos- ti, že někteří lidé jsou odsuzováni za politickou opoziční činnost, za postoje a názory a někdy dokonce za politické ne- bo jiné přesvědčení, které vyslovili. Určitý přehled o jejich počtu udává statistika trestných činů podle hlavy I. trestní- ho zákona odsouzených čs. soudy (bez § 109 - nedovoleného o- puštění republiky), kde ovšem není zařazena celá řada trest- ných činů politického či obdobného charakteru (47):

1958	1961	1964	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
4337	2740	757	2512	111	942	1576	861	582	279
1974	1975								
272	206								

Drtivá většina politických vězňů v Československu nepou- žila ani nehodlala použít násilí. Proti jejich věznění protes- tují angažovaní občané i světová veřejnost. Než dojde k zá- sadnějším změnám, požadujeme, aby političtí vězni bez rozdílu nebyli ve vězení diskriminováni, aby byli umístováni mezi o- statní vězně, odsouzené za trestné činy nepochitické povahy. V 70. letech totiž byly v některých věznicích a ústavech (Mí- rov, Bory, Opava, Litoměřice a Ostrava) zřízeny - opět na zá- kladě tajného rozkazu ministra spravedlnosti - politické izo-

lace, jejichž hermetičnost nemohla nemít - zejména v případech dlouholetého věznění - destrukční účinek na zdraví vězňů (48). Je jen charakteristické, že až na malé výjimky - což bylo později po stížnostech upraveno - formálně vyhovovaly podmínky i těchto izolací zákonu o výkonu trestu odnětí svobody; z toho je vidět, nakolik je tento zákon "pružný" a bezobsažný. Nutno uvést, že většina vězňů, odsouzených za kritiku politického systému nebo jeho projevů, za zesměšňování určitých jevů, za konflikty s policií nebo úředníky státní moci, za neúspěšné pokusy opuštění republiky atd. je zařazována mezi ostatní odsouzené (49). Jen někteří jsou věznění v politických izolacích (koncem r. 1972 to bylo celkem asi 120 osob), což je zvláštní dodatečný trest, o němž nerozhoduje soud, ale správa Sboru nápravné výchovy podle pokynů politické policie. Pro přesnost je nutno uvést, že od prosince 1976, kdy byli po pětiletém žalářování propuštěni Milan Hübl, Jiří Müller, Antonín Rusek a Jaroslav Šabata, nebyla pravděpodobně tato politická izolace v žádné věznici nebo ústavu v provozu, a to až do února 1978, kdy nastoupil trest Jiří Lederer v ostravské věznici.

Odstranění politických izolací a jakékoli jiné diskriminace politických vězňů je důležitým krokem k nápravě v čs. vězeňství. Zřízení statutu politických vězňů, kteří by požívali zákonné výhody, by bylo dalším humánním aktem státní moci. Tento statut bude souviset s naprostým přehodnocením stanoviska, že lidé mají být trestáni za nenásilnou politickou činnost, postoje nebo dokonce za vyslovené názory. Statut politických vězňů v mnoha evropských zemích (50) by mohl být příkladem.

III. Z Á V Ě R Y

Navrhujeme, aby Federální shromáždění:

1. novelizovalo trestní řád tak, aby byl v souladu s Mezinárodním paktem o občanských a politických právech. Zejména je třeba, aby
 - trestní řád stanovil, že ten, kdo je zadržen na základě obvinění z trestného činu, musí být neprodleně předve-

- den před soudce nebo jiného úředníka, který je zákonem zmocněn vykonávat soudcovskou pravomoc, a tedy úředníka nezávislého ve své funkci;
- stanovil horní hranici doby trvání vazby;
 - přesněji vymezil důvody vazby;
 - zřídil nezávislý rozhodčí orgán, který by řešil spory mezi vězněm a správou věznice a jehož činnost by byla pod účinnou kontrolou veřejnosti;
 - stanovil, že náklady trestního řízení včetně nákladů vazby nese stát;
 - rozšířil dozor nad výkonem vazby a svěřil ho i veřejnému orgánu, jehož práce by se mohly účastnit i společenské organizace a iniciativní občanské skupiny a výbory a umožnil tak veřejnou kontrolu podmínek výkonu vazby, mj. pomocí sdělovacích prostředků;
2. provedlo zákonnou úpravu vazebních podmínek, a to buď rozšířením trestního řádu - z jehož dosavadního znění podle § 360 odst. 2 je třeba vycházet - nebo novým zákonem o výkonu vazby; úprava by taxativně vymezila ta práva, která jsou ve vazbě odňata nebo omezena;
3. novelizovalo zákon o výkonu trestu odnětí svobody, který by - vymezil režim jednotlivých nápravně výchovných skupin a rozdílů v něm a stanovil, která práva jsou výkonem trestu odňata nebo omezena, čímž by nahradil většinu dosavadních ustanovení Řádu výkonu trestu v nápravně výchovných skupinách a zrušil všechna nehumánní ustanovení odporující zákonům a paktům o lidských právech;
- zřídil nezávislý rozhodčí orgán, který by řešil spory mezi odsouzeným a správou věznice a jehož činnost by byla pod účinnou kontrolou veřejnosti;
 - zajistil účinnou sociální podporu rodin odsouzených a zlepšil sociální postavení odsouzených ve výkonu trestu i po něm, mj. tím, že by stanovil, že pracovní podmínky (zvl. mzda) odsouzených se řídí stejnými pracovními právními (zvl. mzdovými) předpisy, které jsou obecně závazné pro pracovníky a organizace a že na práci ve výkonu trestu je třeba hledět jako na pracovní poměr se všemi nároky z něho vyplývajících;

- ~~kteřý by~~ dozor a kontrolu nad podmínkami výkonu trestu odnětí svobody svěřil i veřejnému orgánu, jehož práce by se účastnily i společenské organizace a iniciativní občanské skupiny a výbory, a umožnil tak veřejnou kontrolu podmínek výkonu trestu odnětí svobody, mj. pomocí sdělovacích prostředků;
 - vytvořil předpoklady pro uplatnění moderní penologie v praxi;
4. výslovně stanovilo, že úprava uvedených právních norem náleží výlučně zákonodárci a že veškeré předpisy, které se výkonu vazby a trestu odnětí svobody týkají (rozkazy, ústavní řády, směrnice) musejí mít veřejný charakter (např. formu vyhlášek ministrů spravedlnosti).

Obě národní rady, českou a slovenskou, vyzýváme, aby:

1. interpelovaly na základě tohoto dokumentu u ministra spravedlnosti ve věci podmínek vazby a výkonu trestu odnětí svobody;
2. průběh a výsledky těchto interpelací zveřejnily;
3. vyzvaly sdělovací prostředky, aby pomohly vyvolat veřejnou diskusi k této problematice;
4. zvýšily v rámci svých rozpočtů výdaje na modernizaci věznic a nápravně výchovných ústavů, na modernizaci a demilitarizaci Sboru nápravné výchovy, na zlepšení životních podmínek odsouzených a vězňů a na rozvoj penologie a uplatňování výzkumu v praxi;
5. provedly prozatímní nezbytné zákonné úpravy: zrušily nezákonné rozkazy ministrů spravedlnosti a nezákonná ustanovení řádů výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovných skupinách a nahradily je humánnějšími opatřeními; odstranily veškerou diskriminaci, kterou nestanovil soud.

Tato opatření mohou obě rady podniknout dříve, než dojde k novelizaci trestního řádu a zákona o výkonu trestu odnětí svobody a k eventuálnímu schválení zákona o výkonu vazby Federálním shromážděním.

Charta 77 nabízí zákonodárným sborům a výkonným orgánům spolupráci při řešení problémů i v oblasti vězeňství. Připomíná

ná, že nedávno se ustavil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který chce plnit dílčí úkoly Charty 77 nejen obranou těch, kteří jsou - hlavně pro projevy svého přesvědčení - nespravedlivě stíháni, ale i těch, kteří - bez ohledu na důvody, pro něž se ocitli ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody - jsou obětí nezákonného nebo nehumánního zacházení. Mezi členy a spolupracovníky tohoto iniciativního občanského výboru a mezi stoupenci Charty 77 je mnoho spoluobčanů, kteří jsou odhodláni přispět k řešení naléhavých otázek čs. vězeňství.

dr. Ladislav Hejdašek
mluvčí Charty 77

Marta Kubišová
mluvčí Charty 77

dr. Jaroslav Šabata
mluvčí Charty 77

Praha 22. května 1978

Příloha: Pravidla vnitřního pořádku ve věznici

Poznámky k textu:

- (1) Obrázek podmínek výkonu vazby a výkonu trestu by nebyl úplný, kdyby nezahrnoval i ty rysy, které nelze postihnout právním rozbořem (jehož výsledkem je návrh na právní úpravy). Vedle poukazů na nedostatečnosti právních norem a na jejich porušování je třeba kritizovat i další jevy, které jsou svou povahou spojeny s neúctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti a které, jsouce těžko postižitelné právními normami, souvisejí s politickým a sociálním uspořádáním společnosti a s daným stupněm společenského vývoje. Některé z těchto jevů nelze ovšem jednoznačně chápat jako kritiku současné politické moci; jsou spíše kritikou současných možností společnosti vůbec a společenského civilizačního stupně. Mnohdy nejsou ani československým (východoevropským) specifikem. Jde např. o tyto problémy, o nichž se náš dokument zmiňuje:
- některé prvky popisu zacházení s obviněnými ve vazbě a s odsouzenými ve výkonu trestu;
 - hodnocení dozorců a jejich mentálních dispozic;
 - poukazy na recidivu, "trestní politiku" soudů a postpenitenciární péči;
 - popis některých podmínek ve výkonu trestu (vojenský drill, donašečství, diferenciacíe v podobě diskriminace a privi-

- legií, výkon trestu mladistvých a těhotných žen);
- pasáž o sociálně dezintegrujícím vlivu výkonu trestu a ponižování, o homosexualitě a sebepoškozování a narkomanií;
 - pohled na sociální skladbu odsouzených.

I když nemůžeme předložit návrhy na řešení těchto problémů, soudíme, že i ony jsou řešitelné, jakkoli za současného stavu rozvoje společnosti může jít jen o řešení částečné nebo o pokusy o ně. Předpoklady nápravy spatřujeme v účasti veřejnosti - zvláště odborné, ale nejen jí - na řešení těchto problémů; podmínkou účasti je zájem o tyto problémy a patřičné znalosti. Součástí těchto předpokladů je svoboda slova a tisku, svoboda sdružování, svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby.

Doufáme, že určitá nesourodost dokumentu, která vznikla smíšením poukazů na "dobře řešitelné" (lépe: snadno formulovatelné) problémy - ať už jejich řešení vážeme na právní úpravy nebo na změny politické a společenské atmosféry a praxe - s poukazy na nedostatky, za něž má současná státní moc hypotetickou odpovědnost, je vyrovnána plastičností a komplexností pohledu na čs. vězeňství, které napomáhají našemu původnímu a hlavnímu záměru, jež vydáním dokumentu sledujeme: zaujmout pro tento okruh otázek větší počet lidí.

- (2) Z uvedeného plyne, že pakt rozumí trestním řízením řízení před soudem. Podle čs. trestního řádu začíná trestní řízení již tehdy, kdy příslušný orgán vydá usnesení o zahájení trestního stíhání, tedy již krátce poté, co se o spáchání trestného činu dozvěděl. (Může zahájit trestní stíhání neznámého pachatele nebo vznést obvinění proti konkrétní osobě.) Trestní řízení se dělí na trestní stíhání, které končí pravomocným rozsudkem soudu, a na vykonávací řízení, kdy je např. odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody. Trestní řízení končí, je-li pachatel odsouzen, zpravidla vykonáním trestu. Trestní stíhání má rovněž dvě části: přípravné řízení, které provádí vyšetřovatel a prokurátor, a řízení před soudem, které začíná podáním obžaloby prokurátora soudu. Vzhledem k tomu, že cit. pakt je součástí čs. právního řádu a vzhledem k účelnosti jednotné terminologie

navrhujeme, aby v dalších vydáních textu paktu bylo místo "trestní řízení" uvedeno "řízení před soudem", neboť právě tento smysl z formulace cit. ustanovení paktu jednoznačně vyplývá.

- (3) Např. Luděk Pachman, Jan Tesař a Rudolf Battěk byli vzati do vazby v srpnu a září 1969 a přípravné řízení vedené vazebně trvalo až do září 1970, kdy prokurátor podal obžalobu u soudu a soud ji - podle tehdejší zákonné úpravy - přijal. (Věc byla, pokud o tyto osoby a Karla Kyncla jde, projednávána u soudu až v létě 1972, ovšem od října 1970 do konce roku 1971 byli tři shora jmenovaní na svobodě; další osoby z této věci před soud postaveny nebyly, ačkoliv trestní řízení proti nim trvá.) Více než rok trvala vazba v přípravném řízení i některých obviněných v tr. věci proti ing. Petru Uhloví a spol. (od prosince 1969 do ledna 1971); téměř půl roku trvala další jejich vazba, o níž rozhodoval soud. Také obvinění, kteří byli souzeni v létě 1972 pro údajné podvracení republiky a pobuřování v Praze, Brně a Bratislavě, strávili ve vazbě prokurátora až osm měsíců. Dlouhotrvající vazba je častá i v případech obecné kriminality, zvláště je-li ve věci mnoho obviněných, obviněný se nepřiznává, je shromážděno málo důkazů apod.
- (4) Prodloužení vazby je chápáno jako ryze formální záležitost. Stává se, že oznámení o prodloužení vazby je vězni doručeno s měsíčním i větším zpožděním a to zejména tehdy, skončilo-li již přípravné řízení a soud o vazbě dosud nerozhodl.
- (5) Při odhadu jsme posoudili vliv mnoha činitelů: jen malé procento vězňů ve vazbě je stíháno pouze za přečin; někteří obvinění, kteří jsou ve vazbě, jsou později odsouzeni jen k podmíněným trestům odnětí svobody, jindy soud upustí od potrestání apod.; v průběhu roku se někteří vězni vracejí podruhé. Vyšli jsme přitom i z oficiálních statistických údajů (Statistických ročenek), které udávají, že v posledních letech je k nepodmíněným trestům odnětí svobody ročně odsouzeno okolo 40 000 osob.
- (6) Např. podle § 23 zákona o SNB byly v r. 1977 zajištěny desítky signatářů Charty 77 a jejích stoupenců, i když podmínky zajištění (odvádění z bytů a pracovišť) vůbec znění

tohoto ustanovení neodpovídaly ("kdo... ruší veřejný pořádek...").

- (7) Např. Ivaň Dejmál byl ve dnech 10.2.-14.2. 1978 zadržován tak, že po první 48 hodinové lhůtě byl znovu zadržen v okamžiku, kdy chtěl vyjít z budovy SNB. Ani v průběhu druhých 48 hodin nebyl však obviněn.
- (8) Viz fejeton Jaroslava Hutky Proces a reportáž Otky Bednářové Jak jsem šla navštívit Klementa Lukeše.
- (9) Např. Jiří Müller, který byl obviněn z údajného podvracení republiky a vzat do vazby v listopadu 1971, byl vyšetřovatelem StB fyzicky týrán při výslechu. Při vyšetřování politických deliktů jde zřejmě o výjimečný případ. (Náznaky násilí se objevily i při výslechu Pavla Ryby, signatáře Charty 77, během jeho výslechu podle § 19 zákona o SNB na Chartu 77 v r. 1977.)
- (10) Vazba se vykonává ve věznicích ministerstva spravedlnosti. V českých zemích je věznic jedenáct: Liberec a Litoměřice pro Severočeský kraj, Ostrov n. Ohří pro Západočeský (a částečně též Severočeský) kraj, Plzeň Bory pro Západočeský kraj, Praha-Ruzyně (převážně vazba prokurátora) a Praha-Pankrác (převážně vazba soudu) pro Prahu a Středočeský kraj, České Budějovice pro Jihočeský kraj a Olomouc a Ostrava pro Severomoravský kraj. Na Slovensku je pět věznic: Bratislava (Justiční palác) a Leopoldov pro Západoslovenský kraj, Banská Bystrica pro Středoslovenský kraj a Košice a Prešov pro Východoslovenský kraj. Výkon trestu se vykonává v nápravně výchovných ústavech (dále jen NVÚ) ministerstva spravedlnosti, které jsou rozděleny do tří skupin: I. nápravně výchovná skupina má nejmírnější režim, do II. jsou zařazováni zejména odsouzení, kteří byli v posledních deseti letech ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin; nejprísnejší III. nápravně výchovná skupina je pro nebezpečné recidivisty (takto označené rozsudkem) a pachatele některých zvlášť nebezpečných trestných činů (včetně některých trestných činů proti republice). NVÚ je v českých zemích přes dvacet a - až na Plzeň-Bory a Prahu-Pankrác - jsou umístěny v jiných objektech než věznice. Koncem r. 1975 bylo v ČSSR
✶ Hradec Králové pro Východočeský kraj, Brno-Bohunice pro Jihomoravský kraj

celkem 45 věznic a NVÚ (bez poboček).

- (11) Např. v Praze-Ruzyni pouze 6 m², kde jsou umístěni dva, ale též tři vězni. V Brně-Bohunicích jsou cely velmi špatně větratelné (plocha 8,5 m², v cele 5-6 vězňů). Každá věznice má poněkud odlišné podmínky, ale základní omezení jsou stejná. Jaroslav Šabata uvádí: "Na první chodbě v Brně-Bohunicích v celách pro dva vězně bylo umístěno pět vězňů. Cely se stávala větším WC, zvláště v zimě, kdy se nesmělo otvírat okno kvůli nedostatečnému vytápění. Mytí nádobí a osobní hygiena nad záchodovou mísou jsou pod lidskou důstojnost. Jedenkrát až dvakrát týdně přicházeli dozorcí s holicími potřebami. Žiletka byla tak tupá, že holení bylo úplné utrpení. Jednou nekvalitní žiletkou se muselo oholit několik desítek obviněných".
- (12) Např. Pavel Muraško byl se spoluvězni ve vazbě v Košicích během 14 měsíců v letech 1972-73 vyváděn na vycházku průměrně dvakrát týdně. Stalo se, že i 16 dnů vycházka nebyla vůbec.
- (13) Někde je nákup omezen i finančně, např. v Brně-Bohunicích 60,- Kčs na jeden nákup (tj. na 14 dní).
- (14) Podmínky umístění do samovazby jsou stejné jako u tohoto kázeňského trestu ve výkonu trestu odnětí svobody a pojednáváme o nich v druhé části dokumentu.
- (15) Obvinění si nemohou půjčovat knihy podle svého výběru a pokud chtějí studovat, je jim v tom často bráněno. V některých věznicích zabavují dozorcí vše, co je psáno rukou, takže tímto způsobem likvidují plody mnohaměsíční intenzivní intelektuální práce. Jsou známy případy, kdy dozorcí znemožnili výuku ngramotných, zabránili vzájemnému vzdělávání vězňů, výuce jazyka apod. Dozorcí též svévolně nebo podle rozkazů nadřízených zakazují cvičit v cele, mluvit na vycházkách, sedět na zemi (i v případě, kdy je málo stoliček), opírat se o zeď, položit hlavu na stůl, zatahovat plentu u záchodu; mohou zkrátit sprchování, nerozsvítit světlo v podvečer, naopak nepřepnout na tlumené světlo po večerce (ve vazbě se svítí v cele celou noc); někde prikazují spát na zádech s rukama na dece atd.atp. Vězni ve vazbě jsou nuceni chodit

s rukama za zády, stavět se čelem ke zdi, vojensky se hlásit. Na jejich žádosti dozorci často odpovídají: "Neměli jste páchat trestnou činnost" nebo "To budete smět až ve výkonu trestu", což říkají lidem, kteří nejsou pravomocně odsouzeni. Ponižování je komplexní: ženy např. trpí tím, že dostávají jen jedny kalhotky na deset dní (je zákaz je přepírat) a jeden balíček vložek (12 ks) měsíčně; některé např. i tím, že dlouhé týdny a měsíce nevidí svůj obraz v zrcadle. V tomto směru jsou podmínky ve výkonu trestu odnětí svobody volnější, ovšem v některých případech je tomu naopak, měřítko správy některých NVÚ (např. Bory, Minkovice) je krutě absurdní: za nalezený papírek se slovy cizího jazyka je odsouzený trestán umístěním do uzavřeného oddělení, neboť v tom správa spatřuje přípravu k útěku. Stejně je posuzována i jakákoli mapa, např. antického Řecka.

- (16) Z toho pouze 6,60 až 7,- Kčs (odhad, údaj je utajován) na celodenní stravu; zbytek jde na ostrahu, provozní náklady atd.
- (17) Např. Petr Uhl, Jan Frolík a Petruška Šustrová 11 020,- Kčs, Jaroslav Suk 9 200,- Kčs, Jaromír Litera 3 500 Kčs apod.
- (18) Stalo se to Karlu Čejkovi, Janu Šabatovi, Milanu Danielovi, Milanu Šilhaňovi, Aloisu Výroubalovi a jiným. Zaplacení dluhu za výkon vazby bylo nezbytnou podmínkou pro vyjmutí ze svazku čs. státního občanství v dubnu 1978 před odjezdem ing. Antonína Ruska do Rakouska.
- (19) Veřejnost má jen velmi mlhavé představy o podmínkách vazby. Lidé bývají překvapeni, že ve vazbě jsou postele a knihy, že se tam smí kouřit atd. Často si ani neuvědomují, že vazba, která trvá dlouhé týdny a měsíce, je s to způsobit psychické potíže. Upozorňuje na to např. dopis příbuzných politických vězňů z 1. března 1976 Gustávu Husákovi o podmínkách výkonu trestu tehdejších politických vězňů. Protože podmínky vazby jsou v podstatě totožné s poměry, které popisuje dopis, zveřejňujeme z něj tuto pasáž:

"Naši příbuzní jsou podrobena dlouhodobému a krutému

ochuzení smyslových vjemů: jejich svět postrádá přirozenost barev, zvuků, dojmů. Chudost, téměř absence nových smyslových podnětů, dlouhodobá izolace, dlouhodobá nucená společnost - to vše je první z okolností, které směřují ke zlomení člověka. Jak dokládají laboratorní pokusy i zkušenost z arktických a astronautických výprav, dlouhodobá smyslová deprivace porušuje osobnost. Současná věda uznává, že člověk má víc životně důležitých potřeb než jen potřeby fyziologické. Určité vyšší potřeby jsou právě tak instinktivní, konstituční a pro lidský druh specifické jako organické potřeby potravy, vody apod. Patří sem potřeba bezpečí, sociálního kontaktu, sebeuplatnění, potřeba vidění a porozumění, potřeba estetických hodnot a sebeaktualizování. (Maslovovu teorii shrnuje K.B. Madsen: Teorie motivace, Academia 1972.) Neuspokojování těchto tzv. vyšších potřeb je právě takovým mučením, jako je mučení 'klasické'."

- (20) Svědectví o nedostatku jídla a jeho špatné kvalitě přináší např. moták, který byl čten 23.12.1977 na veřejném zasedání senátu krajského soudu v Plzni v trestní věci proti Františku Pitorovi a spol. Autorkou motáku je spoluobviněná Fr. Pitorá Alena Klímová. (Oba byli odsouzeni za pobuřování podle § 100, odst. 3a tr.z. ke třem, resp. jednomu roku odnětí svobody za rozšiřování Prohlášení Charty 77.)
- (21) Uvedená čísla jsou převzata z oficiálních statistických ročenek, které ovšem řadu údajů nepublikují: jakékoli údaje o vazbě, o výši trestu odnětí svobody, o počtech odsouzených ve výkonu trestu, o sociálním složení odsouzených atd. První statistická ročenka, která vůbec publikuje nějaké údaje o vězeňství, je ročenka za rok 1968 (uvádí údaje zpětně od r. 1958). Naopak v ročenkách ze 70. let dochází k redukci údajů. Některé údaje, např. počet trestných činů podle I. hlavy tr. zákona, nevzbuzují důvěru, protože ročenky z různých let uvádějí zpětně u téhož roku stejný číselný údaj, ale jednou s poznámkou "bez § 109 tr.z." a jednou bez této poznámky.

- (22) Ačkoliv v posledních letech (cca v první polovině 70. let) byl postaven nejméně jeden velký NVÚ u Mladé Boleslavi - a další v Říčanech pravděpodobně uveden do provozu zcela nedávno - a podle potřeby jsou zřizovány různé pobočky, přesto jsou NVÚ - a také věznice - přeplněny. Vězni a odsouzení jsou v některých případech nuceni spát na zemi na matracích těsně u sebe (postele by se v takovém množství do cel nevešly) nebo na palandách (v některých NVÚ, např. Mírov, až trojitých). Jsou známy případy, kdy v ruzyňské věznici byli na 6 m² i čtyři lidé, v Bohunicích bylo v cele určené pro šest vězňů čtrnáct obviněných. Na jednom slamníku museli spát dva obvinění i v tom případě, trpěl-li jeden z nich akutní kožní nemocí.
- (23) Je to např. tajná směrnice o podmínkách výkonu trestu odnětí svobody skupiny politických vězňů odsouzených v r. 1972, účelově vytvořená pro tuto skupinu. Pro tyto politické vězně (a další, kteří k nim byli přiřazeni) stanovila směrnice režim celodenně uzamčených cel (po dvou až čtyřech odsouzených), takže výkon jejich trestu probíhal prakticky ve vazebních podmínkách ztřeštěných povinností pracovat (rovněž v uzamčených celách). Směrnice popisovala sebemenší detaily tohoto režimu - např. jak dlouho smí hrát rozhlas - a byla známa jen vybraným příslušníkům Sboru nápravné výchovy, tj. náčelníkům věznic a příslušných oddělení apod.
- (24) Na stížnosti Jaroslava Bašty a Jaroslava Suka dozorový prokurátor v Plzni v r. 1971 vůbec neodpověděl. Zdenku Šumavskému při přijetí prohlásil: "Vaše matka si myslí, že má holoubka a zatím jste mizera." Jiří Müller dochází k názoru, že stížnost znamená pro odsouzeného vědomé sebepoškození. Byla-li stížnost zamítnuta, ukládal náčelník kázeňské tresty za to, že si odsouzený ponechával u sebe v cele její kopii. Příjem stížností se nepotvrzuje, vyřízení se nedává odsouzenému do rukou, ale jsou z něho předčítány vybrané pasáže. Správa NVÚ bránila advokátu (právnímu zástupci) Jiřího Müllera, aby ho navštívil - šlo o výkon trestu, který se odbyval v podmínkách

politické izolace - viz pozn. 23 - ve věznicích v Litoměřicích.

- (25) Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/65 ve smyslu novel č. 84/69 a 47/73 stanoví, že dozor nad zákonností v místech, kde se vykonává trest, přísluší prokurátorovi, dále, že občanskou kontrolu nad výkonem trestu provádějí orgány obou národních rad (Federální shromáždění, které se na zákonu o výkonu trestu odnětí svobody usneslo, si možnost kontroly vůbec neponechalo), že na odsouzené spolupůsobí i soudci, že se na nápravě odsouzených podílejí i krajské národní výbory (jejich komise) a konečně, že se na této nápravě podílejí i společenské organizace (tj. ROH a SSM) bývalého pracoviště a bydliště odsouzeného a společenské organizace závodu, kde odsouzení během výkonu trestu pracují. Tyto instituce mají odstupňované pravomoci: Jen dozorový prokurátor má právo rušit opatření správy NVÚ a vydat pro ni závazný pokyn. Jen dozorový prokurátor, komise národní rady a soudce mohou hovořit s odsouzenými bez přítomnosti třetí osoby, přičemž působnost soudce je vymezena případy, které stanoví zákon o výkonu trestu odnětí svobody (podmíněné propuštění, přeřazení do jiné nápravně výchovné skupiny, přerušení trestu, umístění do ztřeštěné izolace apod.). Komise krajských národních výborů sice mohou do NVÚ vstupovat, ale zákon nestanoví, že smějí s odsouzenými hovořit. Společenské organizace býv. pracoviště a bydliště odsouzeného si s ním smějí dopisovat a být s ním v osobním styku. Podmínky účasti společenských organizací závodu, kde je odsouzený zařazen do práce, zákon nestanoví.

Tato zákonná ustanovení jsou mrtvou literou. Dozorový prokurátor vykonává dozor jen formálně a pokud je odsouzeným přinucen zabývat se jeho případem (písemnou stížností), činí tak krajně neochotně; má vždy snahu správu NVÚ kryt. Nad jeho činností není společenská kontrola, je odpovědný jen nadřízenému prokurátorovi. Soudci mezi odsouzené vůbec nechodí, vyřizují věci v tzv. veřejných zasedáních (uvnitř objektu NVÚ). Komise národních rad a

národních výborů, pokud se dostanou dál než do budovy správy NVÚ, proběhnou několika celami a pracovišti, aniž by uvedly, odkud jsou, proč přišly a jakou mají pravomoc, položí rychle otázku: "Máte nějaké stížnosti", na což odsouzení buď mlčí nebo uvedou něco nepodstatného. Vždy jsou přítomni dozorcí. Společenské organizace bývalého pracoviště a bydliště odsouzeného si s ním nedopisují a nenavštěvují ho (a to nejméně v 99% případů); pokud by pokusy v tomto smyslu vykonaly, vycítí brzy, že je to nežádoucí. Společenské organizace závodu, kde odsouzený pracuje, ani nemohou jinak působit, protože odsouzení pracují buď přímo v objektu NVÚ (celkem asi polovina), nebo na přísně oddělených a střežených pracovištích, kam nemají - kromě mistrů a j. určených osob - pracující na svobodě přístup. Je tedy dozor nad výkonem trestu a kontrola nad ním jen na papíře.

- (26) Od barev khaki a jedovaté šedi, přes vězeňské uniformy, vybavení cel, až po hlášení, nástupy, rozkazy a kázeňské tresty - vše připomíná vojenský výcvik. Mnohé situace jsou absurdní, např. dlouhá pořadová cvičení (obraty na místě a za pochodu) mj. i odsouzených žen.
- (27) Tento systém byl i institucionalizován, jeho orgán byl absurdně nazván "samospráva" odsouzených. Členy samosprávy určuje správa NVÚ z řad loajálních a jinak vhodných odsouzených. ~~Členy samosprávy určuje správa NVÚ z řad~~
K Zvláštní cela, v níž jsou členové samosprávy umístěni, je všeobecně nazývána "bonzárnou" (bonzák = donašeč). Do samosprávy zařazuje správa NVÚ často odsouzené s dlouhými tresty, např. pachatele vražd a loupežných přepadení. To byl i případ vraha Smožanici, který byl počátkem 70. let vedoucím samosprávy úseku I/2 NVÚ Plzeň-Bory; požíval četných výhod včetně každoročního přerušování trestu na 14 dní a ve své činnosti se zaměřoval na kontrolu styků a projevů politických vězňů.
- (28) Diskriminace Cikánů se ve výkonu trestu odnětí svobody projevuje i jistým apartheidem, tj. jejich násilným oddělováním od ostatních odsouzených; existují výlučně cikánské cely. V Rýnovicích, kde je NVÚ typu "lágr", jsou

dva baráky, z nichž jeden je vyhrazen převážně Cikánům, kteří jezdí na jinou práci než ostatní odsouzení (pom. stavební práce).

- (29) Diskriminace některých odsouzených a preference jiných bývá vyjadřována i zvláštní uniformou nebo označením na ní. Členové samosprávy bývají zvlášť označeni, jinak jsou oblečeni odsouzení v kázeňském trestu uzavřeného oddělení nebo samovazby. Zvláštní označení pro "nebezpečné" (ale i některé politické) vězně - zelené pruhy na uniformě - nosil v letech 1973-1974 i dr. Pavel Muraško v NVÚ Mírov. Toto zvlášť ponižující opatření je v platnosti od konce r. 1972.
- (30) V r. 1972 zemřel v NVÚ Mírov jeden odsouzený na otravu krve v důsledku prasknutí žaludečního vředu, protože se jeho spoluvězni nemohli v noci dovolat dozorců. Téhož roku tam zemřel na následky hladovky odsouzený Běták. Dr. Ladislav Zadina se stal následkem pozdně léčeného poranění invalidou. Pplk. Václav Jesenský z Hranic na Moravě, který byl vězněn z politických důvodů, byl v r. 1972 v NVÚ Plzeň stížen mozkovým kolapsem; dozorcí se zdálo, že simuluje a dal ho místo na ošetrovnu zavřít do uzavřeného oddělení. Václav Jesenský byl dokonce stíhán za výroky, které ve stavu nepřítomnosti adresoval dozorcí; později bylo trestní stíhání zastaveno. Konflikty ve výkonu trestu mají pro odsouzené často za následek dodatečný trest odnětí svobody. Mezi politickými vězni 70. let je znám případ historika Jana Svobody z Ostravy, který těsně před skončením svého dvouletého trestu za údajné podvracení republiky (šlo o výroky v soukromých dopisech!) byl v létě 1972 opět obviněn a odsouzen k osmi měsícům odnětí svobody za údajné snižování vážnosti tehdejšího prezidenta republiky. Tento trest odpykal v těsné návaznosti na první trest. (Koncem roku 1973 byl znovu obviněn a vzat do vazby proto, že svému příteli přeložil do němčiny dopis; z vazby byl propuštěn a věc je stále v přípravném řízení, i když už čtyři roky nebyl proveden jediný vyšetřovací úkon.)
- (31) Odsouzení mají nárok navštívit lékaře jen jednou týdně

v určený den. Cítí-li se odsouzený nemocen jindy, zejména v pracovní době, vystavuje se nebezpečí kázeňského potrestání v případě, že ho lékař neuzná práce neschopným. Přitom jsou kritéria většiny lékařů v ošetrovnách NVÚ pozměněna represivním záměrem správ NVÚ (zvýšená teplota do 38°C není důvodem k uznání neschopnosti, bolestivé hnisavé rány nepřekáží v práci atd.). MUDr. Sadílek - šéflékař NVÚ Plzeň-Bory - odmítal v I. polovině 70. let povolit odborné vyšetření, i když lékař internista ho doporučil. V současné době je v jeho lékařské péči Miroslav Černý z Liberce (pobuřování v souvislosti s Chartou 77) - pouhrazový epileptik, jemuž jsou podle informací příbuzných odírány léky.

- (32) Ve výkonu trestu není ovšem ani dovolená ani se tam nepobírají nemocenské dávky. Po dobu pracovní neschopnosti pobírá odsouzený - pokud před neschopností pracoval - pouze 1 korunu kapesného denně.
- (33) Abychom tato školení přiblížili občanům, kteří NVÚ nepoznali, uvádíme, že jsou paralelou k politické části tzv. školení civilní obrany pro čs. občany mimo výkon trestu. Dále jsou v NVÚ konány různé přednášky všeobecně vzdělávacího charakteru, mají však v naprosté většině nízkou úroveň a někdy jsou dokonce dezorientující.
- (34) Uhlím v malých kámench se topí v NVÚ Mírov, Bělušice, Oráčov, Nové Sedlo (do r. 1972), Všehrady a j., voda se nosí v NVÚ Mírov, do nedávné doby i do vazby na Penkráci.
- (35) Údaj platný do r. 1976.
- (36) Existuje složitý klíč srážek. Prioritu má soudně stanovené výživné, dále náklady trestu odnětí svobody, splátky na náklady trestního řízení a náklady výkonu vazby, dále náhrada případných škod, kterou určil soud, tzv. úložné (většinou několik desítek korun měsíčně), které je odsouzenému vyplaceno při propuštění z NVÚ za předpokladu, že nemá vůči státu dluhy (jinak je mu vyplaceno nejvýše 600,- Kčs). Výsledné měsíční kapesné vyplácené v táborových poukázkách, za něž může odsouzený nakupovat v kantýně, předplácet si tisk a platit 1 Kčs za každý vystavený lékařský recept, je tedy velmi nízké, opět několik desítek ko-

run měsíčně; kapesné nad 100,- Kčs je v NVÚ, kde odsouzení nepracují v dolech, výjimečné.

- (37) Pokus v tomto směru byl zaznamenán u Pavla Muraška, odsouzeného za podvracení republiky (případ souvisel s činností opozice na sousední Ukrajině, zvl. s trestní věcí proti Ivanu Džjubovi a spol.). V r. 1975 podal prokurátor návrh na stanovení ochranného dohledu Pavla Muraška, ale dříve, než mohl soud o jeho návrhu rozhodnout, byl P. Muraško propuštěn. (Zákon o ochranném dohledu vylučuje, aby toto opatření soud uložil odsouzenému po jeho propuštění na svobodu.)
- (38) Okolnosti některých nepodařených pokusů o útěk, které mívají krvavý průběh (zastřelení Mariňáka a zranění Fröhli-cha v r. 1971 na Borech, případ Balčárka na Borech v r. 1972), připomínají svým "odstrašujícím účinkem" na ostatní odsouzené podobné situace z první poloviny 40. a z první poloviny 50. let. Ještě dnes se při útěku vězňů a při pokusech o útěk v mnoha NVÚ ukládají kolektivní tresty. Správy NVÚ tím údajně chtějí dosáhnout toho, aby odsouzení ze svého středu udávali ty, kteří se chystají k útěku.
- (39) Zákon o výkonu trestu odnětí svobody o osobních prohlídkách odsouzených nestanoví nic. Srv. s analogickým ustanovením podle § 82, odst. 3 tr.ř.: "U osoby zadržené a u osoby, která má být vydána nebo která se bere do vazby, lze vykonat osobní prohlídku též tehdy, je-li tu podezření, že má u sebe zbraň nebo jinou věc, jíž by mohla ohrozit život nebo zdraví vlastní nebo cizí." Judikatura (rozh. 54/70) navíc stanoví, že i k této osobní prohlídce musí mít orgán SNB příkaz nebo souhlas prokurátora, pokud provedením této osobní prohlídky se nezahazuje trestní stíhání. To není v praxi respektováno. Osobní prohlídce je při příjmu do vazby, během vazby a během výkonu trestu podrobován každý, a to často. I kdybychom připustili, že cit. zák. ustanovení je možno patřičně použít i pro výkon trestu a orgány SNV, nelze se smířit se zvlášť těchto prohlídek, které samozřejmě nejsou zaměřeny jen na zbraně a předměty nebezpečné zdraví.

- (40) Čs. oficiální statistika, která neuvádí údaje o sebevraždách ani o počtu osob ve výkonu trestu, mlčí tím spíše o sebevraždách vězňů. Každoročně však dochází k několika desítkám dokonaných sebevražd. Okolnosti některých vzbuzují pochybnosti, zda šlo skutečně o sebevraždu, jako v případě Marie Živné ze Svojanova, studentky filosofické fakulty UJEP, která zemřela ve vazbě v Bratislavě na jaře v r. 1974; byla obviněna v trestní věci proti Alžbětě Daníškové a spol. (podvracení republiky - případ "principiálních křesťanů").
- (41) Odsouzení vdechují éter, trichloretylén, berou různé drogy, které získávají nejroztodivnějšími cestami, pijí vařený tabák apod. Narkomanie je také stíhána kázeňskými tresty.
- (42) Např. v Minkovicích byla za posledních deset let nejméně dvě taková povstání, v Rýnovicích jedno. Životy dozorců při nich nebyly nijak ohroženy, ne rozdíl od života vězňů. Jako vzpoura může být považována i hromadná stížnost odsouzených (Rýnovice).
- (43) Ve výkonu trestu odnětí svobody odsouzení např. smekají před dozorcí vojenské čepice. V Ostrově n. Ohří, kde se NVÚ sestává z baráků, mezi nimiž jsou vozovky a chodníky, byly (v r. 1972, možná doposud jsou) chodníky vyhrazeny dozorcům. Při kázeňských trestech umístění do celodenně uzavřeného oddělení a do samovazby je odsouzený ostrihán dohola (platí od r. 1973). Přijímání nových odsouzených tzv. příbylců do výkonu trestu je spojeno s ponižujícím aktem, při němž je odsouzený povinen svléknout se donaha, odevzdat veškeré věci, které má sebou, podrobit se koupeli a ostříhání a teprve po delší době se může převléci do vězeňské uniformy. Podobné ponižující procedury (viz pozn. 39) jsou vykonávány při zadržení a přijetí do vazby. Miroslav Skalický byl v týdnu předcházejícím jeho propuštění z borského NVÚ v r. 1977 ostříhán třikrát dohola, naposledy těsně před propuštěním, údajně z hygienických důvodů. Na druhé straně byl v tomto týdnu umístěn do tzv. uzavřeného oddělení, kde v noci obtížně ze sebe setřásal, jak uvádí, "hygienické krysy".

- (44) Přispívá k tomu i nedostatečná strava. Na počátku pracovního zařazení nemá odsouzený žádné kapesné, neboť je dostává vždy 16tého v měsíci za předcházející měsíc, takže si nemůže přilepšit nákupem potravin z kantýny. V některých kantýnách nelze koupit nic laciného, čím by bylo možno zvýšit kalorickou hodnotu potravy. V mnoha NVÚ není ke koupi máslo, v NVÚ Mírov není cukr, v NVÚ Minkovice není ani sádlo atd.
- (45) Pro nedostatek informací neuvádíme podmínky režimu III. nápravně výchovné skupiny. V českých zemích jsou dva NVÚ pro tuto skupinu: Valdice a Jičína pro muže a Opava pro ženy. Ve Valdicích je barák, kde jsou na jednotlivých chodbách umístění odsouzení v kázeňském trestu uzavřeného oddělení po pracovní době, celodenně uzavřeného oddělení, samovazby, dále odsouzení na zvláštním oddělení a konečně odsouzení v zostřené izolaci. Jde většinou o zvláště narušené (asociální) osoby. Přesto však podmínky, v nichž jsou přinuceni žít (u zostřené izolace šest měsíců až dva roky), jsou neobyčejně kruté. I zákon o výkonu trestu odnětí svobody stanoví, že v zostřené izolaci není kapesné, odsouzení nesmějí přijímat balíčky a zařazují se do práce jen tehdy, shledá-li to správa NVÚ účelným. V zostřené izolaci jsou údajně odsouzení v celách po dvou a často tam dochází k vzájemným projevům násilí.
- (46) Cely v uzavřených odděleních a v samovazbě jsou zařízeny tak, aby umožnily jen nejzákladnější lidské potřeby, nezbytné k přežití. Někde jsou však podmínky ještě horší, než určuje předpis. Např. v NVÚ Minkovice jsou v některých celách místo pryčů jen betonové podstavce, na nichž odsouzený tráví noc (bylo tomu tak aspoň ještě v r. 1976). V NVÚ Rýnovice v uzavřeném oddělení vyčnívají z betonové podlahy ostré kameny, takže vězeň tu musí celý den stát nebo chodit; nábytek tu totiž není žádný, jen pryčny, které jsou přes den přiklopeny ke zdi. Na signál bzučáku se odsouzený musí postavit čelem ke zdi, za neuposlechnutí ho dozorce zbije obuškem a zkope ho. Někteří dozorcí si s tímto bzučákem "hrají" dlouhou do-

bu, jiní opět v noci tlučou obuškem na dveře cel, čímž odsouzené budí apod. V NVÚ Plzeň-Bory dozorcí v zimních měsících přivírají nebo zcela zavírají na uzavřeném oddělení topení.

- (47) V posledních letech se stalo např. obvyklým stíhat stoupence neoficiální kultury nebo osoby, žijící nekonformním způsobem, za trestný čin výtržnictví. To byl v r. 1976 případ hudebníků ze skupiny The Plastic People, DG 307 a dalších; v r. 1977 případ Jana Prince, v současné době znovu Ivana Jirouse.
- (48) Dopis příbuzných politických vězňů - viz pozn. 19 - o tom říká: "Tak např. dr. Jan Tesař trpěl v r. 1973-74 vleklými žaludečními potížemi. Byl tři týdny na vyšetření ve vězeňské nemocnici v Brně (žaludeční vředy). V květnu 1974 byl operován na Pankráci (chronický zánět slepého střeva). V srpnu až listopadu 1975 měl potíže močového ústrojí. Pět týdnů byl na vyšetření v Brně, snad onemocnění pankreasu (izotopové vyšetření).
- (49) Bývají ovšem postihováni drobnější diskriminací spolu s tzv. útěkáři a odsouzenými, kteří se neprojeví loajálně. Především jsou zařazováni spíše do tzv. pevných vězení než do NVÚ typu "lágr". Vykánávají horší práce, nesmějí být v tzv. komandech, která pracují mimo NVÚ. Jsou umisťováni do cel (oddělení), kde panuje zpřísněný režim. Diferenciace podmínek režimu - o níž samozřejmě soud, který vězně do NVÚ odsoudil, ani neví - je vůbec jedním z principů, kterými správa NVÚ vymáhá kázeň a poslušnost. "Nejhorší" cela na chodbě má odňaty všechny "výhody". Je častěji zamykána, nejvíce "výhod" má samo-správa. Přitom se běžně používá kolektivního potrestání, což podporuje donašečství.
- (50) Zjevný statut politického vězně vypracovali i političtí vězni v SSSR a mnozí se snaží podle něho jednat. Úřady SSSR ho však dosud neuznaly.

Příloha - Pravidla vnitřního pořádku ve věznici

I. Povinnosti a práva obviněných

Obvinění mají po dobu výkonu vazby vedle povinností, vyplývajících ze zákonů a jiných právních předpisů, též povinnosti stanovené Řádem výkonu vazby.

1. Obviněný je povinen dodržovat tato pravidla vnitřního pořádku ve věznici, plnit příkazy příslušníků Sboru nápravné výchovy ČSR, udržovat v pořádku a čistotě celu a její zařízení, dodržovat základní hygienické zásady, podrobit se běžné společenské úpravě vlasů a vousů, podrobit se za podmínky uvedené v § 82, odst. 3 tr. řádu osobní prohlídce, šetřit majetek věznice a majetek ostatních obviněných, chovat se slušně ke všem osobám, s nimiž přijde do styku (včetně ostatních obviněných), zachovávat klid v cele, při vstupu příslušníků SNV ČSR nebo osob provádějících inspekční prohlídku ve věznici do cely povstat a podat příslušné hlášení. Příslušníkům SNV ČSR a jiným osobám, které navštívily věznici, je povinen vykat a oslovovat je "pane" nebo "paní" s uvedením úřední nebo služební hodnosti oslovovaného (je-li mu známa).

2. Obviněný je povinen zúčastnit se vycházky, a to v trvání 30 minut až 1 hodiny denně, s výjimkou dnů pracovního klidu. Obviněný musí mít na vycházce oblečení přiměřené počasí. Vycházka se nekoná jen tehdy, rozhodne-li tak náčelník věznice vzhledem k nepříznivým povětrnostním podmínkám nebo z jiných závažných důvodů. U nemocných obviněných a obviněných těhotných žen se vycházky konají jen se souhlasem ošetřujícího lékaře.

3. Obviněný nesmí navazovat nedovolené styky s jinými obviněnými nebo osobami na svobodě, přechovávat na cele předměty, které by mohly být obviněným použity k poškození vlastního zdraví nebo zdraví jiných osob nebo k útěku, odpočívat vleže mimo dobu stanovenou k odpočinku, ledaže by mu to bylo ze zdravotních důvodů zvláště povoleno, poškozovat se na zdraví, psát v dopisech, které nejsou adresovány orgánům uvedeným v bodě 20. o situaci ve věznici a o jiných obviněných a ve stížnostech používat urážlivých výrazů a uvádět v nich vědo-

mě nepravdivé skutečnosti. Odmítá-li obviněný soustavně stravu, bude umístěn sám na zvláštní celu. Neustane-li v odmítání stravy, provede se opatření podle ustanovení § 23 zák. 20/66 Sb. o péči o zdraví lidu.

4. Při zaviněném porušení stanoveného pořádku nebo kázně může být proti obviněnému použito jedno z těchto pořádkových opatření:

- a) ústní důtka
- b) odnětí práva na přijetí balíčku a zároveň zákaz nákupu věcí osobní potřeby (s výjimkou hygienických potřeb), a to až na jeden měsíc (u mladistvých až na 14 dní)
- c) umístění do samovazby až na 15 dnů (u mladistvých až na deset dnů).

Při uložení pořádkového opatření umístění do samovazby se umístí obviněný do cely sám a není mu dovoleno kouřit, přijímat a psát dopisy (s výjimkou korespondence s obhájcem), přijímat balíčky a návštěvy, s výjimkou návštěv obhájce, nakupovat věci osobní potřeby a odpočívát na lůžku v době od budíčku do večerky.

5. Proti použití pořádkového opatření má právo obviněný do 3 dnů podat stížnost, jež nemá odkladný účinek. Stížnost proti druhu pořádkového opatření a jeho trvání není přípustná.

6. V zájmu zabezpečení úkolu výkonu vazby jsou příslušníci SNV ČSR oprávněni použít proti obviněným, kteří maří účel výkonu vazby, a u nichž ke zjednání nápravy nepostačovala předchozí výzva nebo domluva, mimořádných pořádkových opatření, jimiž jsou např. předváděcí řetízky, svěrací pouta, hmat, chvat, poutací popruhy, aerosolový slzotvorný rozprašovač, služební obušek, úder rukou, použití služebního psa, úder zbraní.

7. Obviněný má právo na stravu, jež se mu poskytuje třikrát denně, a to v množství, jakosti a kalorické hodnotě, které odpovídají zásadám správné výživy.

8. Obviněný po dobu výkonu vazby používá ústavního oděvu a prádla. Náčelník věznice může ponechat obviněnému vlastní občanský oděv, prádlo a obuv jen za předpokladu, že obviněný má zajištěnou pravidelnou výměnu prádla a jeho oděv je hygienicky a esteticky nezávadný. Osobní prádlo přidělené obviněnému k používání se vyměňuje jednou za deset dní, ložní prádlo alespoň jednou za měsíc.

9. Koupání obviněných se provádí jednou za deset dní.
10. Pokud obviněný nemá základní hygienické potřeby a nemůže si je z vlastních prostředků obstarat, poskytuje mu správa věznice zejména mýdlo, hřeben a kartáček na zuby.
11. Obviněný má právo na 8 hodinový spánek.
12. Obviněný má právo na poskytování zdravotnických služeb.
13. Obviněný smí psát a přijímat dopisy zpravidla jednou za 14 dnů, pokud příslušný orgán činný v trestním řízení nestanoví jinak. Toto omezení se nevztahuje na korespondenci obviněného s orgány uvedenými v bodě 20, a obhájcem a advokátem. Korespondenci obviněnému adresovanou a jím odesílanou postoupí správa věznice příslušnému orgánu činnému v trestním řízení k eventuálnímu opatření. Obviněnému, který neumí nebo nemůže číst a psát, se písemnosti došlé mu od orgánů a organizací přečtou a poskytuje se mu pomoc při sepisování podání, žádostí, stížností a důležitých sdělení a při dopisování s příslušníky jeho rodiny a s obhájcem.
14. Návštěvy smí obviněný přijímat, jen povolí-li je příslušný orgán činný v trestním řízení. Návštěva se koná za přítomnosti orgánu, který ji povolil.
15. Obviněný může s obhájcem mluvit bez přítomnosti třetí osoby; příslušný orgán činný v trestním řízení mu takovou rozmluvu umožní. Jestliže však je důvodem vazby obava, že obviněný bude mařit vyšetřování (§ 67, písm. b tr. řádu), a dosud se nepřikročilo k seznámení s výsledky vyšetřování, je k rozmluvě bez přítomnosti třetí osoby zapotřebí souhlasu vyšetřovatele.
16. Obviněný má nárok na přijímání balíčků s povolenými potravinami a jinými věcmi osobní potřeby jednou za měsíc (netýká se výměny osobního prádla), a to až do váhy 3 kg. Obsah balíčku se prohlíží; obviněnému se nepředají věci, které nesmějí být přechovávány v celách. Zasílání léků se obviněnému povoluje jen ve zvláště odůvodněných případech.
17. Obviněnému se umožní jednou za 14 dní nákup potravin nepodléhajících rychlé zkáze, ovoce, kuřiva, potřeb k vedení ko-

respondence a jiných věcí osobní potřeby v přiměřeném množství. Má-li však obviněný v úschově věznice menší částku, než je předpokládaná cena jízdného do místa bydliště obviněného, nákup věcí osobní potřeby se mu neumožní.

18. Obviněný smí nakupovat denní tisk a časopisy, vydávané v tuzemsku, půjčovat si knihy z vězeňské knihovny, včetně trestně právních předpisů. Obviněný si smí půjčovat a hrát společenské hry, které jsou ve věznici k dispozici.

19. Obviněný smí mít u sebe na cele psací potřeby, noviny, časopisy, knihy, právní předpisy, fotografie rodinných příslušníků a další věci osobní potřeby, které mu byly zaslány v balíčku, které si nakoupil nebo které měl u sebe při přijetí do věznice, pokud množství nebo povaha těchto věcí nenarušuje pořádek v cele.

20. Obviněný smí k uplatnění a zabezpečení svých občanských práv a oprávněných zájmů podávat stížnosti, žádosti, podání a podněty

a) Federálnímu shromáždění, Kanceláři prezidenta republiky, České národní radě, Slovenské národní radě, vládě Československé socialistické republiky, vládě České socialistické republiky, vládě Slovenské socialistické republiky, jakož i prokurátoru a soudu,

b) věcně příslušným a jim nadřízeným orgánům.

V téže věci však nesmí obviněný podávat stížnost několika orgánům současně. Jestliže o to obviněný požádá, umožní se mu rozmluva s náčelníkem věznice, prokurátorem, vykonávajícím dozor nad výkonem vazby, orgánem činným v trestním řízení nebo orgánem, který právě provádí inspekční prohlídku věznice.

21. Obviněný si může zajistit poskytování právní pomoci advokátem, a to i v záležitostech netýkajících se trestní věci, pro kterou je ve vazbě. Na návštěvy advokáta se užije přiměřeně ustanovení bodu 15.

22. V průběhu výkonu vazby může být obviněný za souhlasu příslušného orgánu činného v trestním řízení zařazen k výkonu prací, jestliže o to sám požádá a je-li při provozu věznice pracovní příležitost odpovídající zdravotnímu stavu a pracov-

ním schopnostem a dovednostem obviněného. Vyskytne-li se pracovní příležitost mimo provoz věznice, může být obviněný za těchto podmínek zařazen do práce u hospodářské organizace, a to na základě smlouvy mezi správou věznice a hospodářskou organizací. Na pracovní zařazení, na odměňování, na nemocenské pojištění a sociální zabezpečení takového obviněného se vztahují přiměřeně předpisy upravující tyto otázky u odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody.

II. Denní pořádek

23. A) Budíček 0,6,00 hodin
Úklid cel a hygiena od 06,00 hodin
do 07,00 hodin
Výdej snídaně 07,00 hodin
Výdej oběda 12,30 hodin
Výdej večeře 18,00 hodin
Odpočinek na lůžku od 19,00 hodin
Večerka 21,00 hodin
- b) Dojde-li k narušení denního pořádku obviněného (např. v důsledku jeho účasti na procesním úkonu), zabezpečí se obviněnému náhradní stravování, popř. se mu poskytne možnost náhradního spánku.

III. Časové zajištění některých práv obviněných

24. a) Vycházky obviněných se konají denně
b) Koupání obviněných se provádí viz čl. 9
c) Nákup pro obviněné se provádí viz čl. 17
d) Půjčování knih obviněným se provádí 1x týdně
e) Půjčování společenských her obviněným se provádí na požádání
f) Ambulantní léčebně preventivní péče se poskytuje 2x týdně, v nutných případech denně.

IV. Pravidla nabývají účinnosti dnem 1. ledna 1971

BIOGRAFICKÉ A BIBLIOGRAFICKÉ POZNÁMKY

Sborník uspořádali Petr Uhl a Jiří Gruntorád, který je také autorem biografických a bibliografických poznámek.

Petr Uhl, nar. 8.10.1941, strojní inženýr, absolvent ČVUT v Praze. Až do svého prvního uvěznění působil jako středoškolský profesor. Zatčen byl 15.12.1969 a v procesu s Hnutím revoluční mládeže odsouzen ke čtyřem letům odnětí svobody ve II. NVS pro údajné podvracení republiky. Po dvaceti měsících vazby byl převezen do výkonu trestu do pevnosti Mírov. Zde byl deset měsíců, potom přeřazen soudem do I. NVS a odvezen do Plzně. Na Borech později umístěn do politické izolace, kde byl patnáct měsíců. Po propuštění pracoval jako projektant. Podruhé uvězněn 29.5.1979, po sedmi měsících vazby odsouzen opět městským soudem v Praze pro údajné podvracení republiky, tentokrát pro svou činnost ve VONS, k pěti letům odnětí svobody ve II. NVS a znovu převezen na Mírov. Po třech a půl letech byl přemístěn do NVÚ Vinařice, kde si odpykal zbytek pětiletého trestu. Po propuštění pracuje jako topič. Je signatářem Charty 77. Žije v Praze. Petr Uhl napsal řadu studií z oblasti společenských vztahů, např. Alternativní společenství jako revoluční avantgarda (1979), in: O svobodě a moci (Index, Köln a.R. 1980), je spoluautorem knihy Program společenské samosprávy (Index, Köln a.R. 1982), které vyšla i francouzsky a německy, v knize Polská krize a východní Evropa (Slovo-La Parole, Paris 1986) odpovídá na otázky redaktora této publikace. Je autorem úvodu k našemu sborníku a podílel se i na výběru a uspořádání jednotlivých příspěvků.

Eva Kantůrková, nar. 11.5.1930. Po maturitě na gymnáziu absolvovala r. 1956 filozofickou fakultu KU, obor historie. Pracovala v redakci Mladé fronty (1949-1950), ve Svazu mládeže (1956-1958) a v Čs. ústředí knižní kultury (1966-1967). Od r. 1967 se věnuje literární tvorbě. Byla zatčena 7.5.1981 a spolu s dalšími (Jiřina Šiklová a spol.) obviněna z podvracení republiky. Z vazby byla propuštěna 22.3.1982, trestní stíhání nebylo dodneška zastaveno. Od ledna 1985 do ledna 1986 byla mluvčí Charty 77. Od mládí publikuje, přispívá do LN, Kulturní tvorby, Plamene, Mladé fronty a jiných novin a časopisů. Spolupracovala s filmovým studiem Barrandov a Čs. televizí. Byla členkou SČS, obdržela cenu Toma Stopparda (1985) a je čestnou členkou švédského Pen-clubu. Žije v Praze. Eva Kantůrková je autorkou povídek Jen si tak maličko povyskočit (1966), novel a románů Smuteční slavnost (1967), Po potopě (1969), Pozůstalost pana Ábela (1971), Nulový bod (1970), Černá hvězda (1974), švédsky 1980, Sen o zlu (1977), V/1/1979 Tři novely (1978) a Pán Věže (1979). Napsala hru Muž v závěsu (1977). V r. 1979 vyšly knižně některé fejetony (Fejetony 1976-1978), v r. 1980 Dvanáct rozhovorů (francouzsky 1981, německy 1982). Publikovány byly i Dopisy z vězení (1982) a Povídky pro Bleka (1981), vzniklé rovněž ve vězení. Z korespondence s Josefem Zvěřinou, zahájené v době vyšetřovací vazby a pokračující po propuštění, vznikla kniha "Dialog o víře" (München 1984). Z její poslední knihy Mé přítelkyně z domu smutku (1984) jsme vybrali první kapitolu. Pod názvem Přítelkyně z domu smutku tato kniha vyšla i v nakladatelství Index, Köln a.R. a připravují se cizojazyčná vydání v angličtině (New York) a francouzštině (Lausanne).

Otokar Veverka, nar. 27.8.1956. Vyučen v oboru zemědělec-mechanizátor. Pak pracuje jako řidič, údržbář, zámečník, figurant, kancelářská síla a v několika dalších oborech. Od roku 1975 píše písňové texty. V roce 1976 byl po sedmi měsících vojenské služby odsouzen k ročnímu trestu odnětí svobody pro trestný čin zběhnutí (rozuměj: za třídní nepovolené opuštění útvaru). Trest vykonal v NVÚ Heřmanice. Koncem sedmdesátých let vystupuje se svými písničkami jako host známých písničkářů. V r. 1980 odsouzen k osmiměsíčnímu trestu odnětí

svobody pro zanedbání vyživovací povinnosti a přečin příživnictví (původně stíhán pro "výtržnictví" - zpívání písní na místě veřejně přístupném), zároveň mu je soudem vysloven zákaz pobytu v Praze na dobu tří let. V roce 1983 zakládá skupinu ZVOL se zaměřením na lidové písničky. Několik jich nahrává v ostravském rozhlase. V roce 1985 opět odsouzen, tentokrát k tříměsíčnímu trestu odnětí svobody pro porušování domovní svobody (rozuměj: vzal si vlastního syna na procházku bez svolení matky nezletilého). Oba poslední tresty vykonal ve II. NVS ve Stráži pod Ralskem. Je signatářem Charty 77 a členem Jazzové sekce. Žije střídavě v Gottwaldově a v Praze. Ota Veverka je autorem několika desítek písní, některé vyšly v nezávislém hudebním vydavatelství na kazetě. V samizdatu byly publikovány jeho Texty (1979) a řada písní a básní je v rukopisech. Autobiografický text Idylka pod Ralskem napsal pro náš sborník.

Jaromír Šavřda, nar. 25.5.1933. Po maturitě na gymnáziu vystudoval filozofickou fakultu KU v Praze, promoval v r. 1957. Později studoval dálkově na právnické fakultě KU v Praze, studia dokončil v r. 1971, k promoci nebyl z politických důvodů připuštěn. Pracoval postupně jako ředitel okresního domu osvěty, knihovník, středoškolský profesor, spisovatel z povolání, novinář, podnikový právník a v 70. letech jako skladník. Od r. 1975 je v invalidním důchodu. Poprvé uvězněn na dva a půl roku v I. NVS (26.9. 1978 - 26.3.1981) pro údajné pobuřování (§ 100 tr.z.), podruhé vězněn 25 měsíců ve II. NVS (25.9. 1982 - 25.10. 1984) opět podle § 100 tr.z., v obou případech za rozšiřování samizdatové literatury. Je signatářem Charty 77, žije v Ostravě. Jaromír Šavřda publikoval knihy veršů Pionýrská říkadla (1949), Struny míru (1953), romány Půjdeš, nevrátíš se (1964), Kniha kralovrahů (1971), povídky Příběhy z třetího času (1967). V samizdatu vyšel soubor básní a próz Autostop v sobotu odpoledne (1983), pod týmž názvem vyšly i jeho povídky (1985), další kniha povídek se jmenuje Ulice se zákazem vjezdu (1985). Knižně vyšly sbírky básní Cestovní deník (PmD, München 1984), Druhý sešit deníku (PmD, München

1986), v samizdatových souborech Historické reminiscence (1985), zahrnuje Historické reminiscence, Česká Kalvárie, Plachetnice Santa Maria a Má vlast (1985), zahrnuje Hodina v úzkých, Má vlast, Druhý sešit deníku. Reportáže Vězeň č. 1260 a Ostrov v souostroví vyšly pod společným názvem Přechodné adresy (1987). V rukopise je kniha Kočky z mého domu. Do našeho sborníku jsme vybrali část 1. kapitoly Ostrova v souostroví v rukopisné verzi z r. 1986.

Jiří Wolf, nar. 5.1. 1952. Dětství prožil v dětských domovech, učil se mechanizátorem v zemědělském odborném učilišti, potom roční nástavba. Pracoval u Uranových dolů Příbram při výstavbě pražské stoky K, později jako topič. Poprvé uvězněn pro údajnou krádež několika psacích strojů v roce 1976. Byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 6 měsíců v I. NVS. Trest vykonal v NVÚ Bělušice u Mostu. Po propuštění pracoval jako řidič. Podruhé zatčen 23.2.1978 a společně s Františkem Hrabalem odsouzen pro údajné podvracení republiky ke třem letům odnětí svobody ve II. NVS. Z ruzyňské vazby, kde strávil 13 měsíců, byl převezen do Minkovic u Liberce. V květnu 1980 byl ve výkonu trestu odsouzen na dalších 6 měsíců odnětí svobody ve II. NVS pro údajnou pomluvu, které se měl dopustit tvrzením, že doznání na něm bylo vynuceno. V Minkovicích strávil více než půl roku v izolaci a na zvláštním oddělení, kde ztratil 20 kg své váhy. V srpnu 1980 byl na návrh náčelníka přeřazen soudně do III. NVS a v listopadu převezen do NVÚ Valdice u Jičína, odkud byl propuštěn 23.8. 1981. Po propuštění pracoval jako dozorce turniketu v pražském metru. Potřetí byl zatčen 17.5.1983 a odsouzen městským soudem v Praze k šestiletému odnětí svobody ve III. NVS s následným tříletým ochranným dohledem, opět pro podvracení republiky, kterého se měl dopustit tím, že údajně vyhotovil a předal rakouským úřadům zprávu o poměrech v Minkovicích. Počátkem roku 1984 byl převezen do NVÚ Valdice, kde je dosud. Je signatářem Charty 77, žije střídavě v Jindřichově Hradci a v Praze. Jiří Wolf je autorem autobiografické prózy Mrtvá cesta a románu Černé barety (1972), oba rukopisy byly zabaveny StB

v r. 1978. Stejný osud měla v r. 1983 i jeho další kniha Motáky. Psal také reportáže, které byly publikovány v samizdatu a exilových časopisech. Ve vězení vznikají jeho pohádky a drobné prózy, psané formou dopisů, např. Pohádka o pampe-lišce a bodláku ve sborníku Čert má kopyto (1987). Jeho poslední text Mám se stále dobře vyšel v revui Jednou nohou a pro náš sborník jsme ho poněkud zkrátili a upravili.

Eduard Vacek, nar. 20.4.1947. Vyučil se elektrikářem. Od roku 1970 žije v Teplicích. V roce 1978 vystoupil z církve Svědků Jehovových, ve které působil téměř sedm let. V osmdesátých letech vytváří koláže, kresby, výtvarné objekty a účastní se několika neoficiálních výstav. První oficiální výstava v Duchcově r. 1980 byla zakázána. V r. 1981 začíná vydávat časopis PAKO (PAtafyzické KOlegium), kde vycházejí i jeho práce. Do roku 1985 vyšlo deset čísel. Organizuje také happenings a patafyzické semináře. Píše povídky, divadelní hry a básně. 21.1.1986 byl zatčen a obviněn z trestného činu výtržnictví. Do 14.3.1986 byl vězněn ve vazbě v Litoměřicích, pak propuštěn a stíhán na svobodě. Později byl odsouzen k trestu odnětí svobody na jeden rok v I. NVS. Výtržnictví se měl dopustit rozšiřováním časopisů PAKO a VOKNO. Je členem Jazzové sekce. Eda Vacek vydal v samizdatu pod pseudonymem A. Domecil knihu povídek Zatmění v domě (1985), její druhé doplněné vydání obsahuje kromě řady povídek i autobiografickou prózu Bytová otázka a několik her. Některé jeho práce vyšly pod tímž pseudonymem ve VOKNU a publikoval i v revui Jednou nohou. Text Občanský průkaz, prosím jsme převzali ze samizdatového opisu a na několika místech zkrátili bez souhlasu autora, který je od 29.9.1986 ve výkonu trestu v Pardubicích. Vězněn má být do 9.8.1987.

Václav Havel, nar. 5.10.1936. Vyučil se laborantem, po absolvování střední školy při zaměstnání studoval dva roky na ekonomické fakultě ČVUT v Praze. Potom byl jevištním technikem, asistentem režie a dramaturgem. Absolvoval divadelní fakultu

AMU (1966). V letech 1960-1968 působil v divadle Na zábradlí, v letech 1968-1969 byl předsedou Kruhu nezávislých spisovatelů a předsedou redakční rady časopisu Tvář. V roce 1974 pracoval devět měsíců jako dělník v pivovaru. V lednu 1977 se stal jedním z prvních mluvčích Charty 77. Tuto funkci zastával opět od listopadu 1978 do února 1979. Poprvé vězněn od 14.1.1977 do 20.5.1977 ve vazbě v Praze-Ruzyni. Později odsouzen pro údajný pokus o poškozování zájmů republiky v zahraničí (§ 8 k § 112/1 tr.z.) k trestu odnětí svobody na čtrnáct měsíců s podmíněným odkladem na tři roky. Znovu uvězněn 28.1.1978, z vazby propuštěn 13.3.1978 a stíhání bylo později zastaveno. Potřetí byl zatčen 29.5.1979 a v říjnu téhož roku odsouzen ke čtyřem a půl letům odnětí svobody v I. NVS podle § 98 tr.z. (podvracení republiky) pro svou činnost ve VONS. V lednu 1980 převezen do NVÚ Heřmanice u Ostravy. V červenci 1981 přemístěn do NVÚ Plzeň-Bory, kde v lednu 1983 onemocněl těžkým zápallem plic. 7.2.1983 byl z výkonu trestu propuštěn (přerušeno ze zdravotních důvodů) a pozdější amnestií mu byl zbytek trestu prominut. Obdržel rakouskou státní cenu za evropskou literaturu, třikrát americkou cenu Obie, cenu Jana Palacha (1981), cenu Erasma Rotterdamského (1986), je čestným doktorem univerzit v Torontu a Toulouse a členem bavorské Akademie krásných umění. Od poloviny padesátých let publikoval v řadě časopisů (LN, Divadlo, Tvář, Literární listy, Listy a j.) a jeho tvorba, především dramatická a publicistická, je překládána do mnoha jazyků. Žije v Praze. Václav Havel je autorem divadelních her Zahradní slavnost (1964), Vyrozumění (1965), Ztížená možnost soustředění (1968), Spiklenci (1971), Žebrácká opera (1972), Audience (1975), Vernisáž (1975), Horský hotel (1976), Protest (1978), Chyba (1983), Largo desolato (1984), Pokoušení (1985). Souhrnná vydání: Hry 1970-1976 (Toronto 1977), Ztížené možnosti (London 1986). Protokoly (1966) obsahují i vizuální poezii a publicistické texty. V samizdatu publikoval kromě her ze 70. a 80. let také Dopis Gustávu Husákovi (1975), Moc bezmocných (1978), in: O svobodě a moci (Index, Köln a.R. 1980), Rozhovor s Jiřím Ledererem (1978), které vyšly později spolu s dalšími jeho texty v knize O lidskou identitu (Rozmluvy, London 1984)

a několik esejů, např. Politika a svědomí, Anatomie jedné zdrženlivosti a j. Knižně vyšly také jeho dopisy z vězení Dopisy Olze (1983, Toronto 1985). V knize Dálkový výslech (1986, Rozmluvy, London 1986) odpovídá na otázky Karla Hviždaly. Dvě odpovědi jsme vybrali do našeho sborníku.

Lenka Marečková-Müllerová, nar. 3.6.1963. Po maturitě na pelhřimovském gymnáziu v r. 1981 nastoupila na SEŠ v Táboře, studium z rodinných důvodů nedokončila a od roku 1983 žije v Praze. Od roku 1979 píše prózu i básně. 21.12.1982 vystoupila s cyklem svých básní Ať žije společnost jako host na večeru mladých autorů v Písku. Za toto vystoupení byla trestně stíhána a od 7.9.1983 vězněna. Z vazby v Českých Budějovicích byla propuštěna 7.11.1983. V únoru 1984 byla odsouzena podle paragrafů 102 a 104 tr. zákona - hanobení republiky a jejího představitele - k trestu odnětí svobody na jeden rok s podmíněným odkladem na dva roky. Po intervenci ministra spravedlnosti Antonína Kašpara nejvyšší soud rozsudek zrušil a vrátil věc okresnímu soudu v Písku. V březnu 1985 byla odsouzena na sedm měsíců odnětí svobody nepodmíněně podle § 100 trestního zákona (pobuřování). Ve výkonu trestu (29.7.-29.12.1985) byla v pobočce při vazební věznici v Liberci. Od roku 1984 je signatářkou Charty 77, od jara 1986 členkou VONS. Zaměstnána je u Dopravních podniků hl.m. Prahy, Metro k.p. jako přepravní manipulant. Některé básně Lenky Marečkové-Müllerové vyšly v samizdatovém časopise VOKNO, další jsou v rukopisech. Můj pobyt ve vězení napsala pro náš sborník.

Augustin Navrátil, nar. 20.12.1928 je dělníkem, pracuje jako hradlař na železnici. V minulosti byl několikrát trestně stíhán, vězněn a internován v psychiatrických léčebnách. Byl obviněn z útoku na veřejného činitele, když se písemně hájil proti odebrání půdy místním národním výborem, v roce 1978 trestně stíhán pro údajné pobuřování, když sbíral podpisy na petici, žádající respektování náboženských svobod. Od 28.3. 1978 byl více než půl roku internován v psychiatrické léčebně v Kroměříži. Rozsudkem okresního soudu ~~z/žněž~~ v Kroměříži byl

zbaven práva samostatně jednat se státními orgány a institucemi a současně shledán způsobilým k jiným právním úkonům. 11.11.1985 byl znovu uvězněn a obviněn z pobuřování. 18.3.1986 byl z vazby propuštěn a internován v psychiatrické léčebně v Kroměříži, přičemž ochranná léčba mu okresním soudem byla uložena až 1.4.1986. Dne 21.10.1986 byl z léčebny propuštěn. Pozorování ve vězeňském oddělení psychiatrické léčebny smí podle zákona trvat nejdéle dva měsíce a může být o měsíc prodlouženo. Augustin Navrátil je signatářem Charty 77, žije v Lutopecních, okres Kroměříž. Je autorem Otevřeného dopisu č. 1 "Uplatnění petičního práva", Otevřeného dopisu č. 2 (okolnosti smrti P. Coufala), Otevřeného dopisu č. 3 "O nabývání, vlastnění a rozšiřování periodických i neperiodických publikací v ČSSR" a dalších. Jeho texty jsou publikovány v samizdatových i exilových časopisech. V Informacích o Chartě 77 vyšla Zpráva o pobytu na uzavřeném oddělení 17 B psychiatrické léčebny v Kroměříži. Článek Za jakých podmínek jsem byl vyšetřován... je v této podobě publikován poprvé, autorův rukopis byl nepatrně upraven.

Václav Benda, nar. 8.8.1946. Studium na filozofické fakultě KU ukončil v r. 1969 doktorskou prací o Ladislavu Klímovi. Z místa asistenta na katedře filozofie musel odejít. Po absolvování matematicko-fyzikální fakulty KU pracoval jako matematik a počítačový odborník. Po podpisu Charty 77 byl propuštěn. Až do svého zatčení 29.5.1979 pracoval jako topič. Za činnost ve VONS byl odsouzen na čtyři roky odnětí svobody v I. NVS podle § 98/1, 2a,b trestního zákona (podvracení republiky). Po sedmi měsících vazby v Praze-Ruzyni byl převezen do Heřmanic u Ostravy. V dubnu 1981 přemístěn do NVÚ Libkovic, který je určen pro výkon trestu odnětí svobody mladistvých odsouzených. Odtud byl po vykonání trestu v květnu 1983 propuštěn. Od února 1979 až do svého uvěznění byl mluvčím Charty 77. Mluvčím byl opět od ledna 1984 do ledna 1985. Žije v Praze. Václav Benda je autorem řady úvah a studií, publikovaných v samizdatu, např. Paralelní polis (1978) a Katolicismus a politika (1978), obě in: O svobodě a moci (Index, Köln a.R.

1980), Znovu katolicismus a politika: Jak dál po Velehradě? (1985), in: Rozmluvy 6/1986 a O problémech nejen morálních (1985), in: Studie 100-101/1985. V samizdatu dále vyšla próza Černá dívka (1978) a v době jeho věznění Pohádky (1979) a výňatky z korespondence Z dopisů z vězení I-IV (1980-1983). Studii K problematice výkonu trestu odnětí svobody u mladistvých napsal pro náš sborník.

Jan Litomiský, nar. 19.8.1943, absolvent VŠZ v Praze, obor pěstitelský. Od roku 1965 pracuje jako agronom. V roce 1968 byl zvolen do KV ČSL v Českých Budějovicích, v roce 1969 ze strany vystoupil. Uvězněn byl v únoru 1981 a později odsouzen k tříletému trestu odnětí svobody v I. NVS s dvouletým následným ochranným dohledem. Byl souzen podle § 98 tr.z. (podvracení republiky) pro svou činnost ve VONS. Vězněn byl v Plzni-Borech, pracoval na výrobě skleněné bižuterie pro k.p. Preciosa. Po propuštění pracoval jako lesní dělník a později jako topič. Nyní je bez zaměstnání, RaJ Praha 1 mu neprodloužily smlouvu. Je členem Českobratrské církve evangelické a od ledna 1987 je mluvčím Charty 77. Žije střídavě ve Výskytně (okr. Pelhřimov) a v Praze. Jan Litomiský se zabývá studiem a překlady spisů Martina Luthera. V samizdatu vydal stať Učení o dvou říších dle Martina Luthera. Článek Jablonecká bižuterie - produkt otrocké práce vězňů napsal pro náš sborník.

Anonymní text Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice se objevil v samizdatu na podzim 1985. Je to jedna z prvních zpráv o této věznici (ani dokument Charty 77 č. 16 nepřinesl bližší údaje o Valdicích) a vyznačuje se snahou popsat poměry přesně a objektivně. Byl jsem ve Valdicích vězněn 14 měsíců a většina uváděných informací je mi známa a jsou také v souladu s tím, co píše např. Milan Janča: Valdice u Jičína (Jednou nohou č. 5), Jiří Wolf: Mám se stále dobře (v tomto sborníku) a Jaroslav Javorský v rozhovoru pro časopis Západ (1986, č. 5).

Příloha (odpověď okresní prokuratury v Liberci) je zajímavá

z několika důvodů. Stížnost byla vyřízena po více než půl roce, což je v rozporu se zákonem a další tři týdny trvalo, než mě s odpovědí vězeňské orgány seznámily. Na příkaz anonymního činitele byla po "seznámení" založena do osobních věcí, na rozdíl od stížností nedůvodných, které mohou mít odsouzení u sebe. Pod černými čarami je text, v originále zamezaný modrou barvou: NVÚ + MO Vlastní opatření 17.1.1983 a nečitelný podpis. Následující dva měsíce jsem byl šikanován a 17.3.1983 zbit dozorcem ppor. Procházkou.

J.G.

O B S A H
=====

Dokument		str. 1
Petr Uhl:	Úvod	2
Eva Kantůrková:	Mé přítelkyně z Domu smutku	12
Ota Veverka:	Idylka pod Ralskem	23
Jaromír Šavrda:	Ostrov v souostroví	34
Eduard Vacek:	Občanský průkaz, prosím	53
Jiří Wolf:	Mám se stále dobře	43
Václav Havel:	Dálkový výslech (dvě odpovědi)	65
Lenka Marečková-Müllerová:	Můj pobyt ve vězení	72
Augustin Navrátil:	Za jakých podmínek jsem byl vyšetřován ve vězeňském oddělení psychiatrické léčebny od 7. ledna do 11. března 1986	79
Václav Benda:	K problematice výkonu trestu odnětí svobody u mladistvých	83
anonym:	Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice	95
Jan Litomiský:	Jablonecká bižuterie - produkt	108
Jiří Wolf	otrocké práce vězňů	
	Dokument Charty 77 č. 16	138
	Biografické a bibliografické poznámky	181

MUSÍ BÝT ZALOŽ. DO OS. ŘEČI' 14041

S vyřízením seznámen dne 24.1.83.

OKRESNÍ PROKURATURA V LIBERCI

PSČ 460 79, POŠTOVNÍ PŘÍHRÁDKA 41

2Pn 2-4/82 - 6

Jiří Gruntorád
(nar. 21.9. 1952)

Nápravně výchovný ústav č. 2
Liberec 23

Věc : vyřízení stížnosti na kvalitu jídla dne 8.6. 1982

K vaší žádosti sděluji, že věc byla prověřena a bylo zjištěno, že dne 8.6. 1982 byly v NVÚ opravdu podávány brambory začernalé a byly cítit a tudíž byly nepoživatelné. Vaši stížnost pokládám za důvodnou. NVÚ musí provést takové opatření, aby v budoucnu nedocházelo k podobným nedostatkům.

Za správnost vyř.

[Signature]

Okresní prokurátor :
v zast. Karel Kostelecký v.r.

ods. Gruntorád

14041

Liberci dne 27.12. 1982